

A

FALUKÖZÖSSÉG

EREDETE.

(ŐSI CSALÁD ÉS TULAJDON).

SOCIOLOGIAI ÉS JOGBÖLCSELMI TANULMÁNY.

ÍRTA

Dr. LÁNCZY GYULA

budapesti egyetemi magántanár.

GRILL KAROLY

KIR. UDVARI KÖKYVKKRESKEDŐ BIZOMÁNYA.
1881.

SIR
HENRY SUMNER MAINE-NEK

ANGLIA NAGY JOGTUDÓSÁNAK

ajánlja

a Szerző.

ELŐSZÓ.

A tanulmány, melyet szerző e lapokon közrebocsájt, úgy eszmei, mint adatbeli tartalma tekintetében csak bevezető fejezetül volt tervezve egy nagyobb munkához, elvi kiindulásul egy sokoldalú, messzenyúló eszmelánczolatban, mely évek óta foglalkoztatá, s a melynek tárgya és természete magából e tanulmányból, különösen annak zárlapjaiból közelebbről ki fog derülni.

Azonban e bevezető fejezetnek írása – 1878 eleje – óta múltak az évek, de az élet igényei s elfoglaltsága nem engedek, hogy a tervek valósuljanak, az alapeszmék folyamányai megvonassanak, árnyalataik kiszíneztessenek, s a részletek kidomboríttassanak.

Ez igénytelen lapok hosszas tanulmánynak, s egy speciális, de széleskeretű irodalom áttekintésének, egyedüli gyér gyümölcsei. Minthogy pedig szerző be nem láthatta és be nem láthatja, vájjon terveinek, eszméjének teljes kivitelére, egyáltalán fog-e és mikor, idő, és alkalom kerülni: elhatározta magát az alábbi kísérlet kiadására – változatlanul, úgy, miként azt 1878 elején megírta, bár nézetei, újabb tanulmányok folytán nem egy fontos részletkérdésben lényegesen módosultak.

E töredékes közrebocsátást talán némileg indokolni és menteni fogja, hogy egyike ez ama nem túlsűrű kísérleteknek: a modern exact bölcselet egyik legfőbb eredménye, a fejlődés elvéről nem csak értekezni, hanem azt tényleg alkalmazni is a társadalmi tudományok terén, néhány pozitív vezérkérdés tisztázásában.

VII

Szerző csak egy körülményre nézve vél e helyütt néhány magyarázó szót kockáztathatni, mely bár az értekezésben magában magyarázva, indokolva lőn ugyan, talán – már a keret szűk voltánál fogva is, – sem olyan kimerítően, sem oly határozottan, hogy esetleg félreértésre ne adhasson okot.

Ugyanis e sorokban a legősibb, legritimisebb társadalmi képzetek megállapítására oly népek létviszonyai és törzsszerkezeti sajátosságai vétettek alapul, melyek részint még napjainkban is tengetik nyomorú létüket, részint csak a legközelebb múlt századok alatt vesztek el a lét versenyében. A jog őskora, az „Ancient Law”, itt nem a történelmi őskor homályából fejtetik ki, hanem a kor meghatározásában, a haladási fokozatok megjelölésében elejtetik az idő, a chronologiai egymásután critériuma – s a paradoxia erős színezetével – egyedül a kulturfok magaslata vagy alantiséga vétetik irányadóul.

Pedig épen ez utóbbi eljárásban rejlik a napjainkbeli sociológiának egyik nagy vívmánya. Míg egy Henry Th. Buckle-nek csaknem végkép tönkre tenni sikerült, az őseredeti nemzetfajok, s a velők született eredendő racetulajdonosságok évezredek doctrináját: addig a legújabb sociologiai vizsgálat s azon gazdag adattár, melyhez annak művelői a földgömb mindenpontjáról serényen hordják az anyagot, hatalmas rést ütöttek a hagyományos történelmi felfogáson, mely csaknem kizárólag a nagy államalkotó, egyentörekvésű nemzeteket méltatván figyelmére, a chronologia merőben formális kategóriáit alkalmazta a népek életkorának és fejlettségi fokozatainak meghatározásában és alig látszott sejtelmével is bírni ama magasabb rendű igazságnak, hogy múlt és jelen a nemzetlét történelmében felette relatív fogalmak, hogy nem egyes nemzetet tekintve, hanem külön népcsaládok történetét egybevetve, a történelmi „múlt”, az ó k o r nem felel meg mindig a nemzeti lét gyermek- s ifjú korának, s a j e l e n a fejletlenség oly alanti,

VII

kezdetleges vonásait tükröztetheti vissza, milyent évezredek előtt kiveszett népek irodalmi emlékeiből – mert ez emlékek egy culmináló műveltség termékei – képzetet sem meríthetni.

Ez eszmemenet volt irányadó, midőn szerző a legősibb képzetek prototypusait még ma élő afrikai, amerikai és ausztráliai néptörzsek ethnographiájából mérité.

Tanulmányainak egyik legérdekesebb ágát, azon analógia, sőt mondhatni azonosságnak nyomozása képezé, mely ezen újabb keletű ethnographiai adatok s a görög-római népélet azon őskori nyomai között constatálható, mely nyomokról a költők, s a nagy antik történetírók – kivált a rómaiak – csak elvétve tartalmaznak egy-egy emlékjelet, melyek azonban annál dúsabban kínálóznak ama (görög) Corpus Fragmentorum erraticus sziklakövei között, honnan az újabb történelmi kutatás némely legnevezetesebb, legeredetibb eredményeit mérité.

Szerző terve és adatkészlete szerint tehát, következő fejezetek feladata lett volna kimutatni, hogy a vonások, melyeket emez élő, vagy csak közelben kiveszett barbár népek ethnosa életünket, az antik és modern culturnépek bölcsőkorában nyugaton és távol keleten egyaránt, hasonlólag észlelhetők. Míg másrészt intézmények és sajátságok, melyek ma élő nemzeteknél a legegényibb nemzeti tulajdonságokul és fajbéli termékekül magasztaltatnak – a barbár népek némely fejlettebb állami és társadalmi alkotásában csakúgy fenforogtak és talán – lényegükben – ugyanazon viszonyoknak és népi beszerkezetnek eredményei, mint amaz újabbkori vagy fensőbb rendű népek hasontermészetű képzetei. A ki figyelemmel kísérendi alább az ősi peruvián Ynca államról s a közép-amerikai társadalmakról elsorolt néhány adatot, fel fog ismerni közöttök, s a Mir, a falu közösségen sarkaló ősi szent Oroszország rendje között, mely egészen a II. Sándor czár által alkotott új korszak küszöbéig, sőt napjainkig terjed, néhány

VIII

meglepő hasonlatosságot, mely talán nem véletlen találkozásnak eredménye.

Fájdalom, ez összehasonlító adatok az emlékezetben foszladozva, vagy a fiók lomja között kallanak – a helyett, hogy irodalmi kivitelben értékesítve, élő képek sorozatában támogatnák szerző álláspontját és megvilágosítanák elvi kiinduló pontjait, melyek, hogy egyszerűek és könnyen betekintheők volnának – maga sem állíthatja

Budapesten, 1880. decemberében

a szerző.

JEGYZÉKE

azon műveknek, melyeket szerző jelen tanulmány kidolgozásánál közvetlenül használt, vagy azzal összefüggésben elolvasott.

- Spencer, Herbert: I. »The classification of the sciences« stb.
II. »A system of Synthetic philosophy«.
1. »First Principles«
3. »Principles of Psychology« 2. kötet.
4. Principles of Sociology« I. vol.
III. »Descriptive Sociology«; »or Groups of sociological Facts« 2–5 kötetét (1874.)
IV. »Social Statics«.
Sir Henry Sumner Maine: »Ancient Law.«
»Village Communities in the East and West«.
»The Early History of Institutions« (London 1875.)
»South Slavonians and Rajpoots« a »The Nineteenth Century« 1877-ik évi december havi számában.
»The Decay of Feudalism« a »Fortnightly Review« 1877-iki folyamában.
»A jog őskora« írta Maine, ford. Pulszky Ágoston.
H. Lewis Morgan: »Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family« (Washington City; published by the Smithsonian Institution 1871.)
»Ancient Society« or »Researches in the Lines of human Progress« stb. (London 1877.)
Sir John Lubbock: Die Entstehung der Civilisation und der Urzustand des Menschengeschlechtes. Uebersetzt von A. Passow.
Edward B. Tylor: Die Anfänge der Cultur stb. In's Deutsche übertragen v. J. W. Spengel und Fr. Poske.
B. G. Niebuhr: »Vorträge über römische Alterthümer.«
»Römische Geschichte« L, II. Band.
S. Grote: History of Greece I, II. kötet.
Plato: and the other Companions of Socrates III. kötet.
Mommsen: »Römische Geschichte« L, II. kötet.
Onken: Die Staatslehre des Aristoteles. L kötet 1875. II kötet 1877.
Emile de Laveleye: »De la Propriété et de ses formes primitives«. 1874. (Majd Dr. B. Bücher K. derék német átdolgozását).
Fustel de Coulanges: »La Cité Antique 1874.
»La Propriété en Sparte« a Journal des Savants 1880. évi folyamában.
»Histoire des Institutions Politiques de l'ancienne France«.
Walter Bagehot: »Physics and Politics« 1873.

Kant: Metaphysische Anfangsgründe des Rechts.

M' Lennan: Primitive Marriage és hasonlótárgyú essayk
egykötetben (utolsó kiadása 1878-ból).

Bachofen: Das Mutterrecht (1861).

Stubb s, Constitutional History of England. I köt. (az ősi germán föld-
birtokló rendszerről).

Select Charters, Illustrative of English History.

Edward A. Freeman: Comparative Politics.

The Growth of the English Constitution.

Cobden Club Essays: Systems of Land Tenure in the East and

West. Edited by Geo. Probyn (ebben p. o. Sir George Campbell

híres tanulmánya az indiai birtok- és faluszerkezetről, Faucher, George Brodrick, Morier és mások híres essayi a mark-
rendszerről, az orosz birtok- és faluközösségről stb.)

Cobden Club Essays: On Local Government.

Mountstuart Elphinstone: History of India.

James Mill: History of India.

Mackenzie Wallace: Russia 1877.

Dr. Aurel Mayr: Indisches Erbrecht.

Dr. Goldzieher Ignác: The Mythos among the Hebrews s ennek
függelékében Steintal nagyírú tanulmányait »Prometheus«

és »Samson« Mr. Rüssel Montagu fordításában.

Schäffle: Bau und Leben des Socialen Körpers stb. I–III. 1878-ig
IV. kötet 1879.

Schwarcz Gyulától: Die Demokratie (Athen).

Bethy Leo: Nemzetlét. 1877.

A társadalom keletkezése. (Akadémiai értekezés).

Hunfalvy Pál: Új tudományok, új előítéletek.

Kállay Béni: Szerbek története (a benső törzsintézményekről, zadru-
gáról, házközösségről stb. stb. szülő fejezete).

Azonkívül számos essay, mely a Quarterly, Edinburgh, Westminster, Fortnightly és Review - k, a Revue
des deux Mondes, Journal des Savants, Journal des
Economistes, Zeitschrift für Vergleichende Völker-
psychologie stb. más folyóiratokban megjelent.

Végül számos más munka, mely ezen általános természetű tanul-
mánynyal csak közvetve, lazábban füg össze, vagy szorosan egyes nemzeti
falu- és földtulajdoni szervezetre vonatkozik. Az elsorolt munkák egy
némelyikét különben csak e tanulmány megírása után olvasta a szerző,
mint a Freeman könyveit, Fustel de Coulange két utóbb idézett művét
és két oly munkát, melyre e tanulmányban ismételve hivatkozás történt:
Bachofen Mutterrecht-jét és McLennan Primitive Mariage-ét. Előbbire nézve
a Zeitschrift für Vergleichende Sprachwissenschaft und Völkerpsychologie
1876-iki folyamában egy terjedelmes kivonat, utóbbira nézve Spencer-
Sociology 640–660 lapján és Lubbock III. fejezetében foglalt beható
ismertetés és bírálat állott rendelkezésére.

XI

mély tudományosság, feneketlen hóbort és példányainak ritkasága tekintetében egyaránt valóságos irodalmi és bibliographiai curiosum – említésre méltó dolog, minthogy e csudálatos műnek is az a sorsa, hogy többen idézik, mint forgatják.

A fentebbi sorozatból még két munka érdemel bibliographiai szempontból különös kiemelés: egyik a *Descriptive Sociology*, Herbert Spencer nagy gyűjteményes munkája, s adattára, mely akkor, midőn e sorok írója használta, mindössze két példányban létezett Magyarországon.

A másik Morgan „*Systems of Affinity and Consanguinity*” stb. című munkája, melynek ritkaságáról tanúskodjék Sch'affle azon vallomása, hogy neki »e fontos forrás megközelíthetetlen maradt” (III. k., 19. l. jegyzete). Pedig e hírneves német tudósnak a német tudományosági empóriumok összes forráskészlete bizonyára rendelkezésre áll. Szerző e munkát egyetemi könyvtárunk szíveségéből használta, hol a Smithsonian Institution többi kiadványai között található.

A minthogy általában, kiemelésre és dicséretre méltó körülmény, hogy fővárosi könyvtári viszonyaink az újabbkori irodalomnak meglehetősen teljes áttekintését engedik és főleg az angol irodalom termékei tekintetében alig lesz kontinentális város vagy könyvtár, melyben dúsabb anyagkészlet állana rendelkezésre, annál, mely a fővárosban levő nyilvános könyvtáraink Összességében – mert egyenként többnyire hézagosak – található.

A faluközösség eredete. *)

Az államtudományi elmélet művelői bármily nevezetes eltéréseket tanúsítanak a faluközösség mai jelentősége s az államéletben való rendeltetésének felfogásában, azon egy tényben mindnyájan megegyeznek, hogy közigazgatási rendeltetésén kívül, egy egészen különböző, általánosabb, ősrégi, elemi rendnek terméke, mely a modern állam, s általában a területileg szervezett állam alakulását megelőzte. Eredetében két különböző elemnek – mely akkor megkülönböztetve még nem volt – az első társadalmi, s az első állami képződésnek alakulata egyaránt. Az emberiség ezen primitív alakulatok óta óriási haladásokat tőn, s a fejletlenségükben egymásba mosódott, egybezavart elemek éles körvonalakban elkülönültek egymástól. Mégis, a faluközösségben, világszerte változó kisebb-nagyobb mérvben, e dualismus fennáll mai napig. S e dualismussal számolnia kell a jog- s államtudományok egész sorozatának.

Ha van tárgy, melyet csak érinteni kell, s azonnal felmerülnek a társadalmi, nemzeti és állami létnek alapvető kérdései: úgy bizonyára a faluközösség az, ama fentérintett, őseredeti, általános társadalmi vonatkozásában. „A község viszonya voltaképen társadalmi – mondja Rössler.1) A község lényegében független az államtól, minthogy eredetileg előbb is létezett az államnál, sőt bizonyos mérvig keletkező állam helyét pótolhatta.” Az éles bonczoló tehetségű rostocki tanárnak ezen odavetett mondata hozzávetőleg jelzi, hogy itt mily nagy problémával állunk szemben. Az a község, mely legtisztább administratív jelenkezésében, a nagy forradalom utáni Franciaországban (s az egész föld kerekiségén talán csak is

*) Különlenyomat a „Magyar Igazságügy” 1880. évi folyamának XIV. kötetéből.

1) Das sociale Verwaltungsrecht. I. k. 98–100. §§.

ott) nem egyéb a közigazgatási egységénél, mely matematikai összetételeiben a canton-t, az arrondissement-t, a departement-t alkotja, míg lakóinak társadalmi és jogi létviszonyait ugyanaz a code szabályozza, mely a párisi boulevardok lakóinak szabálya: ugyanaz a község tehát, még egy egészen más elemet is rejt – társadalmi alakulat – az államtól állítólag független – az államnál régiebb – s ez őskorban az állam helyét pótló. Jelentősége, fontossága e szerint mérlelhetetlenül nagyobb szerű volt a merő közigazgatási egységénél (Einheit, unit), melylyel ma bír.

Az állam keletkezése genetikus, összefüggő fejlődési phárisokon ment keresztül, s e phárisok egyik legkiválóbbika, legnevezetesebbike a község. A község a fejlődés bizonyos fokán, az emberiség alapvető politico-társadalmi intézményeinek egyedüli és legfensőbb területi, formai összoglalatja. Az első szabatosabb szervezeti kör, melyben a család és tulajdon eszméi bizonyos tisztultabb jegecedési pontot, némileg méltóbb fejlődési fokot mutatnak. S a kormányzati szervezkedés, a jog keletkezésének első nyomai is ide vezetnek vissza. Juventus mundi! Fejtegetésemnek célja tehát a községet, keletkezését és jelentőségét ezen jog- és társadalom-bölcseleti és történeti vonatkozásaiban vizsgálni, a mint a család, a tulajdon, s a kormányzati rend, de főképp a család és tulajdon nagy intézményeinek első csiráit kifejti és tovább fejleszti.

I.

Alapelvek.

A fejlődési elv (principle of evolution) tudományosságunknak kétségkívül egyik nagy vívmánya. Nem mintha túlterjeszkedvén a természet-szervi világ anyagi, észlelhető tüneményein, azon régiókban, melyeket ez elmélet egyik legkitűnőbb formulázója Herbert Spencer is 2), Sir William Hamilton, a logikus rendszerét követve, a végoknak, az abszolútnak, a végteleennek nevez, lényegileg új dolgokat fedezne fel, mintha megfejténé a dolgok lényét és megoldaná ama magasztos, rejtélyszerűs örökké égető kérdéseket, melyeket végokoknak, causa finalis-nak nevezett a transcendentális bölcsezet – elnevezett, de megoldani vagy megoldásukat csak meg is közelíteni ép oly kevésbé tudott, mint az új tan. Bármint legyen, a bölcsek követ, töprenkedő kétségeinkre a választ, az evolutionalis theoria fonálán sem fogjuk megtalálni. És bármily szépen és simán megmagyarázzon mindent, a létküzdelmet az égen (lásd: Freiherr Du Prel, Der Kampf um's Dasein am Himmel” és H. Spencer példait a First Principles astronomiai cikkelyeiben) a földön és a föld alatt: én még sem hiszem, hogy formulája a makrokosmost megmagyarázza. Mégis forradalmat, vagy legalább is radikális átalakulást hivatott előidézni és részben immár elő is idéz a társadalmi tudományok terén is. Ez érdeme főleg módszerének hódító hatalmában rejlik. Kívánja, hogy minden ismeret lehető exact, egyszerű eredő tényezőkre vezettségé vissza. Nem engedi, hogy a dolgok és tények keletkezésén néhány önkényes, általános elmélettel tova suhanjunk, in medias res, mi alatt a történeti, jogi és politikai szakok művelői gyakorta nem értenek e8yebet, mint valamely adott történeti állapotot, rendszerint azon fejleményt, melyben az illető történész, jog- vagy állambölcsele-

2) A system of synthetic Philosophy. I. First Principles 13. §.

dőnek kora és civilizatioja a dolgokat megérve szemléli – s a melyet azért örökérvényűnek kész ítélni. Tagadhatatlan, hogy az új tan Bacon inductiv módszeréhez képest haladást jelez, mert az analysisen felül haladás a synthesisben, positiv alkotó elvek megállapításában. A fejlődési processusoknak, tehát a képződési formáknak elvei azok; ismétlem, nem látom, hogy a dolgok legbensőbb lényét megoldanák. De a dolgok ezen legbensőbb lényege, a végokok, a megismerhetetlen (the Unknowable) mint a positivista tan nevezte, maradjon a metaphisikai spekuláció magasztos sphaeráiban. A tudomány és jelesen a társadalmi tudományok véghetetlen, kimondhatatlan sokat nyernek, ha csak a megismerhető (the knowable) keletkezése és fejlődése alaki processusának képlete is megtaláltatott. És csakugyan megtaláltatott-e, az anyagi és szellemi világ, az organicus és superorganicus létegek összes tüneteire alkalmazhatólag biztosan, ingathatatlanul, kifogástalanul? Merészségnek tetszetik e kérdés; felvetése azonban az irodalmi lelkiismeretesség, a reális correct tudományosság szempontjából sem felesleges, se nem indokolatlan. Merészségnek tetszetik, mert napjaink néhány legkitűnőbb, talán épen legkitűnőbb szellemei, egy Auguste Comte és Stuart Mill, egy Darwin és Herbert Spencer szellemi termékéről, észleletei eredményéről van szó. Kétségtelen, hogy e tanban foglaltatik nemzedékünknek, napjainknak crédója. S e tény egymagában oly hatalom, mely az ellenvetés nélküli meghajlást látszanék követelni. Másrészt épen az inductiv, positivista elmélet alapján kell fentartanunk az elvet, mely szerint: ex fructibus eorum cognoscetis illos. Eddigelé igen sok szószaporítás esett, igen érdekes s éles elméjű értekezések írttak, melyek mind állították és bizonyították, hogy ugyanazon törvények, melyek az anyagi világ keletkezését és fejlődését határozzák, a superorganicus világ, az emberi szellemnek nagy társadalmi termékeit is szabályozzák; hogy ezen egységes törvények alkalmazandók a tünetmények minden nemére különbség nélkül, hogy ezen törvények megmagyaráznak mindent. Ezen általános, elvi proclamation felül azonban nem igen emelkedtek; azon egységes alkalmazás és mindent magyarázás foganatba még igen kevésbé vétetett. Auguste Comte alkalmazási kísérletei a Cours de philosophie positive-ben inkább a bizonyítás, a módszertani példa és mintaadás jellegével

bírnak, mint az önálló, független tudományos alkalmazás jellegével, valamely tárgyilagos tudomány rendeltetésére. Herbert Spencer az első és talán egyetlen, ki komolyan, s a kellő tárgyi apparátussal megkísérelte ez alkalmazást. A fejlődési törvényt (the law of evolution) melyet a First Principles-ben kifejté és néhány nagy kiterjedésű, pozitív tudományszakon keresztül is vitte. Biológiája megnyerte a német szakbírálókat elismerését reális tudományosságáért; általános elméletei, fejtegetései pedig minden esetre szilárdabb bizonyítási alapon nyugvóknak találtattak, hogy sem egyhamar könnyedén megtámadhattak volna. Majd ugyanaz elvnek fonalán, Lélektanában áttért az élet benső lelki tüneményeinek vizsgálatára (The Principles of Psychology I. II. kötet): míg a Sociológiában kifejté a „superorganikus evolútiót”, melynek tana „magában foglalja mindazon folyamatokat s eredményeket, melyek sok egyénnek koordinált működéseiből folynak, mely eredmények hatályukban és kiterjedésükben messze túlhaladják az egyéni cselekvőség által elérhetőket.” (Principles of Sociology Vol. I.) Végre az ethika rendszere, mint ezen synthetikus bölcsészeti műnek zárköve, még csak terv, melyből eddigelé még semmi sem került napvilágra.³⁾ Egy nagy conceptióval állunk tehát itt szembe, melynek egyik főérdeme mindenesetre az, hogy realizáltatott, hogy a bölcselkedő az általános fogalomhatározásokon felül bátor, s avatott kézzel a tényleges alkalmazáshoz fogott. Ezen kiváló jelentőségét nem érinti az, hogy eredményeinek absolut értéke vitatható, s a szigorú tudományos ítézet által talán ép oly sikeresen megtámadható és lerontható, mint ahogy Herbert Spencer maga is nem egy terjedt, csillámló elméletet kritice tönkretett, vagy érvényét erősen megingatá a nélkül, hogy maga szerencsésebbet, inkább megállhatót alkotott volna; mire a legszembevetőbb példa, az ő mythos-elmélete, az összes modern mythos-tanoknak sikerült kritikája, különösen a solaris mythicismus éles bonczolása s ezzel szemben az ő saját Ancestor-Worship (Ősök Cultusa) féle problematikus elmélete. De ezek fejtegetésem körén kívül esnek. Azonban aligha leszek könnyelműségről, vakmerőségről vádolható, midőn egyszerűen kimondom, hogy minden egyéb irodalmi kísérlet, mely az evolútió elméletének a társadalmi tudományok körére

3) E sorok írása óta megjelent az ethika I-ső kötete.

való alkalmazását czélozta, kisebb-nagyobb mérvben magán hordja a töredékesség, az ötletszerűség, a merő általánosság bélyegét. Talán helyes és termékeny, de mindenesetre érdekes eszmék jelzése az, melyek rendszerint csak azon egy bajban sínlődnek, hogy híján vannak a testnek, melynek lelket kölcsönözni hivatottak: hogy jelentős megragadó általánosságok, melyeknek csak az az egy hibájuk, hogy a részletekben meg nem valósíttatnak. S e tekintetben még a külső habitus, az irodalmi megjelenés sem határoz. A vaskos, terjedelmes kötetek; a bőséges szóáradat; az eszméknek mesterséges dialectical szövése-fonása bizonyára nem a belső, reális tartalom térfogatának, a valódi mélység és tágkörűségnek mértéke. Gyakorta csak a dialectical tautológia mesterfogásai. Van egy, vagy több eszme, s ezen eszméknek azután számos formai kategóriák szabotnak, inkább kísérve hasonlatszerű illusztrációkkal a szerves világ köréből, mint az egységes törvényt következetesen és szabatosan alkalmazva, keresztülvezetve a társadalmi szervezet minden tüneményein; a hypothesisek segédszerével gyakorta nagyobb önkénnyel élve, mint a dépossédait transcedentális és deductiv rendszerek iskolái. Nomina sunt odiosa. A modern társadalmi bölcselkedést amúgy mellesleg, sebtében bírálgatni szintén nem lehet e fejtegetés célja.

Ha mégis kelleténél hosszasan és meddő általánosságban időztem e kérdésnél, oka, hogy magam is az evolutió törvényének Spencerféle képletét készülök kiindulási pontul venni, és midőn ezt teszem, lehető szabatosan akarom körvonalozni egyéni álláspontomat e tannal szemben. Meg akarom értetni az olvasóval, hogy részemről formulának, képletnek tekintem inkább, mint teremtő elvnek, még pedig oly képletnek, mely érvényét minden adott esetben még ki kell hogy küzdje. Valet, (és némával eat) quantum valere potest. Megáll ha alkalmazhatónak bizonyul, ha csakugyan megfejtí a dolgokat, azonban holt theoréma, ép úgy mint azok, melyeket megdöntött, mihelyt szabatos alkalmazása a lét valamely meghatározott körére meghiúsul, vagy nem találó.

És hogy szól e képlet?

A fejlődés (evolution): – írja Herbert Spencer (First Principles 145. §.) – az anyag integrációja, a mozgásnak

(motion) azzal kapcsolatos szétoszlása mellett, mely alatt az anyag határozatlan, összefüggéstelen, egyneműségből, határozott s összefüggő különeműségbe megy át, miközben a visszatartott mozgás megfelelő átalakulást tapasztal.

De mi szükség lehet e tanra a falusi közösség eredetének felfedésében? kérheti méltán ámulva az olvasó. Midőn azonban ez eredet és fejlődési folyamat magyarázatában ama tant ragadom meg kiindulási pontúit, távolról sem azon eszmei processusnak egymásutánját adom vissza, melyen magam keresztül mentem. Ama problémákról gondolkozni kezdvén, melyeket azonnal részletezni fogok, távol voltam attól, hogy egy általános, pozitív elvi álláspontra helyezkedjem, mely kiindulásul, kapcsolatul és határpontul szolgálna egyaránt, az incoherens tények s eszmetörédek, ellentmondó, küzdelmes, kétségteljes tömkelegében, melylyel mindenki szemben áll, ki ezen látszólag annyira reális, hétköznapi kérdést tűzte ki vizsgálódása tárgyául. Az olvasó azonban méltán a logikai rend tisztult, átlátszó munkálását kívánja meg, s e parancsoló igény a legszorosabb induktió mellett gyakorta arra készítheti az író, hogy ezen formai rendszeresség érdekében megfordítsa a dolgok végét s elejét, és kiindulásul jelezze, a mit csak számos ténynek, adaléknak vizsgálata eredményeül kellene feltüntetnie...

Midőn Sir Henry Sumner Maine remek rajzát az ősi ind falu községről, s annak mai napig conservait maradványairól⁴) először olvasám, huzamos ideig azon benyomásnak, képzetnek uralma alatt állottam, hogy ez az emberiség egyik őseredeti intézményének rajza, melyen túl csak áthatatlan homály lehet, s a mely bizton vehető kiindulásul, midőn az emberiség főbb fajainál, legalább is a főbb árya fajoknál a fa lu kö z s é g csíráit, kifejlődését és majdani eltéréseit nyomozzuk. Valami absolut alapegységül, az utolsó szónak egy nagy történeti rejtélyből – úgy tűnnek fel eme relevátiók, Ázsia népeket és religiákat szülő földjéről. Es a jogi, történeti és politikai tanulmányok uralkodó módszere, conventiónális horizontja mellett, ez természetes benyomás is. Gondolkozá-

*) Village Communities in the East and the West. London. John Murray 1871.

sunk megszokta a jog, állam és társadalmat illetőleg irányadóul követni azon eszmét, melynek a német jogtörténeti iskola nézetéül Puchta a római állam és jog kezdeményeire nézve, egy megkapó hasonlatban adott kifejezést, a mely mindazonáltal egy veszedelmes és tudományellenes tévtant rejteget. Azt mondja, hogy a jog és történet kezdeményei, őseredete homályba burkoltak, ép úgy, mint a természeti organismusokét – mert „a természet ily módon megakadályozza a keletkezőnek korai taglalását, mely a fejlődést zavarhatná.” (Geschichte des Rechts bei dem römischen Volke, stb. 7. kiadás 100. l.)

A történeti iskolával szemben álló észjogi, rationalista iskolák a történettel egyáltalában nem igen törődtek s az észszerűség sugallata, logikai szükségszerűsége szerint construáltáksubjectiv rendszereiket. A történeti iskola nagyban s egészben azon eljárást tanúsította, mely a fentebbi képből találja magyarázatát. A történet kezdeményeit megragadta ott, hol az antik görög-római történelem kezd tisztán felismerhető vonásokban kidomborodni, s az állami képződés, a társadalmi rend, az emberek és események bizonyos összefüggő, szerves alakzatokban jelenkeznek; a jogtudalom és társadalmi nézetek pedig egy, kisebb-nagyobb mértékben öntudatos, tagolt eszmerendszerbe fűződnek. Herodot és Livius Görögországa és Rómája a legősibb talaj, melyben elméleti következtetések gyökérszálaikat keresik. Niebuhr lángeszű kritikája, klasszikus hasonlításai, s azon eredeti intuitió, melylyel a múlt s élő világ között azonosságokat sejt és sejtet, melyeket kifejtetni a német epigonoknak elég önálló szelleme és bátorsága nem volt: ime az ultima Thule, a meddig az etablirozott társadalmi tudomány Németországban és Franciaországban, s ennél fogva, Anglia kivételével, a többi egész Európában hatolni mert. A barbárok, kikről a római és görög írók említést tesznek, főleg csak a geographusok, ethnósok, s újabb idő óta a praehistorikusok előtt bírtak abszolút, tárgyilagos érdekekkel. A jogászok, politikusok, bölcsekedők, tehát epén a társadalmi tudományok általánosító, törvénynyomozó rétege, merőben egy szempontból méltatták az ókori írók ebbeli feljegyzéseit-, érdekelte őket, hogy a görög-római kultúra népei mikép tekintik a körülöttük létező világot, az isteneket, embereket s állatokat es többek között azon törzseket, melyek az ember és vad-

állat között bizonyos középhelyet foglaltak el az antik világnézetben. A barbárok tehát, mint az antik világnézet egyik objectuma jöttek első sorban tekintetbe. Egyes esetek p. o. azon rendkívüli sajátlagos érdeklődés, melylyel Tacitus a germanistákat eltöltötte, olyan kivételek, melyek megerősítik a szabályt. Midőn azonban a római birodalom hanyatlása és felbomlása körül a barbárok mind nagyobb jelentőséggel lépnek az előtérbe, hogy végre mint a világ urai, az újkori Europa államait és nemzeteit megalapítsák, ekkor már a keresztyénség, valamint a detronisált világállamnak még a hanyatlás alatt s után is nagy hagyományokban élő polgáriasodása, jog- s állameszméi, tudománya és művészete oly hatalmasan kezdik gyakorolni átídomító, polgárosító, sőt mondhatni bizonyos mértékben nivellírozó erejüket, hogy aránylag rövid idő, egy-két század alatt egy új műveltség, egy új állami és társadalmi rend első körvonalai fejlenek ki, melyek mögött azonban még mindig és sokáig az őseredetű törzset szilaj, kezdetleges barbársága, fékezetlen természeti egyedisége teljében lappang. Azonban sem a középkor forrászűrű irodalma, sem az újkori írók, ez ősi állapotokra különös súlyt nem fektettek. Öntudatosan vagy öntudatlanul a haladás, a keresztyén civilizáció átalakító hatásai képezik az érdeklődés gyújtópontját, a kutatások kiindulását, az ábrázolás célját. Az európai történetírás aránylag felette gyorsan, bizonyos töredékes, hézagossal hirtelenséggel jutott el azon középkori államhoz, mely az újkori államnak főbb atkatrészeit csiráiban, avagy némi kezdetleges kifejlődésében már-már magában rejté, melyben a társadalmi élet felsőbb rétegei a modern társadalmi rétegek közvetlen előzői gyanánt tűnnek fel és voltaképen ugyanazon elemeknek rendi formációit képezik, melyek a mai társadalomnak élő anyagát teszik. Az állami és társadalmi lét alsó alakulatai és rétegei, a falu község és a paraszti nép csekély érdeket költenek a souverainitások, a grófságok, a közforgalmú városok, a tudós zárdák és égető dómok, a királyok, lovagok, papok és szabad polgárok fényes, festő csoportjai és világraszóló küzdelmei mellett. E csoportok és küzdelmek története egy láncolat a merovingektől a francia forradalomig, de mindenestre a renaissance-ig s a reformatióig, midőn új eszmék új mozgató erőkül látszanak támadni. De amaz alaktalan, határozatlan tömeg s alant élete homály volt és maradt. Mi volt egy ősrégi múltban?

mit hozott át és tartott meg a múltból? mely intézményeket tartott fenn újabb időig, melyeket ejte el, és melyeket alakítá át az állami és társadalmi fejlődések behatásai alatt? Oly kérdések, melyek nem-hogy megoldva, de komolyan felvetve sem igen találhatnak.

Ex Oriente lux! távol keletről jöjjön tehát az a világosság, melyet a nyugat megtagadni látszik. Költészet és történet egyaránt Indiára utalnak. A positiv tudományos eredmények azon. kincses bányái, melyekre Max Müller, Steinthal s iskolájuk az összehasonlító nyelvészet, mythologia és népközi lélekisme (Völkerpsychologie) terén a sanskrit nyelvismeret varázsvesszejével nyitottak, a modern gondolkozásra ép oly erősen befolytak, mint egy másik tényező, mely immár a közelmúlté, melyről említés már alig tétetik, holott hatása azért még ma is sokkalta nagyobb mint bevallják, sőt talán általában tudnák. A német romantikusok sanskrit katholicismusára célzok, azon csodálatos kalandozásra, melyre a romanticismus hippogriphusán India bűbajos, de ismeretlen és nehezen megközelíthető térségeire rándultak. Olyanok is számosan, kik a Schlegel sanskrit tanulmányait⁵⁾ sohasem forgatták, valaminő irodalmi közvetítés útján ez eszmemenet büvkörébe belevonattak. En legalább azok közé tartozom, kiket régtől fogva az indo-sanskrit eszme varázsa vonz-, az a rejtélyes érzet, mintha az emberiséget mozgató nagy kérdések s az ősi intézményeknek ha nem is megoldása, de eredete magyarázatának kulcsa Indiában fellelhető volna.

Sir H. Maine ki az angol-indiai gyakorlathoz viszonyítva, huzamos ideig állott India igazságügyi szolgálatában, ép oly alaposan ismeri a mai Indiát, mint a hogy oxfordi jogtanár minőségében az összes jogtudomány, a jog bölcseletének, szélesebb látkörű, világosabb, behatóbb áttekintését tanúsította, mint bárki más előtte. Vizsgálódásaiban nem köti nemzeti határ, nem történeti korszak, nem az apróbb részletek korlátozása.

„Ancient Law” (1861), „Village-Communities in the East and the West” (1871), „The Early History of Institutions” (1875), három terjedelmesebb munkája a jogbölcsélet néhány legmagasabb rendű problémájával foglalkozik, melyben állam, jog és társadalom közös

⁵⁾ P. o. Friedrich Schlegel: „Sprache und Weisheit der Indier”; vagy A. W. Schlegel Ramayana fordításai.

nagy vonásai találkoznak. Még akkor is ha, miként „The Early History of Institutions” című munkájában egy korlátoltabb, részletesebb tárggyal, az írlandi (Ó-Kelta) Brehon jogkönyvekkel foglalkozik, egy fordulattal a legmagasabb rendű problémák régióiba száll, s azon tapasztalással lepi meg az olvasót, hogy a részleges adalék, melynek ismertetése látszólag öncél vala, csak eszközül szolgált egy általános érvényű igazság bizonyításában. De fenkölt szelleme bármely vidéken átszálljon, bármely természetű tárgyat hasson át, az ó-kelta törvényt, a középkori germán s a mozdulatlan szláv szokásokat, vagy a római jog eredetét (az „Ancient LaW-ban): két pontra mindig visszatér, két iránylat határozó jellemvonásul vonul végig szelleme alkotásain. Az első, az indiai analogia általános alkalmazása a jog és társadalom Összes kezdeményeire és residu maira. A másik: a faluközség alapvető jelentőségének kitüntetése az állami és társadalmi lét eredeténél, kezdetleges fokain egyáltalán, kiváltképen pedig az indiai falusi szerkezeté, mint az á l l a m i és társadalmi alakulás ő s t y p u s á é, mint egy anyasejté, melyből a nagy szervezetek későbbi tökélyükre fejlődtek.

A ki – mint e sorok írója – napjaink vezérirodalmának, az angolnak, productióját és fejlődését kíséri figyelemmel, az észlelni fogja azon rendkívüli, iránytszabó, termékenyítő hatást, melyet Maine az újabb angol és részben francia irodalomra gyakorol. Tizenöt esztendő óta nincs jogtörténeti, állambölcseleti avagy társadalomtani mű, melyen a Maine szellemének, eszméinek, vívmányainak nyoma kisebb-nagyobb mértékben észlelhető nem volna. Még a tagadás és ellenmondásban, még ott is, hol eszméi meghaladtattak s az övéinél szabatosabb eredmények érettek el, még ott is az ő fejtegetései mutatták az új ösvények irányát, ösztönzésül szolgáltak, a fényt árasztották, melynél a részletek művelői esetleg a mesternél helyesebben láttak egyes tárgyakat. Csodálandó-e ha e fentebb jelzett szellemi praedispositio mellett én is kész valék e mestert követni s a faluközség általános jelentősége vizsgálataánál az indiai faluközségből indulni ki, mint alapegységéből, mint, hogy fentebbi hasonlatommal éljek, ez élő szervezetnek anyasejtjéből. Hozzáfogtam tehát e sejt lénye és fejlődése, termé-

szetrajza és története elemeinek tanulmányozásához. E tanulmány-
nak első nevezetesebb eredménye azonban a felismerés volt, hogy
egyelőre el kell ejteni, hogy kiindulási pontul nem szolgálhat,
hogy egy-két általános emberi, elementáris tényezőre kell visszamenni s annak lényegét szabatosan, a bevett előítéletektől menten meghatározni a végből, hogy a falu község, mint állami társadalom mi ősalakulatlannak valódi lénye és történeti fokozatainak jelentősége előttünk megvilágosodjék. Egy szóval, be kellett látnom, hogy az indiai község is már fokozat, hogy úgy szóljak: secundár képzet, mely első rangú szerepet játszó későbbi, történeti összehasonlításokban, de azért még távolról sem az az őselemi egység, mely mindennek alapja. Az olvasó most már némileg érteni fogja, hogy egy festői, szembeszökő, történelmi vagy néprajzi ábrázolás helyett, miért kelle egy általános bölcséleti képlethez folyamodni; de csak is nagyjában, szerfeletti általánosságban értheti. A kérdés velejébe kell belemennünk, hogy az olvasót annak beismerésére kényszerítsem, miszerint nem paradox vagy tudákos szeszély űze a dolognak ekkora theoretikus feneket keríteni, hanem a tárgy parancsoló, benső természete. S itt ismét be kell ismernem, hogy azon eszmemenet és némely elszórt észrevétel, melylyel Sir H. Maine általában a faluközség eredetét magyarázza, ösztönze engemet az ez irányban való rendszeres gondolkozásra – melynek folyama ezután egészen más, újabb ösvényekre terelt engemet, s a Maine-étől lényegesen eltérő, messzeható következtetések elfogadására bír, s azért e helyütt szükségessé válik mindenekelőtt a Maine eszmejárását a faluközség őseredetéről elemezni s összefoglalni, minthogy ő maga is nem külön Összefüggő tárgyalásban vázolta azt, hanem műveiben – melyek jobbadán két évtized alatt tartott felolvasásainak kikerekítését, összefoglalását tartalmazzák – széjjel szórt észrevételekre s adalékokra szorítottok.

„Az összehasonlító jogtudományból származtatott tanúság az emberi faj kezdetleges állapota felől, azon nézetnek ad igazat, mely a patriarchális elmélet nevével ismeretes. Kétségtelen, hogy ezen elmélet eredetileg az alsó-ázsiai zsidó patriarchák szentírási történetén alapú. Azonban, a jogi tanúbizonyság (ez elméletre nézve) majdnem kizárólag az ind-eurpai törzsek társadalmi

intézményeiből ered, főképp a rómaiak, hinduk és szlávok szolgáltatták azt, úgy hogy a kutatás jelen fokán nehéz meghatározni, hogy hol kelljen megállapodni és mely emberfajokra nézve ne lehessen állítani, hogy a társadalom, a melyben egyesülve találtnak, hajdan nem a patriarchális mintára lett volna szervezve. Az ilyen társadalom főbb vonásait, a mint azokat a Genesis kezdő fejezeteiből összeállíthatni, részletesen vázolni nem szükséges, mivel legtöbbször első gyermekkorunktól fogva ismerjük azt. A történetileg megkülönböztethető főbb pontok a következők: a legidősebb férfi szülő – a legöregebb felmenő ágbeli – korlátlan úr háznépe körében. Uralma kiterjed életre, halálra, s ép oly feltétlen gyermekei s ezek háztartása, mint rabszolgái felett; voltaképpen pedig a gyermeki és szolgai viszony között alig van egyéb különbség, mint a vérségi sarjnak azon fensőbb képessége, hogy egyszer majdan maga is a család fejévé válhatik. A gyermekek nyájai és gulyái egyszersmind atyjukéi, a szülő vagyona pedig melyet ez inkább családi képviselő gyanánt mint tulajdoni jelleggel bír, halála után első fokú utódjai között egyenlően megoszlik; s a legidősebb fiú elsőszülöttségi joga címén ugyan néha kétszeres részt kap, rendszerint azonban bizonyosan tiszteleti előjogokon kívül egyéb örökségi előnyben nem részesül.

Kevésbé világos a szentírásból vont az a következtetés, mintha elbeszélése az első szakadás nyomaira vezetne, mely a szülei uralmat érte. Jákob és Esau családjai szétválnak és két nemzetséget képeznek, de Jákob gyermekeinek családjai összetartanak és néppé válnak. Ez úgy tűnik elő, mint ha éretlen csirája volna az állam- vagy társadalomnak, s a dolgok oly rendjének mely a családi viszony igényeinél fensőbb természetű. Ha, a jogász sajátosabb céljaira, tömören kellene jellemeznünk az állapotot, melyben az emberiség a történet szürkületében előtűnik, csak azt a két verssort kellene idézni Homer Odyszeijából:

Nincs se themistésük, se tanácsra gyűlésük –

Mindenik ítél

Gyermeki, nője felett, egymással mit se törődve.

E verssorok a jogrégiségekben foglalt útmutatásoknak összességét tartalmazzák. Az embereket először is elszigetelt csoportokra osztva látjuk, melyeket a szülők iránti engedelmesség tart össze.

Az őskori jog minden részében a legvilágosabban tanúsítja, hogy a társadalom az őskorban nem az volt a minék mai nap tekintjük, t. i. egyének összesé g e. Tényleg, valamint azon emberek tudalmában a kik alkották, családok csoportosulása (aggregációja) volt. Ezen ellentétet az ó- és új jog közt legvilágosabban úgy fejezhetjük ki, ha azt mondjuk, hogy az őskori társadalom egysége (unit) a család, az újkori társadalomé az egyén.

A család tehát, Maine szerint, typusa az ókori társadalom mindazon alakulatainak, melyeket az kifejteni képes volt; de a család ezen értelemben nem épen azonos a családdal, a mint azt mai nap értjük. Úgy kell azt tekinteni, mint a mely idegeneknek felvétele által folyton szélesbedik s az Örökbefogadás jogi fictiójában az igazi rokonságnak olyan szoros utánzata, hogy sem a törvény, sem a közzvélelem szerint a valódi s az adoptiv kapcsolat közt a legkisebb különbség sincs. Ezen patriarchális tömb – az újkori család egyrészt megszorítva, másrészt kibővítve – ez az mivel a jogkezdemények küszöbén találkozunk. E tömb, mely valószínűleg ősi az államnál, a törzsnél, a nemzetségnél, a magánjog terén ott hagyta nyomait, jóval azután is, hogy nemzetség s a törzs feledésbe ment és jóval később, hogy a vérrokonság eszméje az állam alakulásával kapcsolatban lenni megszűnt. (Ancient Law V. fejezet Primitive Society and Ancient Law).

Ezen okoskodás czéломra nézve három fontos tanúságot tartalmaz. Az első, hogy Maine minden észjogi hypothesis mellőztével is, az emberiségnek oly ősi állapotát tételezi fel, melyben sem állam, sem törzs, se község nem volt, hanem egy alsóbb alakzat; hogy ez alsóbb alakzat a patriarchális család „mely a férfiak és nők, gyermekek és rabszolgák, az élő s élettelen jószág csoportja;” végre hogy ezen tömb képezte az ősi társadalom egységét, nem pedig az egyén, a mi tehát egyértelmű azon általánosabb és nagyobb horderejű ténynyel vagy nevezük egyelőre feltevessel, miszerint az egyéniség léte ez őskorban általában homályos, fejletlen, alig észlelhető.

Az első, merőben általános tanúságot tartalék nélkül aláírom; behatóbb megvilágítása és szabatos megállapítása képezi épen a fejtegetés egyik főczélját. A faluközség nem primitív társadalmi

képzet; vannak előzményei és képződési elemei s ezeket kinyomozni célom.

Hogy azonban a patriarchális család, vagy a bibliaiból profánsabb nyelvre átfordítva, a családi házközösség képezze ezen előzményt, hogy a társadalom keletkezési folyamata erre volna visszavezethető, mint ősi típusra, mint ama többször emlegetett anyasejtre, mely az egység, melyen túl nincs kezdetlegesebb formáció – ezt nem csak hogy az e végre folytatott tanulmány alapján elfogadhatatlannak tekintem, hanem maga a Maine nemes, elfogulatlan, folyton haladó szelleme is kétségbe vonta, midőn egy évtized múlva – s egy évtized hatalmasan előbbre törekvő korunkban egy-egy kérdés érlelésére nagy idő – e tárgyra visszatért. „Vannak kutatók, – írja – a kiket nem elégít ki azon feltevés, hogy a patriarchális család a társadalom történetének elsődleges ténye. S a készség ily hiánya ennek elfogadására igen természetes. A patriarchális család nem egyszerű, hanem igen összetett csoport, s az emberi természet felszínén fekvő szenvedélyei, szokásai és hajlamai közt nem találunk egyet sem, mely kielégítő magyarázatául szolgálhatna. Ha pedig azt csakugyan elsődleges társadalmi jelenség gyanánt kellene elfogadni, akkor ennek magyarázata természetünk titkai közt rejlik, s nem könnyen felderíthető jellemvonásai között. Legjobban áttanulmányozott alakjaiban továbbá a családi csoport nagyrészt felette mesterséges szerkezetű, minthogy idegenek befogadása által bőven gyarapodik”. (Village Communities in the East and West 15. 1.)⁶⁾

Végre a harmadik tanúságból folyik legfontosabb következtetésem. Az t. i. hogy a társadalmi intézmények eredetének nyomozásánál nem egy tömb, nem egy csoport, nem egy összetett erő az, a melyre utolsó vonalban vissza hatolni kell, hanem egy valóban egyszerű tényezőre, egy elementáris erőre, melynek különböző tulajdonai, kellékei és fejlődési fokai lehetnek, de alkatrészei többé nem; hogy tehát vissza kell menni az egyénre és számolni az egyéniség világot mozgató kérdésével. És most már ismét valamivel világosabb lesz, hogy miért indultam ki a Spencer abstract bölcséleti formulájából. De mielőtt reátérnék azon eszmetársításra, mely az egyén s a társadalmi tömb, az egyéniség s a collectivismus

⁶⁾ Pulszky Á. fordítása a „Jog Őskorá”-hoz csatolt Jegyzetek-ben.

lénye közötti viszonyt taglalja – s ez eszmetársítás jelen fejtegetésének éltető lelke – tovább kell kísérnünk a Maine érvelését a faluközség eredetének nyomozásában.

Ugyanis miképpen ér Maine a családból, melynek fogalmát, mint társadalom-képző tömbét újabb műveiben szorosabb különböztetés nélkül a nemzetség, a házközösség fogalmával helyettesíti, a faluközség alakulásához? Eljut oda az egyedüli képzelhető úton, egy új tényezőnek belevonása útján mely nem más, mint a t u l a j d o n s annak legfontosabb társadalom- s államképző jelensége, a földbirtok. „Azon pillanattól fogva, melyben egy törzs közönség – írja – végleg megtelepedik valamely adott földterületen, a föld lesz a társadalom alapjává a rokonság helyett. Az átváltozás végtelenül fokozatos, és részben még mostanáig sincs teljesen befejezve, azonban a történet egész pályafutása alatt folyó. A családnak a tényleges vérrokonságból való származása természetesen észlelhető tény, de mindazon emberi csoportokra nézve, melyek a családnál tágabbak, a föld melyen lakoznak, az emberek között összekötő kapocsná válni indul, még pedig a verség kapcsa rovásán, mely mindinkább s inkább elmosódik. Ez eszme kifejtését egyaránt kísérhetjük ama széles és jelenleg felette változatos ember-csoportosulatokban, melyek az államban s a politikai közönségekben egybe gyűjtvék, valamint azon apróbb csoportokban melyek a faluközséget s a feudális curiáét (Manor) alkotják s a melyek körében a földbirtok keletkezett”. (The Early History of Institutions. Lect. III. p. 73).

Tehát a földbirtok kifejlődése, a tulajdon eszméje az, mely a család, a vérségi kapcsolat eszméjével egyenrangú, döntő tényezőként válik ki a primär állami s társadalmi képződések, a faluközség alakulásában. Maine már alapvető művében, az Ancient Lawban, erősen kiemelte e szoros viszonyt, néhány igen kiváló nevezetes tételben, mely irodalmilag sok tekintetben végzetes befolyást gyakorolt, mert félreértetett s a politikai sőt socialista radikalismus által oly merész következtetések alapjául vétetett, melyek a szerző célzatai, eszmei intencióitól távol állottak. Maine munkái mintaszerű termékei az újkori angol irodalom tömören koncentráló, élesen körvonalozó geniusának s e szerint a legnagyobb

mértékben bírnak azon benső, eszmei szabatosággal, mely kizárja, hogy érveléseik eredményeibe lényegileg új és messzeható következtetések bele magyarázassanak. Vagy el kell fogadni, vagy el kell vetni; de óvakodni kell azoknak mintegy tartalmi kibővítésétől, mert ezen eredmények csak épen azon arányok között állhatnak meg, melyeket szerzőjük kitűzött; ez arányok kiszélesítése mellett könnyen félreértésekre vezetnek és tévtanokká lesznek. A faluközségi intézménnyel kapcsolatban a tulajdonról kifejtett elmélet az olvasót a mondottakról meg fogja győzni. 7)

A tulajdon ősi történetéről szóló fejezetben (A. L. Chap. VIII. 239. 1.) czáfolgatván az észjogi iskolának a személyi és dologi jogok román megkülönböztetésén sarkalló tulajdonelméleteit, többek között ezeket írja:

„Abból, a mi fentebb mondatott, látható, hogy már eleve is igen kevésé valószínű az, hogy a tulajdonnak ősi történetére nézve vezérfonalat leljünk, ha figyelmünk csupán az egyének tulajdonjogaira szorítkozik. Ellenben több mint valószínű, hogy a valódi ősi intézmény a közös tulajdon, nem pedig az egyéni tulajdon; és hogy a tulajdonnak történeti tanulságot szolgáltató alakjai épen azok, a melyek a családoknak és rokonsági csoportoknak jogaival vannak összekötetésben. A római jog itt nem igen nyújthat felvilágosítást, mert épen a római jog, a természet-jog elmélete által átváltoztatva, hagyományozta az újkornak azon benyomást, hogy a tulajdonjog rendes állapota az egyéni tulajdon, és hogy a többek által gyakorolt közös tulajdon csak kivétel az általános szabály alól. Van azonban egy közönség, a melyet mindig gondosan vizsgáljon meg az, a ki a kezdetleges társadalom valamely elveszett intézményét kutatja. Bármennyire változott is valamely ily intézmény az árya népcsalád azon ágában, a mely évezredek óta Indiában

7) S ez egyik főoka, a miért lehetőleg szószerint idézem Maine fejtegetéseit. Különben is ezen írónak jelentősége forrásszerű lévén, még magyarrá fordított munkájának illető részletei is lehetőleg mindig teljes kiterjedésben idézendők. Hason nézetnek adott kifejezést a londoni Westminster Review 1878. évi I. füzetében India történelméről megjelent essay szerzője is, midőn Maine-t egy helyütt szószerint idézve, megjegyzi, miszerint ezen szerzőnek minden tételét, kitűnő formulázása miatt csonkítatlanul kell reproducálni. A szövegben következő tétel P u l s z k y Ágost, „A Jog Őskora” című fordításából vétetett át.

telepedett le, ritkán észlelhetni, hogy teljesen kibontakozott volna azon hüvelyből, a melyben eredetileg fejtett. Már pedig az indok közt a tulajdonnak oly alakjával találkozunk, a mely rögtön figyelmet kelt azon eszméssel való teljes összhangzása folytán, a melyeket a személy-jogot illető tanulmányaink folytán a tulajdon eredeti állapotára vonatkozólag táplálhatunk. Az ind falusi község ugyanis szervezett patriarchális társadalom, és egyszersmind közös tulajdonosok gyülekezete. Az azt alkotók személyes viszonyai megkülönböztethetetlenül összevegyítvék tulajdonjogaikkal és az angol tisztviselők kísérletei a kétféle jogokat megkülönböztetni, okozták az indiai angol közigazgatásnak némely legveszélyesebb tévedését. Ismeretes, hogy a falusi község a legeslegrégebb korból származik; és bármely irányban kutassuk Indiának akár általános, akár helyi történetét, a falusi községet a legtávolabbfekvő korban is mindig fennállónak találjuk-

A kifejtett római jog s az azt követő újkori jogtudomány a közös tulajdont a tulajdonjog kivételes pillanatnyi állapotának tekintik. E felfogást világosan tanúsítja a Nyugat-Europában általában elismert ezen tétel: *Nemo in communiōne potest invitus detineri.* (Senkisem tartható közösségi viszonyban akarata ellenére). De Indiában az eszmék e rendje meg van fordítva; s azt mondhatjuk, hogy a külön tulajdont mindig útfélen találjuk arra, hogy közös tulajdonná váljék”.

A közös tulajdonosoknak ily gyülekezete, a rokonoknak ily testülete, a mely közös birtokot bír, képezi az ind falusi község legegyszerűbb alakját, de a község maga rokonok testületénél vagy részvényes társulatnál több. Szervezett társadalom az, és azonkívül, hogy a közös tár igazgatásáról gondoskodik, ritkán mulasztja el saját körében egyszersmind nagyobb számú tisztviselő által a beikormányzásról, a rendőrségről, az igazságszolgáltatásról és az adók és közterhek viseléséről is intézkedni. Az eljárás, a melyet imént a falusi községek alakulásának folyamata gyanánt vázoltunk, általában jellemzőnek tekinthető. Mindazonáltal nem kell hinni, hogy Indiában minden falusi község ily egyszerű módon alakult meg.

A kezdetleges világnak egy intézménye sem igen maradhatott fenn, hacsak valamely éltető jogképzelem által eredeti természetétől idegen ruganyosságot nem nyert. A falusi község e szerint nem

szükségképen a vérrokonok gyülekezete, hanem vagy ily gyülekezet, vagy pedig a közös tulajdonosok oly testülete, a mely rokonok gyülekezetének mintájára alakult. Ez a minta, a melylyel az összehasonlítandó, nyilván nem a római család, hanem a római gens vagyis ház. A gens szintén a család példájára alkotott csoport volt; inkább maga a család volt, számos oly jogképzelem által kiterjesztve, a melyeknek valódi természete az ősi idők óta feledékenységbe ment. Fő jellemvonásait a történeti időkben épen ugyanazon kettő képezte, a melyeket az ind falusi községekben kiemeltünk. Mindig megvolt a közös eredet feltevése, oly feltevés a mely néha a tényekkel köztudomás szerint ellenkezett; és, hogy a történetíró szavait ismételjük: „ha valamely család kihalt, része a közös tárra szállott”.

Az ind falusi községek minden egyes vonásában a legeslegrégibb kornak jelei fedezhetők fel. Annyi önálló okunk van gyanítani, hogy a jog gyermekkorát a közös tulajdon túlnyomósága, a személyes és tulajdonosi jogok összevegyülése, és a köz- és magánkötelmek egybefoglalása különbözteti meg, hogy igazolva volnánk, ha e tulajdonosi testületek irányában tett észleleteinkből számos fontos következtetést vezetünk le, még akkor is ha a világnak semmi más részében sem fedezhetnénk fel hasonlóképen alakult társadalmakat. Azonban számos komoly vizsgálódás tétetett újabb időben hason jelenségeket illetőleg Europa azon részeiben, a melyeket a tulajdon hűbéri átalakítása legkevésbé érintett, és a melyek sok fontos részletben ép oly közel állanak a keleti, mint a nyugoti világhoz.

Haxthausen, Tengoborsky és mások kutatásai kiderítették, hogy az orosz falvak sem nem történetes csoportulások, sem nem szerződésen alapuló egyesületek, hanem épen oly természetesen szervezett közönségek, mint az indiaiak. Azon tartományokban, a melyek a török birodalom és Magyarország közt sokáig kétes birtokot képeztek, Szerbiában és a határörvidéken, a falvak szintén oly személyek testületei voltak, a kik köztulajdonosok és egyszersmind rokonok, de a közönség belső berendezése az utolsó két példában érintettekétől különbözött. A közös tulajdon állaga itt sem gyakorlatilag fel nem osztatott, sem elméletileg nem tartott feloszthatónak; az összes föld azonban az összes falusiak közös

munkájával műveltetett, s a termékek minden évben külön osztattak fel az egyes háznépek között, néha feltehető szükségük, néha bizonyos szabályok szerint, a melyek egyes személyek részére a haszon bizonyos osztalékát állapították meg. Mindezen szokásokat a jogászok a legrégebb szláv jogban állítólag találtató azon elvre vezetik vissza, a mely szerint a család vagyona nem osztható fel véggépen.

E tüneményeknek nagy érdekét jelen kutatásainkban azon világosság kölcsönöz, a melyet a külön tulajdonjogok kifejlődésére derítenek azon csoportokon belül, a melyek, úgy látszik, egyedül bírtak eredetileg tulajdonnal”.

Alapos okunk van azt hinni, hogy a tulajdon valamikor nem egyéneket, sőt nem is egyes családokat illetett, hanem csakis patriarchális mintára alakult nagyobb társadalmakat; az átmenet módja azonban az ős tulajdonról az újkorrá, a mely mindenestre homályos, még sokkal kevésbé volna feltűntethető, ha a falusi közösségek több egymástól eltérő alakzata fel nem fedeztetett s meg nem figyeltetett volna.

Természetesen nem állíthatjuk, hogy a falusi község ezen különféle alakjait, különféle fokokat képviselnek oly átalakulási folyamatban, a mely mindenütt egyazon módon eszközöltetett. De bár bizonyítékaink ennyire behatolni nem engednek, mégis kevésbé tesz kockázattá azon feltevést, hogy a magán tulajdon jelenleg ismert alakjában főképp az egyének külön jogainak lassankint! kibontakozása által alakult a közösségek együttes jogaiból. Tanulmányaink a személyjogot illetőleg a családot, mint az agnat-rokonok csoportjába fejlődött, azután az agnat csoportot mint külön háznépekre feloszlót tűntették fel, míg végre a háznépet az egyén helyettesíti; s most már valószínűnek mutatkozik az, hogy a változás minden fokozatának hason módosulás felel meg a tulajdon természetében is. Ha e vélemény helyes, kétségtelenül igen lényegesen érinti a tulajdon eredetének elméletét. Az ezen tekintetben közönségesen taglalt kérdés, a mely mindenestre igen nehezen oldható meg, az, minő okok folytán tisztelték először az emberek egymás tulajdonját? Ezt most is felállíthatjuk, – a nélkül, hogy nagy reményünk volna megoldásához, – azon alakban, minő okok indították az említett

csoportok egyikét vagy másikat, hogy a másik által elfoglalt területtől tartózkodják? De ha igaz, hogy a magán tulajdon történetének legfontosabb szakát annak a rokonok köztulajdonából való fokozatos kiválása képezi, akkor a főkérdés egyre megy azzal, a mely minden történeti jognak egészen küszöbén fekszik, hogy tudniillik, mely indokok Ösztönözték az embereket eredetileg arra, hogy a családi egyesületben összetartsanak? E kérdésre a jogtudomány már nem felelhet; itt már előző tudományok segélyére szorul. A jog erről csak mint tényről vehet tudomást”.

Mint a patriarchális családról szóló fejtegetésben, úgy itt is néhány határozó tétel és további következtetésekre Ösztönző eszme vonandó le.

Az első és legnevezetesebb tétel, az őskori tulajdon közösségi természetéről vallott tan. Ez az az állítás, melyet a legújabb radikális iskola írói oly hévvel felkaroltak, hogy a Maine jogászai tekintélyének védpajzsára támaszkodva, destructiv követelményeiknek a jelenben s utópista látomásaiknak a jövőről súlyt és történeti igazolást kölcsönözzenek, utalván egy távol múltra, a népek őskorára, melyben a tulajdon közössége, különösen pedig a földbirtok közössége volt a tulajdon uralkodó alkata. E körülmény nem került el a Maine figyelmét sem, s ő legutóbbi könyve, az *Early History of Institutions* két helyén jelezte e szertelenségét és helytelenítésének kifejezést is adott. H. de Laveleye munkájának „*La Propriété et ses Formes Primitives*” dicsérő megemlézése alkalmával melleleg megjegyzezi, miszerint „eltér némely közgazdasági következtetéstől melyre ő (Laveleye) vezetett”. (3. 1.) „Ujabbán⁸⁾ több részről, s kivált orosz Íróktól, oly leírásai bocsáttattak közzé a kezdetleges földművelő csoportok „természetes vagyon közösségének”, mintha ezek a legelőhaladottabb és leginkább életbevágó demokratikus elméleteknek képeznék mintegy megelőzését. Pedig ennél tévesztettebb felfogást alig képzelhetni. Ha az ily kifejezéseket, minők az „aristocrazia” és a „demokratia” itt egyáltalán használni szabad, valószínűleg sokkal helyesebb állítás volna azt mondani, hogy a falusi közösségek átalakítását és esetleg teljes megszüntetését világ-

⁸⁾ Pulszky Á. fordítása a Függelék Jegyzeteiből.

szerte a democratia sikeres támadása okozta az aristocratia ellen". (Ear. Hist. 1.)

Ez azonban sokkal általánosabb, futólagosabb módja a czáfolatnak, semmint voltaképen czáfolatnak volna nevezhető; a nagy kérdést pedzi ugyan, de nem tárgyalja, nem taglalja. E hallgatásnak én két okát látom; egy világos, alaki okát, s egy másik bensőbb természetűt, melynek azonban csak sejtelmem gyanánt merek kifejezést adni. Az első t. i. Maine azon irodalmi sajátsága, hogy kitünőleg positiv, construáló, s ábrázoló, de sohasem polemikus. Művei azon néhány ritka helyén hol elméjének éle valamely tanelv, egyes író ellen fordul, a kritikai granumot mindig valamely közvetlenül alkotó eszméje közvetítő segédelemül vegyíti; s a kivel vitatkozik – ha ugyan vitatkozónak nevezhető ez előkelő, óvatos és méltóságteljes modor – az nem kisebb ember mint Blackstone, Austin és Bentham, Hugo de Groot vagy Montesquieu. A sejtelem azonban, mely műveiből nyert egyéni benyomásom, az, hogy Maine ki a napjainkat mozgó kérdésekről nyilatkozni nem szokott, maga is klasszikus, nyugodt írmodora és módszerének történeti tárgyilagossága daczára, radikális szellem lehet; mi alatt nem akarok politikai iskolát jelezni, hanem azon szellemi disposition mely a gyakorlati politikai kérdések megoldásában is az eszmék szélsőbb consequentiáinak vonásától nem riad vissza. S ezért bár nem helyesli azon formulázást s okoskodást melyet e kérdésnek mozgóit kifejtettek, a saját gondolatját még távolról sem mondta meg. Pedig e kérdés a faluközség körüli elméleteknek veleje, nagy actualitása, melyre itt közvetlenül, valamint a későbbi fejezetekben behatón s ismételve reá kellend térnem.

„A magántulajdon jelenleg ismert alakjában főkép az egyének külön jogainak a közösségek (communities) egybe forradt jogaiból való lassankinti kibontakozása által képződött” – mely nézetnek Maine csak sejtelem, conjectura gyanánt ad kifejezést. Ha csak egy árnyalattal, egy fokozattal, a tétel részeinek máskénti összefűzésével tovább halad, akkor egy általánosabb alapeszme és fejlődési képlet megállapításához kelle érnie. Csak ki kell szélesíteni az ő feltételes definitióját egy szűkítő, korlátozó fogalomnak, egy szónak kiküszöbölése által. S e szó a „jog”. A „jogok” csak tulajdonságai,

csak folyományai azon fensőbb, elemi tényezőnek melynek tulajdoníthatnak: az egyének.

Mert a minek kiválási processusát első sorban szem előtt tartani kell, az az egyéniség, a mint lassankint kibontakozik a határozatlan, egyforma közösség szerves, tömegszerű állapotából. Továbbá Maine azon hasonlítása, melylyel a tulajdon fokozatait, lényének módosulásait a n a l ó g i á b a hozza a családi és rokonsági csoportok fokozataival, hol az agnát rokonok, tehát a vérségi és egyébként befogadott társak összetett csoportjából, a házközösségen át érünk az egyénig, azon párhuzam tehát, melyet a család és tulajdon lénye között von, hasonlóképen tanúsítja mikép tökéletesen át van hatva azon szoros kapcsolat érzetétől, tudatától mely a család és a tulajdon eszméi között fenforog. A hézag, a végső okozati láncszem elejtése megint csak egy árnyalaton, csak a kifejezés formáján múlik. Ugyanis nem analógiáról és nem párhuzamról van szó, midőn a család- és tulajdon eszméje közötti kapcsolatot tekintjük, hanem lényeges, benső egységről, melyből e két eszme külső jelenkezési processusában a tünetények hasonlatossága következik. Mindkettő ugyanazon fensőbb egységnek szerves, vérrokon nyilatkozásai, funkciói, attribútumai. A m e f e n s ő b b r e n d ű e g y s é g p e d i g a z e g y é n i s é g.

Azonban méltatlan, menthetetlen igaztalanságot követnék el a Maine szelleme ellen, ha azon árnyalati, mintegy hajszálnyi eszmei hézagokat, a tartózkodást a végök megjelölésétől, a definitiók látszólag csorbult szabatosságát, bizonyos önkéntelen, öntudatlan szellemi határozatlanságnak tulajdonítanók. Ha Maine mintegy feleutján megállani látszik, azt nagyon is öntudatosan teszi, s annak okát is adja; módszerében rejlik az. „Bizonyítékaink ennyire behatolni nem engednek – írja – . . . a jogtudomány e kérdésre már nem illetékes válaszolni, más tudományok segedelme nélkül”. Maine pedig módszerében, feladataiban és bizonyítási eszközeiben a jogtudomány körére szorítkozott, melyet csak elvétve lép túl valamely más térről kölcsönzött ragyogó ötlettel, egy magvas gondolattal, egy csudálatosan megvilágosító képpel. Az önkorlátozásban mutatkozik nála is a mester keze.

Midőn azonban önönmagát, tárgyát és tárgyalását ilyen kor-

látozná, egyszersmind kijelöli az irányt, melyben haladnunk kell, hogy e kérdésekben lehetőleg megeljük a szálak végét, az okozati kiinduló pontot. Át kell lépni, ama korláton, melyet a jogtudomány szá5 – s az angolok az államtudományi elméleteket is e fogalom alá rendelik – s a nála általánosabb, szélesebb körű, nem akarom mondani magasabbrendű tudományokban keresni a magyarázat elemeit. Ez általánosabb tudomány nem lehet más mint a bölcsészet; szélesebbnek pedig nevezem a sociológiát, a sajátlagos társadalomtudományt, melynek eddigelé szabatosan még le nem irt körvonalai közé adalékul – the Data of Sociology, mint Spencer nevezi – mythos, vérségi viszonyok, szertartások, kormányzat és jog, művelődés és anyagi forgalom, ethnographia földes természetrajz mind elfér és válogatás nélkül egyaránt hivatott az eszme anyagául, a törvény alapjául szolgálni.

A Spencer-féle képletet ez okból kelle tehát kiindulásul vennem. Azonban még mindig fenmarad az igény, hogy a fejlődési törvénynek a faluközség képződésére való közvetlen alkalmazása szükségét és foganatját beigazoljam, mi az előre bocsátottak után immár nem nehéz feladat.

A differentiáció s integráció folyamata, mint az evolúció a haladás és fejlődés mozgatóerejének legkiválóbb tényezője és hatási formája, kétségtelenül keresztülvezethető az anyagi és szellemi világ legkülönbözőbb természetű és kiterjedésű körein. így p. o. H. Spencer igen sűrűn és behatóan foglalkozik azon tünetekkel, melyeket e két tényezőnek hatásai az emberi nyelv eredete, növése és tökéletese-dése körül szűlnék. Igen természetes tehát, hogy itt az egység, (a unit) melynek fejlődését eszközlik, egészen más lesz, mint p. o. azon neuro-muscularis szervek képződési folyamatában, melyek az emberi testszervezettel közvetlenül összefüggnek. Az emberi társadalomszervezet fejlődési egysége, unit-ja más nem lehet, mint az ember, szabatosan szólva az egyed. Nincs ezen társadalomnak olyan complexuma, olyan mesterséges avagy természetes összetétele, melyet felbontani avagy széttagolni ne lehessen egyes emberi lényekre, egyedekre, ha még nem is egyénekre. De a felbontást, a részretagolást ennél tovább folytatni nem is lehetne, anélkül hogy azon egész, melynek ilyenén tagolása esik, meg ne szűnjék embertársadalmi

alakulat lenni. Bár honnan induljunk ki, akár a külső természet vagy az emberi test szerveiből, akár a szellem nyilatkozásaiból, az élő embert, az egyed lényét soha át nem hidalhatjuk, el nem kerülhetjük, ha az emberi társadalom alakulásához, a kezdet ősi képződ-ményeihez akarunk eljutni.

És nincsen szükség sem methaphysikai deductiókra, sem a positiv inductió bizonyítékaira, állítván, hogy a mi társadalmi haladás és fejlődésnek neveztetik, az első s utolsó sorban az egyednek haladása, tökéletesedése, jóléte, egy szóval az egyéniségnek minél szabadabb, tökéletesebb kifejlődése. H. Spencer, kinek rendszerében s ennek alkalmazásaiban a homogenitásnak, a tünemények benső egységének kimutatása az organismusok véghetetlen száma között, az uralkodó irányzat: épen azon fejezetben, melynek czíme: a Society is an Organism – a társadalom Organismus – bőven kifejti, hogy az emberi társadalom szervezete azon lényeges eltérést tanúsítja minden egyéb szervezettől, hogy míg a többiekben a szervezet egyetemének, vagy az egész leglényegesebb vezérfunciójának fejlődése, jóléte a cél, s e szerint tehát az emberi test szervezetében „az idegrendszer megóvása, jóléte minden szervi acciónak végcélja”, addig a társadalomban nincs olyan „sensorium” melynek szálai mint az idegrendszer szálai a test többi részeiben, a fejlettség és jólét közös érzetét tudnák kelteni az aggregátum minden egység-elemében, tehát minden emberben. S ezért „az aggregátum” virulása, az egységek virulásától különválva nem gondolható, nem ez. az elérendő végezel. A társadalom ennek tagjai javára való; nem pedig tagjai a társadalom javára. Mindig szem előtt kell tartani, hogy bármily nagy erőfeszítések tétessenek a társadalmi test (body politic) virulásáért, mégis ezen testnek igényei magukban véve semmiesek, és csak annyiban léteznek, a mennyiben az azt képező egyének (component individuals) igényeit megvalósítják”. (Principles of Soc. 478-480. 1.)

Az egyéniségnek ezen önczélú volta, ily feltétlenül elismerve s oly erélyesen proclamálva, nekem voltaképen é k n e k tetszik, mely a Spencer synthetikus rendszere derekán, bárha az előző részek benső fejleményeképen is, abba bontó hatálylyal belészögellődik. Ezen teleológiai szempont a híd, melyről a positivista bölcsészet általában az idealismus által megtámadható, mely átvezet a gondol-

ködés azon régiójába, hol szinte az evolúció eszméjével találkozunk, de a szellem evolúciójával. „Die Evolutionen des Weltgeistes”. Feladatom azonban sokkal korlátozottabb és gyakorlatibb, hogy sem ezen elvont, fenső kérdés felmerültét tovább kísérhetném; durvább szövetű, tapasztalatibb kérdések felderítésének útját kell előkészítenem. Az egyed mint embertársaitól tökéletesen elszigetelt, magában álló lény azonban csak az abstractióban él, és még az emberiség legborongóbb hajnalkorában is, melyről képzetet formálhatunk, az első nyomon, melyen a faj ős elődjeivel mint élő lényekkel és nem a neanderthali koponya emlékjelében – találkozunk – már *proprium sociale*; valaminő társaságban, tömbben egyesülve lép fel. S az egyén fejlődése már azért is szorosan összeforrt a társadalom evolúciójával. A fejlődési törvény csak ezen kapcsolat útján válik alkalmazhatóvá – de azután sokkal természetesebben, kézzelfoghatóbb módon, mint ha az egyéniség elvont kategóriáinak fejlődési processusát rideg kizárólagosságukban akarnók kísélni.

A tömbök, melyekben az egyed, mert még ezen állapotában aligha nevezhető egyénnek, mint alkatrész előtűnik, végtelen aprók, gyérek és lazák. Apró kóbor csapatokból, a milyeneket jelenleg csak a legsőbb fajok képeznek, keletkeztek kétségtelenül' a legszélesebb társadalmak.

„A történet előtti népek szerszámai a jelenleg élő vadnépekénél is durvábbak, s azon mesterségek hiányára mutatnak, melyek egyedül képesek emberek nagyobb mérvű csoportosulását lehetővé tenni”. Jellemzi tehát ezen őskort mindenekelőtt a *desintegráció* állapota, apróbb, összefüggéstelen, formátlan tömegeknek léte. „A primitív társadalmi tömb merőben egyszerű növekvés által sohasem jut jelentékenyebb nagyságra. A mint azonban egy primitív néptörzs számra növekszik, egyszersmind részekre is oszlik, melyek kezdetben formátlanul szerte oszlanak, majd azonban fokozatosan kisebb törzsekre szakadnak, a melyek annyiban némi határozottabb alakot öltenek, a mennyiben folyton eltérő dialectusaikból különböző nyelvek támadnak”. S ekkor ezután bekövetkeznek az integráció kezdetlegesebb nyilatkozásai, a mint ez harcra kél a desintegráció chaosával. A törzsek leolvadnak és némelyek kivesznek, mások növekednek és önkéntelenül, küzdelem nélkül, alosztályokra szakadnak.

E processus közönséges, de már előhaladott formája lehet az, melyet Mason a korén törzsről szólva említ. „Minden falu csekély területével független állam, és minden főnök fejedelem; de ide s tova egy kis Napóleon támad, ki magának királyságot szerez és birodalmat alkot. Azonban a dynastiák nem tartanak tovább az alapító hatalmánál”. (Példák bőven Lubbock „Rise of Civilisation” című munkájában és Spencer Princ. of Soci. 226. §.)

A fejlődés első foka tehát az egész tömegnek átalakulása egy szétszórt állapotból szilárdabb concentráltabb állapotba, minden részecskéjének egyidejű, megfelelő átalakulása mellett, mely részecskék ezáltal megkülönböztethető egyéniségekké fejlődnek, holott ezen egyénített részek összefüggése növekszik. Ez az integráció, melynek egyénített részeinél a társadalmi fejlődés kezdő fokán távolról sem szabad kifejlett egyes emberi lényre gondolni, hanem mint a busmanok apró kóbor csapatjai integrációjából keletkező törzs egészénél, az Összetömörített csoportokra, mint némiképp egyénileg is megkülönböztethető alkatrészekre. Midőn tehát az illető tömeg a szétszórt állapotból concentrált állapotba átmegy, még egy másik átalakulást is tapasztal: a homogenitásból, az egyneműségből átmegy a heterogenitás, a különeműség állapotába. Alkatrészei e szerint az integráció folyama alatt egyszersmind differentiációt tapasztalnak; úgy hogy minél fokozottabb az integráció, annál hatályosabban fog működni a differentia is, amaz erő, mely az alkatrészeket mind nagyobb és számosabb alaki eltérésekre, megkülönböztetésekre indítja. Az őskori társadalom, az emberiség szürkületében e differentia működése sehogy vagy alig-alig nyilatkozik. Azon egyedek kik az első emberi csoportokban együtt élnek, a nem és talán a kor különbségén kívül, semminemű eltérést sem képesség, sem foglalkozás tekintetében nem tanúsítanak. Minden férfi harcos, vadász, halász, kézműves és építész egyaránt, minden egyes nő ugyanazon alacsony munkát végzi, és minden apróbb tömb, melyet más szabatos fogalom híján családnak nevezünk, bátran külön szakadhatna a szélesebb csoporttól, ha csak a harci védelem és támadásra nem kellene tekintettel lennie: beérheti önmagával, a társtagok létezését nem egészíti ki és nem csonkítja semmivel.

Az első integráló mozgással kezdődik tehát a k ü l ö n v á l á s ,
m e g k ü l ö n b ö z t e t é s folyamata, a differentia hatálya is. Kézzel

fogható igazság, hogy ezen erő fejlődése, azaz a mind számosabb, részletesebb, árnyalatszerűbb megkülönböztetés a társadalmi test alkatrészei, az egyedek lénye, külső termékeik és szellemviláguk elvont avagy képzeleti alkotásai között, sok évezred munkája. Mégis az emberi polgáriasodás, művelődés egyik leghatalmasabb tényezője, melynek szembeszökőn fokozódó hatása a fejlődés kellékeiül említett tényezők között, legvilágosabban észlelhető.

Az emberiség őskorában azonban, ismételjük, végtelen csekély, alig észlelhető lehet. Spencer a vezérség eredetére vezeti vissza első társadalmi jelentkezését; midőn t. i. az egyforma tömegből, kormányzó egyedek, majd rétegek válnak ki. „A főnökség bizonyos neme ép oly réginek látszik, mint az első haladás a különszakadt kóbor családok állapotából a nomád törzs állapotára”. Csakhogy ez a politikai differenciáció első nyilvánulása, melyet az egyed létében bizonyára sokkal bensőbb, általánosabb természetű különbsétek előztek meg avagy azzal egyidejűleg egy fokon tűnhetnek fel.

Ez azonban még távolról sem a teljes igazság. Az átalakulás az egy alkatúból a különalkatúra nem mindig szükségképen fejlődés. A különalkatúra való átmenet a kórállapot, a feloszlás processusában is nyilatkozik. így pl. a holttestben is a bomlás kezdeményei a heterogenitás növekvésével járnak karöltve. Csak azt az esetet kell felvenni, mely rendszerint bekövetkezni szokott, hogy t. i. a vegyalkati változások egyes helyeken hamarabb indulnak meg, mint másokon és hogy ennél fogva a különféle sejtszöveteket különbözőleg támadják meg, hogy belássuk, miszerint az egész test, most már egyrészt még bomlatlan, másrészt sokféleképp és különböző mértékben bomlott részekből áll, s e szerint különalkatúbb, mint a milyen élő állapotban volt. Bár a végeredmény a bomlott részek legnagyobb egyenmősége lesz, egyelőre ép annak ellenkejeje létesült. A számosabb különbsétek állapota tehát ez esetben éppen az evolúció ellenkezőjére, a dissolutióra, a felbomlásra vezet. A heterogenitás m a g á b a n véve tehát még nem elég a fejlődés tényleges előmozdítására. A differenciáció a t á r s a d a l o m válságai, betegségei alatt is illetően vegybontó minőségében jelentkezik, hogy a felbomlásra és ne a fejlődésre vezessen.

Felmerül tehát egy további kategória szüksége, mely a különeműségnek pozitív, fejlesztő irányt szabjon. S ezen kritérium nem

más, mint a határozatlanból a határozottra való átmenet tüneténye, mely a különalkatút az egyenalkatúból való fejlődésében kíséri. Az egyformaság fejlődését sokoldalúsággá, egyszersmind a rendnek kifejlése követi a zavar állapotából, a határozott rendezkedése a határozatlanból. A fejlődés tehát, bármi némimű is legyen nemcsak az egyenlőtlen részek szaporodását mutatja, hanem a szabatosság növekvését is, melylyel ezen részek egymástól elkülönítve vannak. A hulla vegy bomlásairól kölcsönzött példa ezt a n e g a t i v o világosan illusztrálja. A bomlási tünetek első nyilvánulásoktól fogva oda törekeshnek, hogy előmozdítsák azon tökéletes határozatlanságot, melybe a hulla végül enyészik. A szervi kapcsolatok növekvő szétbontása eltörli a részek legfinomabb összetételét, határozottságukat tehát csökkenti. Azon részecskéktől, melyek már a legnagyobb hanyatlást tanúsítják, azon részekre, melyek még kevésbé változtak el, egészen lassú átmenetek vezetnek. S így a szervezetnek egyszer oly élesmetszésű vonalai fokról fokra elmosódnak. Hasonló tünetek kísérik a társadalmi bomlás folyamatait is. Itt nem szükséges példát idéznem; az olvasó könnyen elképzelheti, hogy minden nagyobb társadalmi rázkódtatás, a társadalmi alkatrészek határozottságát is megingatja, a társadalmi korlátok roskadnak, a társadalmi szervek határvonalai elmosódnak.

A mint a határozatlanság a bomlás kísérője, úgy a haladásnak, a fejlődésnek vezérmozzanata az éles határozottság. Ha szabad azon feltevésből kiindulni, mely most napról-napra jobban megerősödik, t. i. hogy minden faj, fel a legtökéletesebbig, a különbözetek szaporodása által a legegyszerűbb alkatokból képződött – akkor nyilván következtethetni, hogy egyes formáik, valamint egész csoportjaik a tározatlanságból a határozotlanságra való haladással fejlődtek. Csak azon nevezetes tényre kell utalni, hogy a legalsóbb organismusok (melyeknek természete meglehetősen egyez valamennyi felsőbb alkatnak csirájával) mivoltukban oly kevés határozottságot tanúsítanak, hogy igen nehéz, néha csaknem lehetetlen meghatározni vajjon állatok vagy növények-e? Az ezek után következő protozoáknál, pl. a héj nélküli rhizopodoknál, a forma oly szabálytalan, határozatlan, hogy leírása egészen lehetetlenné válik, mert sem két egyednél, sem ugyanazon egyednél különböző időben nem egyöntetű. Ily lények halmazatából támadnak egyéb határozatlan alkatokon kívül többek

között a spongiák (szivacsok) is, melyeknek nagysága, külső körvonalai, belső rendje egészen határozatlan. Ha ellenben a legfelsőbb rendű szervezeteket szemléljük, „mindenek előtt fel fog tűnni saját-ságaiknak pontos határozottsága, körvonalaik élessége, a változatlan-ság a tagok arányaiban, s az az állhatatos viszony, melylyel benső alkatuk részletei változott körülmények között is megmaradnak. A nagyobb határozottság tehát egyik leglényegesebb jellemvonásuk. A társadalmi fejlődés fokozataiban is a határozatlanság állapotából a határozott rendre való haladás hasonlóképp nyilvánvaló. Egy kóbor vadtörzs, mely sem határozott helyhez, sem tagjainak állandó felosztásához kötve nincsen, részeinek viszonylagos alakzatára nézve is, sokkal kevésbé határozott, mint egy valódi nép. Egy ilyen törzsben a társadalmi viszonyok sem szabatosan rendezve nincsenek, sem nem maradandók. A kormányzó hatalom nincs szilárdan megállapítva, sem élesen korlátozva. Rangkülönbségek alig homályosan tűnnek elő és könnyen átléphetők. S eltekintve a férfiak és nők külön foglalkozásaitól, a kereseti foglalkozásokban nincs felosztás. Határozottabb gazdasági különbségeket csak azon jelentékenyebb nagyságú törzsek, melyek másokat alávetettek, tüntetnek elő.

A mint ezen primitív társadalmak tovább fejlődnek, külön-bözéseik is fokról fokra határozottabb kinyomatot nyernek. Növekszenek; a nomád életmóddal felhagynak és rendszerint valamely szomszéd törzsszel való huzamos határküzdelmek után bizonyos határozott földterületen megtelepednek. A vezér és nemzetsége, továbbá a köz-nép közötti különbség, a nép tudalmában a lényegi különbségig fokozódik. A harcosok rendje kezd végleg elkülönülni azon rétegektől, melyek a földművelést vagy más alacsonyabbnak vélt foglalkozást űznek. Es kiválik a papi rend, melynek rangja, teendői s előjogai csakhamar határozott körvonalakat öltenek. A végtelenig terjeszthető azon példák csoportja, melyek a társadalmi osztályok, az állami alkat idomok, a forgalmi s iparfunctiók, a szellemi haladás, a nyelv, a tudomány és művészet alfajainak szaporodása és megszilárdulása összefüggő, közfejlődési processusán keresztül, a nagy egészek szervei integrációban megkülönböztethető alkatrészeinek folyton növekvő, tisztultabb határozottságra törekvését mutatják.

S ezzel befejeztük volna azon kategóriák részletezését, melyek a fejlődés folyamatában az anyagot érintik. De a fent előrebecsított

képletnek két tétele a „mozgásról is szól, mely először is az integráció növekvésének megfelelően szétszóródik az integrált részek között; másodszer pedig, mint a mely az anyagnak egész fejlődési folyamata alatt hasonlóképen megfelelő alakulást tapasztal. Bárha czélomra ezen mozgási evolúciók közvetlen jelentőséggel nem bírnak és magyarázatuk Spencernél kevésbé átlátszó és szabatos, mint az eddig érintett fejlődési járulékoké: mégis ezen elméletnek lehető teljes áttekinthetése igényli, hogy a mozgásról szóló két tétel jelentősége is rövideden megállapíttassék.

Mindenekelőtt tudni való, hogy Spencernél a mozgás magában zárja a tér, idő és anyag fogalmait; de mindnyájan s így a mozgás is, csak folyományai, correlatiói az erőnek. A végök tehát az erő s az említett négy kategória csak ennek (az erőnek) tapasztalataiból, észleleteiből konstruálható, levonható. Anyag és mozgás, úgy a mint azokat mi felismerjük csak különbözőleg viszonylatnak tartalmából alakulnak; míg tér s idő ezen viszonylatok formáiból vonattak el. A dolgok mélyén azonban az erő van, melynek nyilvánulásait tapasztaljuk, létét érezzük, de a mely természete szerint továbbra fel nem osztható, elemekre szét nem bontható, s azért ismeretünk által fel sem érhető, ki nem nyomozható: az ismeretlen. Mégis a „mozgás” az, mely ezen ismeretlen végokhoz, az erőhöz legközelebb áll, annak legbensőbb, legközvetlenebb nyilatkozása; s a mozgás eredeti fogalmából, annak még ki nem fejlett tudalmával együtt nő az idő és tér fogalma is. A mozgás folytonossága pedig ezen egész rendszernek egyik sarkalatos elve. (Lásd First Principles II. rész. III. és V. feje.)

Midőn tehát arról van szó, hogy az integrációt kíséri a mozgásnak szétszórása, a teljes fejlődési folyamat tartandó mindig szem előtt, Valamely oldott tömeg tömörebb állapotba menvén át, részecskéi egyszersmind a differentia hatálya alatt megkülönböztethető létegekké, mintegy önálló integrátumokká válnak, a mi nem képzelhető egyébként, minthogy azon mozgás összegéből, mely az aggregátum egészében honolt, bizonyos mozgási törtrész azon részecskéket is szükségkép áthatotta, melyek differentiált különlélt nyertek. Egy szóval: a differentiáció nem egyéb, mint a mozgás szétszórása, megoszlása.

Hogy pedig ezen megoszlás alatt, maga a mozgás inhaerens összege is megfelelő átalakulásnak, azaz az anyag fejlődésének megfelelő lényegi fejlődésnek indult, könnyen felérheti, bár ki elvont tényezők, eszmei kategóriák konfigurációit lelki szeme elé idézni ábrázolni tudja. Nem idézőnk azon számos példából egyet sem, melyet Spencer fel hoz. Hogy a „mozgás”, melynek fogalma alá Spencer a társadalmi szervezeteket úgy mint az emberi lényeket mozgató szellemi erőket is sorozza, midőn megoszlik, tehát külterjedelemben nő, ezen különbözőeteiben azonban egyszersmind határozottabb, szabatosabb körvonalakat is ölt, tehát belterjileg is tisztul, egészében véve átalakul és fejlődik, az oly processus, melyeta tapasztalati tények úton-útfelen feltüntetnek, úgy hogy a tapasztalati szemlélet ellenében, inkább az ellenkezőnek, valamely anyagi vagy szellemi mozgató erőnek illetően fejlődési folyamat alatti veszteglését, stagnációját kellene külön bizonyítani és példákkal megvilágosítani.⁹⁾

Már most vonjuk meg ezen merőben általános okoskodásnak részleges következtetését; és kíséreljük meg alkalmazni a problémára, mely ezen soroknak voltaképi tárgya, a társadalmi egyiségre, melynek fejlődés folyamára visszavezettem a f a l u k ö z s é g e r e d e t é n e k m a g y a r á z a t á t is: az egyénre, az egyéniségre mint mozgató erőre. Magától értetődik, hogy itt nem lehet, szó az alkalmazás azon minutiosus, adalékszerű módjáról, mely p. o. egy mennyiségteni tételről valamely erőműtani tünetre nyílik.

Egy nagy általános eszmét, a mint az az emberiség történetében feltűnik, nő és fejlődik, sohasem sikerülend valamely elmélet vagy törvény fonalán oly positiv szabatosággal végig kísérni, mint valamely egyenletnek kibontakozását. A szellem ama legbensőbb, intuitív látképességét igényli az, melyet nem pótolhat semmi külső demonstrálás. Az egyén, az egyéniség fejlődése pedig ilyen végérhetetlen, emberiségi eszme.

⁹⁾ A fejlődési elv fentebbi vázlatos taglalata a „First Principles” XIV.-XVII. fejezeteiben foglaltak alapján dolgoztatott ki, melyekben ezen elv behatón és számos különemű példákkal kifejtett; hová e kérdés iránt érdeklődőket utalom. Magam e helyütt csak nagy vonásokban követhetem azt, helyenként, mint az idézetből is látható, kiegészítvén a mű más részeiből kölcsönzött néhány vonással.

Érintettük fentebb, hogy az egyed első nyomai társaságba vezetnek vissza. A történetelőtti embertani leletek, a történet és hagyomány emlékei, s az őskor azon élő maradványai, melyeket vadnépeknek hívunk – mind törzsekre, nemzetségekre, vagy bármi nemű vérközösségi csoportokra utalnak, melyeknek az egyed csak atomja, mintegy mechanikus részecskéje. Az integráció és differentiáció számban és kiterjedésben mind hatalmasabban növeszti ezen csoportokat s alfajaikat, osztályaikat, árnyalataikat is szaporítja, de évezredek múlnak el s a differentia hatálya még mindig csak tömbeket, osztályokat, előjogokat tudott kiválasztani. Az egyén fogalmáig azonban, azon oszthatatlan egységig, mely a társadalmi testnek voltaképi sejtje, protoplasmája, hogy legmagasabb kifejlődésében egyszersmind ezen testnek legfejlettebb és legnemesebb szerve legyen – az egyénig, csak a legújabb idők óta kezdde hatni; a nélkül, hogy távolról is áthatotta volna a tömegeket. Mintha a természet újból védhetetlen időket, évezredek szánt volna ezen nagy mozgatónak műve folytatására, mely betetőzést sohasem érhet. S a mine korunktól, a modern civilisatiótól, a keresztyénség fejlődési és hatási fokozatain át, s a görög-római cultura virulási korszakain keresztül lemenő vonalban az emberiség őskoráig, a népek kezdetleges állapotáig hatolunk, mind kisebb és gyöngébb a differentia hatálya, mind nagyobbak a csoportok, melyeket kiválasztani bír, mint durvább határozatlanabb körvonalakban tűnik elő az egyén, hogy végre az őskorban, a primitív ethnikai létben egészen elmosódjék, elveszen valamely csoport kisebb-nagyobb tömegében.

A mi fentebb az állami és társadalmi integrációról mondatott, e csoportról és némi fogalmat adand. Minél ősbibb, kezdetlegesebb valamely társadalmi képzet annál kisebb, de egyszersmind annál osztatlanabb is. Faluközségről az emberiség ezen állapotában még nem lehet szó. valamely törzsszerű csoport, alakatlan, határozatlan, minden részében egyforma, hasonló egy sphaerikus ködgombolyaghoz, olyan a társadalom első désintégrait tüneménye, melyben természetszerűleg nyoma sincs annak, mit mi egyénnek hívunk.

Mi az egyéniség, teremtő elve, melyek határozó critériumai? Nem mások mint a fejlődési képletnek vezértételei; a kiválás, a megkülönböztetés s a határozottság. Az egyenlőség az egyéniségnek tagadása; éltető eleme az egyenlőtlenség. Mint lehetőleg

magában befejezett (integrált), külön (differentiált) egész kiválni, az egyenlő és mintegy összenőtt lények egyforma tömegéből: ez az egyéniségnek benső lényege, ellenállhatatlan ösztöne, útja és végcélja egyaránt.

A határozottság ezen hatalmas törekvésnek csak formai corroláriuma, mely a különválás folyamatát Önként és szükségkép követi. Mert az egyénnél ezen különbözet másként nem létesülhet, mint ha éles körvonalakat ölt s a lét vezérmozzanatait lényének sajátjaival hatja át; egyszóval: ha létviszonyainak elkülönző, s azért szükségkép határozott vonásokat szab, melyek félreérthetlenül tanúsítsák, hogy kinyomatuk határai között egy Önálló lét, egy külön egyéniség zavartalanul, korlátlanul érvényesülni akar.

S ezen törekvés minél teljesebb valósulása, egyszersmind a fejlődés mind magasabb tökélyét jelzi. A törvény mely e folyamatnak módját, elemeit taglalja, összefoglalja – egyúttal kijelölt ezen egyoldalú fejlődésnek kiegészítését is, s azon tényezőre utal mely ezen egyéni elkülönzés ridegségét enyhíteni hivatott. Az organikus *concentratio* az, mely ezen egyenlőtlen, élesen különváló egyének számtalan mikrokosmosait minél fensőbb alkatú szervezetek, társadalmi makrokosmosok harmonikus egészébe illeszti, s így az egyéni fejlődés tökélesbülésével és különféleségével lépést tartva, mind mesterségesebb, erősebb s egységesebb szálakat, s összekötő vonalakat húz, melyek a kizárólagos, öncézé, széthúzó erőket nagy célokra, közös alkotásokra szervesen egybefűzik.

A társadalmi fejlődésnek útja ez. De a legkiválóbb a döntő tényező, a fejlődés végcélja, az ön ez él: az egyéniség fejlődése marad, az egyenlőtlen, határozott egyéneknek kiválása az egyenlő határozatlan, alakatlan tömegből. Ezen kiválási folyamat egyike azon kevésszámú alapvető vezérezsméknek, melyek az emberiség történetének megértéséhez kulcsúi szolgálnak.

Az individualismus és collectivismus küzködése; az egyéniség szárnycsapásai a mint kibontakozni törekszik a collectivismus dermedő bilincsei közül; a tömeg vis inertiae-je nehézkedési, ellentállási és tartoztató ereje, ez az miben én a történet problémáját látom: azon küzdelemnek

volta képi tárgyát, melyet az emberiség a történeten végig folytat.

Midőn az emberi társadalom egyik legősibb, legkezdetlegesebb alakulatának, a faluközségnek keletkezését, lényegét és fejlődési útját nyomozni készülünk, a kiindulásnál e küzdés eszmekörébe ragadtatunk és meglep a tudat, hogy a faluközség keletkezésének csirái, benső valója, fejlődésének alakzatai, elválaszthatlanul összeforrottak az emberiséget mozgó eme tényezővel.

S ezen benső összefüggés főleg ama két alapelemre vezetendő vissza, mely a faluközségnek létet ad, miután azon csekély kormányzati, politikai elem, mely a község igazgatásában kifejlik, csak folyamánya a kettőnek, alaki szabályozása azon viszonyoknak, melyek lényegét a család s a tulajdon alkotják.

A család és tulajdon pedig voltaképen az egyéniségnek ama legfőbb nyilvánulási formái, melyekben különjellege a társadalomban legpraegnansabb kifejezését találja s a melyeknek szabatos határozottsága mérvétől, az egyéni lét szabatos határozottságának mérve-foka függ. Kétségen kívül való, hogy számtalan egyéb tényező, az egyház, a szellemi műveltség, a politikai szervezés s a társadalmi osztályok alakulata, a gazdasági termelés és forgalom módja – se sorozat végtelenig volna folytatható – mind felette lényeges mozzanatokat tartalmaznak az egyéniség kifejlődésének, fejlettségi fokának megmérésére. De, miként a statistika a társadalmi jólét és virulás, szövevényes, sokoldalú jelenségének kifürkészésére, fokmérésére, a legegyszerűbb criteriumokat választja egységül, mértékül, p. o. a gabonaárakat, úgy a társadalmat, a történetet, az emberiséget mozgó tényezők fejlődésének mértékül ismét csak alapvető nagy kategóriák választhatók, melyek elemi egyszerűségeken áthatják a létnek minden viszonyát, s a melyeknek keletkezési folyamata az emberi társadalom őseredetével veszi kezdetet. Ámde az egyéniség s a család és tulajdon eszméi között ez a viszony forog fenn, akár bölcsészeti akár történeti szempontból tekintjük azt. Mindkettő az egyénnek legéletbevágóbb vonatkozásai, járuléka, tulajdonságai, s azért egymással is a legszorosabb kapcsolatban állók; viszont pedig mindketten az egyént határozzók. Minél különváltabb, kizárólagosabb, szabatosabb, magában befejezettebb alakot öltenek az egyed családi

és tulajdoni viszonylatai, annál inkább fejlődik egyénné, annál közelebb ért az egyéniség eszméjéhez. Az egyéniség kifejlődése tehát magában foglalja a család és tulajdonnak mint tisztultabb, kizáróbb fejlettségét is. És minél alantibb fokon álló, minél fejletlenebb az egyén, annál homályosabb, határozatlanabb leendő a család s a tulajdon jelenkezése is.

Család és tulajdon eszerint lényegileg szét nem választható tényezők. Mindkettőnek aránylagos jelentékenyebb fejlettsége mellett, valamely adott időben, az egyiknek szabályozására nézve történhetnek módosító kísérletek, bizonyos változtatások, anélkül, hogy a másiknak körét érintenék; de ezek sohasem lesznek a dolog velejére kiható változtatások. Nagy történeti korszakokat véve felmindent szembe tünend ama benső egység, mely a kettő között fennforog; egy eszme fog mindkettőben érvényesülni, még akkor is ha formailag az egyikre nézve, s ez rendszerint a tulajdon, oly módozatok tartatnak fenn, melyek a családi szerkezetre nézve már rég meghaladtak. Nagy hiba volna tehát az egyik tényezőt a tulajdon t, különösen mikor annak ősi képződései vétetnek szemügyre, mint magában elszigetelt külön egészet tekinteni, mely magában hordja lété határozó criteriumait. Tényleg sem okozatilag, sem történelmileg nem választható el a család fogalmától és képződésétől.

Kant azon ragyogó szellemességű essayban¹⁰⁾ mely jogbölcseletét tartalmazza, a lét összes jogtársadalmi viszonyait visszavezeti a birtok fogalmára; a román felosztást követve a család jogát s így a család alapját is, épen úgy mint a szerződéseket egyaránt, a dologbeli jogra vezeti vissza.

Midőn pedig a modern s o c i a l i s m u s legmérsékeltebb jelenkezésében is a munka jelentőségéből és szabályozásából indulván ki, a tulajdon szerveséhez érkezik, sohasem képes annál megállapodni, hanem kiinduló eszméjének dialektikai hatalma által

¹⁰⁾ Metaphysik der Sitten I-ső része. Metaphysische Anfangsgründe des Rechtes, ezen, egy eszme keresztülvitelében inkább dialektikailag ragyogó, mint pozitív dogmatikai tanulmányra, a szó magasabb értelmében vett „szellemes” jelző bátran alkalmazható; bárha ezen kitétel rendszerint alárendelt belletrista termékekre pazaroltatván, valóban eredeti eszmei concepiókra csak ritkán alkalmaztatik.

hajtatva, az állami szervezet „reformján” túl, csakhamar a család „reorganisációjára” kénytelen térni.

Az őskorban azonban, a társadalom alanti fejlődés fokán midőn a differenciáció csekély s a primitív embercsoportok szűk-körű létviszonyait csak alig ragadta meg: midőn még csak az alap-elemek, a sejtek ismerhetők fel: a csirák, melyekből csak kései növés után hajlanak el a hajtások: e korra, fokra nézve óvakodni kell a későbbi- fejlődési fokok megkülönböztetések alkalmazásától; kerülni a tulajdon eszméjének szétválasztását a család eredetétől, s az első társadalom politikai képzetekét mindkettőtől.

A család eszméjének fejlődésével kell tehát tisztába jönnünk, hogy megértsük a tulajdon keletkezését: és mindkettőnek fokozatos keletkezéséből a faluközség eredetét.

II.

A családi eszme fejlődése.

A család legfensőbbrendű alkata kiengeszteli a társadalom s az egyes tagoknak, ifjúnak s öregnek, szükségéit; eszközli, hogy a halandóság, a születés s a reproductio korszaka között, minimumra szálljon; míg a felnőttek élete a legkisebb mértékben van alávetve a gyermeknevelés azon nehéz és mindent elfoglaló bajainak, melyek az alsóbb fajok s a műveltség kezdetleges fokán azzal járnak. Ezen alárendeltség csökkenése három úton éretik el: azon időszaknak hosszúsága folytán, mely ezen emberi reproductiót megelőzi; a születések számának csökkenése, ellenben azon gyönyörnek fokozása által, mely e gondozásban rejlik: végre azon kornak hosszabb tartama által, mely a reproductio szűnését követi.

Ez a mérték, melylyel a családi és nemi viszonyok tökélye a társadalomhoz való vonatkozásukban, valamint az egyéni létre nézve meghatározható. Az anthropologia tanúsága szerint a vad népek s az alsóbb culturfokok családi viszonyai ezen eszménnyel homlok-egyenest ellenkező vonásokat tüntetnek elő. Ezen eszmény általában csak e s z m é n y, melyet az emberiség minden tagjában egyformán soha meg nem valósított és megvalósítani soha nem is fog; melyet azonban megközelíteni is csak igen lassú átmenetekkel, soká igen alanti fokozatok között vergődve, birt. Ez alantabb fokokon a ma élő vad népek között a nemi viszonyok szerkezete, módja csak kevésbé különbözik az alsóbb állatfajok között divóktól. „Ha csakugyan áll, hogy az e fajta szokások egykor általánosak voltak – írja Maine (Early. Hist. 67. 1.) – akkor érdemetlen bók volna az emberi faj iránt állítani, hogy egykor az alsóbbrendű állatok módját követte; minthogy tényleg nem valamennyi alsóbbrendű állat követi az ilyeténkép nekik tulajdonított módot”.

A csoportos emlősök hímjei gyakorta harcolnak a nőstények birtokáért s a primitiv ember nem különbözik e tekintetben más csoportos emlősöktől. Példák: Spencernél, Lubbocknál bőven talál-

hatók, s ezen harci szokás nemcsak a férfinemre szorítkozik. Egyik ausztráliai (queenslandi) törzsnél, hol rendszerint két-öt nő egy férfi birtoka, a nők maguk között viaskodnak, nehéz botokkal addig paskolván egymást, míg vérük nem ered. Hasonló szokás sok más ausztráliai törzsnél is észlelhető. A nemi kölcsönös viszonyok ezen állapotában minden arra utal, hogy a család, oly értelemben a mint mi értjük azt, nem létezik; s azon eszmék s intézmények, melyeket mi e viszonyokhoz fűzünk, egyáltalában nem tekintetnek olyan természeteseknek, magától értetődőknek, mint azt a keresztény civilizáció részeseinek már mintegy átöröklött tudalma véli, jogi és politikai bölcseleink pedig általában feltenni szokták.

Amerikai s afrikai vad törzsek nagy számánál nincs semmi házassági szertartás, egyéb, mint a felek beleegyezése s a consummatio nem kívántatik. Bancroft az alsóbb californiakról írja, hogy nyelvükben nincs is szó a házasság fogalmának kifejezésére. Mint a madarak vagy barmok kedvük szerint párosulnak. Még ott is, hol valaminő szertartás találtatik, az rendszerint nem egyéb, mint az együttélésnek erőszakos vagy önkényes megkezdése. A férfi igen gyakran erőszakkal tesz szert a nőre – rablás által; s a házasság teljes, ha a rablás sikerült. A confarreatio régi római formája, mely a házasság kötése közös kalácstörés mellett, arra utal, hogy a legősibb házassági szertartás csak formális megkezdése volt az együttélésnek és egy oly megelőző korszakra enged következtetést, midőn az együttélés minden formaság nélkül kezdődött. S ennek megfelel a válás azon könnyűsége is, mely a vad törzsek „családi” viszonyait jellemzi. Hogy a számos példa közül csak egyet említsek, a kasia törzsről írja egyik utazó, miszerint a válás oly gyakori, hogy egybekelésük alig nevezhető házasságnak; annyival inkább, minthogy e törzsnél a nőknek is meg van azon hatalma, mely a többiekénél rendszerint csak a férfi előjoga, t. i. kilödni a megunt társat bármikor tetszik.

A házassági intézmény ezen fejletlensége vagy helyesebben szólva, nem-léte, a kérdésnek azonban csak egyik oldala. Kiegészíti azt ezen kezdetleges, durva társadalmakban a szokásoknak oly sorozata, mely a mi erkölcsi érzékünkre a legvisszataszítóbb, szinte képtelen benyomást teszi. Számos műveletlen törzsnél uralkodik a szokás, hogy vendégeit ideiglenes feleséggel látja el a gazda gya-

korta átengedvén a saját feleségét, leányát. Egyáltalában a szemérem és szüzesség megkövetelése az ifjúságtól ismeretlen. A legműveltebb népről, melyet a bennszülött amerikai ősi kultúra teremtett, a mexikóiról, jegyezte fel egyik alapvető történetírója, a spanyol Herrera. hogy „a szülők eladó leányaikat el szokták küldeni, hogy prostitúció által keressék hozományukat s ezek azután szeméremetlenül bejárták az országot, m ig eleget szereztek kiházasításukra”. A chipchák ősi, közép-amerikai törzs ifjai, nemcsak hogy teljes közönnyel vették, váljon menyasszonyaik szüzek-e vagy nem, sőt még ellenkezőleg, ha azok voltak „boldogtalanoknak tartották őket, a kiknek nem volt jó szerencséje, minthogy a férfiakban nem kellett vágyakat; s ennél fogva megvetették őket, mint nyomorékokat.”

Az egyéni érzet, az egyéniség legbensőbb, legkényesebb idege látszik megtámadottnak az illetén szokások és nézetek által. Nem is magyarázhatók azok egyébként, mint azon általánosabb tényből, azon előtétiből, hogy az ily társadalmakban, ily művelődési fokokon az egyed még távolról sem fejlett egyénné – a mélyen szunnyadó egyéniség öntudatra még nem ébredett.

Hogy a nemek rendes, a mi értelmünkben rendes kölcsönviszonya fejlődésnek eredménye, s hogy az érzület, melyen alapszik, csak fokozatosan támadt, még inkább kiderül, ha szemléljük, hogy a műveltség legsőbb s alsó fokain mennyire ismeretlenek azon korlátok, melyeket a **v é r r o k o n s á g** a művelt társadalomban szab. Egybekelések, melyeket mi a legnagyobb mérvben bűnösökül elítélünk, a vad népek között épen nem ritkák. Több amerikai, ázsiai s afrikai törzsről jelentik az utazók s ezen népek voltaképi historiographusai, a hittérítők, hogy alkalmilag saját anyjukkal folytatnak közösséget és gyakorta feleségül veszik saját nővereiket s leányaikat. Igen híres és sokszorta ismételt culturtörténeti és ethnographiai adat, hogy „Afrikában a Cap Gonzalves-beli törzs királyai rendszeren felnőtt leányaikat veszik el, a királynék pedig legidősebb figyermekökhöz mennek férjhez, hogy a királyi vér tisztasága megővessék. Számosabbak azon vérfertelmi közösségek, egybekelések módjai, formái, melyek ennél valamivel csekélyebb mértékben sértik az erkölcsi érzületet. Rendszeren fivér és nővér közötti házasság az, melynek tértelme a földgömb legkülönbözőbb pontjain, a legkülönbözőbb fajok

között mmt bevett intézmény ismétlődik. Mellőzők minden példát, mely vad-vagy barbár népekre vonatkozik, csak azon ismert történeti tényre utalok, hogy a Ptolomeusok nagy műveltségű egyiptomi uralkodó házában egy anyától való mostoha nővérnek nőül vétele ismételve előfordul. S az árya népcsalád hagyományaiból sem hiányzik hasonló adat. A skandinávok ősi éneke a *Heimskringla* Saga beszéli, hogy Niord saját nővérét vette feleségül, mert a Vanaland jog „ezt megengedte.” (Spencer. *Princ. of. Soc.* 620-640 l.)

Spencer a primitív házassági és nemi viszonyok ezen és hasonló adalékaiból azon általános következtetést vonja, hogy a magasabb társadalmi alkotokra való fejlődést a nemi viszonyok fensőbb alkatainak kifejlődést kíséri, hogy a primitív emberek legalsóbb csoportjai ép úgy családi szervezet nélkül valók, mint a hogy politikai szervezetük nincsen. Ennélfogva kétségtelen, hogy mindkét szervezetnek kifejlődése egymással szoros kapcsolatban áll. Sociológiája (megjelent első kötete) zárfejezeteiben tárgyalja azután a családi viszonyok, a családi „structura” fokozatosan haladó és tisztuló formáinak fejlődését. Azonban egy más, kitünően ezen tárggyal és ezen eszméssel foglalkozó szerző az, kinek eredeti, szakszerű vizsgálatai eredményeit e téren összegezni és részben követnem keilend.

Lewis H. Morgan egy amerikai író, ki éveket töltött az iro-kéz törzsek között és behatón tanulmányozta ezeknek, valamint több más amerikai vad-törzsnak, szintén önszemlélet által észlelt erkölceit, életszokásait, vallását, történetét, politikai szervezetét, melyeknek leírását a negyvenes évek dereka óta több monographiában tette közre – különösen meglepetve és megragadtatva lón a vérrokonsági s atyafi-sógorsági rendszerek azon eredeti sajátságaitól, melyeket ezen törzsek ebbeli rendszerei az árya és az ethikailag kifejlett sémi s ural-altáji népcsaládok rendszereitől eltérően tanúsítottak. A tanulmányokat s észlelteteket, melyeket e kérdésre vonatkozólag a helyszínén tett, kiegészítő írott források tanulmányával, s azon adalékok alapján, melyekkel az amerikai hittérítők és követéségek egy eleve megállapított kérdés-sorozat válasza, megoldása útján a világ minden nemzetéről, legalább is minden népcsaládra nézve, szolgáltatnak, kidolgozta nagy művét „Systems of Consanguinity and Affinity of the Human family”. (A washingtoni Smith-

sonian Institution kiadványa). Legújabbán „Ancient Society”¹¹⁾ címmel egy áttekintő, rendszeres művet bocsátott közre, mely több évtizeden keresztül folytatott tanulmányainak, vizsgálatainak és szétszórt iratainak eszmei összefoglalója, a mennyiben a vérségi és rokonsági rendszerek részleges kérdésén kívül a primitív társadalmi és állami képződések folyamatát, családtörténeti tanulmányai alapján, magyarázni s ábrázolni törekszik. Egy külön elméletet constituai, mely a római genshez hasonló vérségi, nemzetségi csoportot tekint az első alakulatnak, melyből azután sűrűbb integráció és növekvő differenciáció által a curia, φπατρία-féle csoport; majd a törzs (tribus), végre a törzsek egyesüléséből a conföderatio, a nép, kifejlődött. Ennél kiválóbb fontosságú és bizonyára maradandóbb becű azon elmélete, mely a családi eszmék fejlődését, genetikus evulútióját kifejti, s ez az, mire bővebben visszatérnünk kell. Igyekeznem néhány fővonást ezen cultur-történelmileg oly fontos elméletből, melynek rendkívüli érdekessége engemet behatóbb áttanulmányozására indított, a hely szűke s az alkalom korlátjai által követelt hézagossággal vázolni,

A verség legkezdetlegesebb rendszere – s a családi szerkezet, ha nem is fogalmi szabatossággal, de tapasztalatilag annál szorosabban a vérségi renddel gyökerében egy – a polynéziai népek között található, melynek típusál a hawaiiit veszszük. Morgan m a l a y i r e n d s z e r n e k n e v e z t e. Minden vérrokon, akár közelebbi, akár távolabbi legyen, a következő rokonsági fokok alá soroztatik: szülő, gyermek, öregszüle, unoka, fivér, nővér. Más rokonság nem ismeretes. Ezenkívül a házassági azaz sógorsági hasonszerű fokok léteznek. A „vérségi család” egyúttal a család legalsóbb formájául tekintendő. Alapszik t. i. ezen vérségi család fivérek és nővérek csoportonként összeházasodásán. Jelenleg e szerkezet voltaképen már kihalt és csak maradékaiban él. Ezen maradványoknál, egyes elszigetelt eseteknél is élőbb emléke azonban, az emiített vérrokonsági rendszer, mely belőle keletkezett. Maga az összeházasodás testvérek között egy félszázad előtt, midőn az amerikai térítőmissiók a Sandwich-szigeteken megtelepedtek, még épen nem tűnt volt el. Őskori terjedtségét, uralmát Morgan kétségtelennek

¹¹⁾ London 1877. Macmillan and Co.

véli, mert szerinte alapja, megelőzője azon turáni rendszernek, mely Ázsiában részben még máig uralkodó. S itt magyarázatképen meg kell jegyezni, hogy Morgan turáni alatt itt nem épen azon fajokra gondol, a melyek előttünk lebegnek, midőn turánit hallunk emlegetni, t. i. az urálaltáji népcsalád tagjait, a magyarokat finneket, törököket; hanem követvén Max Müller felosztási tábláját a turániak déli osztálya alatt Dél-Indiának azon népeit érti, kik az úgynevezett D r a w i da nyelveket beszélik (Tamil, telugu, kanari, malayalam stb. népeket) s azon észak-indiai gaura nyelvű törzseket mint a hindi, hindustani, bengali, panjabi, gujarati, marad törzseket. Ezen népek családi és rokonsági rendszere részben az észak-, kiváltképen azonban a dél-amerikai törzsek között elterjedett és Ausztrália egyes népei között is különfejtett állapotban lábra kapott. Morgan a család ezen utóbbi fajtáját P u n a l u a családnak, házasságnak nevezte. De mielőtt tovább haladunk, szükséges ezen, valamint az előbbi vérségi rendszernek némely részleteire kitérnünk.

A v é r s é g i (consanguine) u. n. m a l a y i rendszerben ugyanis a férfifágban a hawayi ember minden testvérének gyermekei egyzersmind az ő fiai és leányai is, s ötlet atyjuknak nevezik: ezeknek gyermekei pedig nagyatyjuknak. A női vonalban minden nővérenek gyermekei szintén fiai és leányai a fítestvérenek.

A testvérek és nővérek gyermekeinek feleségei és férjei az ő vejei és menyei.

Második collaterális vonal férfifágban: atyám testvére – atyám, és engem fiának nevez; gyermekei – fivéreim és nővéreim, ezeknek gyermekei pedig ismét fiaim és leányaim. Atyám nővére pedig anyám; gyermekei fivéreim és nővéreim, ezeknek gyermekei pedig fiaim és leányaim.

Hasonlóképen anyai ágról anyám fivére nekem atyám: e testvér gyermekei az én testvéreim; gyermekeik fiaim és leányaim. Ugyan ez a viszony áll fenn anyám nővére között es köztem is.

Talán nem szükséges ezen rokonsági, családi táblázatnak részleteit a további ágakban és vonalakban követni. Az olvasó ennyiből is meg fogja érteni, hogy mit ért Morgan az összes emberi család-szerkezetekre kiterjedő felosztásának két ága, a *descriptive* s a *classificatory*, a leíró, körülró s az osztályozó rendszer között. Az osztályozó rendszernek legvilágosabb példája a

fentebb vázolt; midőn t. i. az összes rokonsági fokok s ízek néhány nagy általános, alapvető fogalom, mint p. o. szüle, gyermek, nagyszüle, unoka, mindent egybefoglaló osztályai közé soroztatnak; azon szabatos megkülönböztetéseknek vonása, kijelölése nélkül, melyeket az árva és sémi népek műveltjei, általában pedig a keresztény civilizáció törvénye alatt élő nemzetek rokonsági fokaikra s ízeikre nézve oly szigorúan megtenni szoktak s a melyeket, minthogy a legtöbb nyelvben nincs elegendő kifejezés ezen árnyalatoknak önálló megjelölésére, fogalmi összetételek általi körülírás, leírással határoz meg. Ezen körülírást érti Morgan descriptiv rendszer alatt.

A maláyi rendszerre visszatérve, természetes a következtetés, melyet – mint fentebb megjegyeztük – tapasztalati és történeti tények is igazolnak, hogy t. i. ezen rendszer egy megfelelő házassági szerkezetből keletkezett. Mert a vérségi fokozatoknak más eredete nem lehet, mint a vérségi leszármazás; a tágabb értelemben vett rokonságé pedig a házasság. Morgan okoskodásának egyik nagy hátránya az, hogy ő számos esetben e fokozatok elnevezésére, vagy elnevezési hiányára állapítja következtetéseit. Minthogy tehát a maláyi rendszer voltaképen csak két nagy személy-csoportot különböztet meg: atyákat s anyákat, a gyermekeknek affiliációja ezen két csoporttal oly szoros, oly bonyolult s oly megkülönböztethetetlen, hogy voltaképen mások, mint a legprimitívebb vérségi és rokonsági fokozatok ki nem választhatók, meg nem állapíthatók. A házassági szerkezet tehát szükségképen a következő leend:

Mint hawaii embernek, különféle testvéreimnek feleségei ép úgy az én feleségeim, mint az Övéik. Minthogy lehetetlen saját gyermekeimet testvéreim gyermekeitől megkülönböztetni, szükségkép valamennyit gyermekeimnek kell nevezni; az egyik épen annyira az, mint a másik.

A hawaii nőre nézve ugyanezen viszony irányadó. Miután különböző testvéreim egyszersmind férjeim is, az ő más nőktől született gyermekeik az én mostoha gyermekeim volnának; a „mostoha” fogalma azonban hiányozván, természetesen fiaim s leányaim. Valamennyi nővéremnek gyermekei annyival inkább az én (nőnek) gyermekeim is, minthogy valamennyi nővérem, valamennyi férjemnek, azaz fivéremnek felesége is. Ennyi is elegendő lesz, hogy a házasság, a család szerkezetéről, a vérségi viszonyok ezen fokán

kellő fogalmat keltsen. Ideje lesz áttérni az u. n. punalua rendszer némely részleteire.

Lorin Andrews törvényszéki bíró Honoluluban írta azt le először (1860) egy Morganhoz intézett tájékoztató levélben. „A punalua rokonság – írja – jórészt kétlaki természetű. Keletkezett azon tényből, hogy két vagy több testvér illető feleségeikkel vagy két s több testvér férjeikkel készek voltak kölcsönösen és közösen egymást bírni. A szónak modern értelme különben kedves barát vagy benső társ.” Ezen szigeteknek egyik legrégebbi térítője Rev. Artemus Bishop, a rokonsági viszony zavarosságát visszavezeti azon állapotra, miszerint több férj és több feleség közösségben szokott élni, Nem egyéb az, mint a punalua csoport házassága, melyben férfiak és nők egy csoportban közösen és kölcsönösen összeházasodnak. A vérségi, rokonsági szerkezet különben itt is némi világosságot hoz ezen annyira zavart, megkülönböztethetetlen szerkezetbe. A férfi nejének nővéreit feleségnek nevezi, nejének valamennyi nővére tehát egyszersmind az ő feleségei is. Hanem felesége nővérenek férjét punaluának azaz benső társának nevezi, és neje valamennyi nővérenek férjei is azok. Ezen férjek valószínűleg nem voltak testvérek; mert ha azok lettek volna, a vérségi kötelék győzött volna a rokonság felett; testvéreknek és nem punaluáknak. társaknak hittak volna egymást. Hanem feleségeik bizonyára egyenes vagy oldalági nővérek voltak. Ezen esetben tehát a feleségek nővérsége volt az alap, melyen a csoport képződött. Az előbbi rendszer csoportjában, mely a férjek fivérségén alapszik, a nő férjének testvérét férjnek és nem punaluának nevezi.

Morgan kétségtelennek tartja, hogy a punalua család a vérségi, malayiból folyt. Testvérek megszűntek saját nővéreikkel egybekelni és miután a gentilis szervezet összes hatásai a társadalomra kiterjedtek, meggyökereztek, oldalági nővéreiket is elvenni megszűntek. Ezek azonban sokkal távolabbi, későbbi fejlemények, melyek irányában a punalua csoport még csak igen kezdetleges, megközelítő fokozatul tűnik elő. Nem kísérhetjük Morgant azon érveléseiben s ábrázolásaiban, melyekkel ezen punalua csoportot a turáni és ganowái népcsoportok vérségi és rokonsági rendszerén keresztül vezetve, azt ezek egyik őskori család képződési alakzatának lenni bizonyítja; nem azon messzibb terjedő következtetéseiben, melyek-

ben azt, valamint az előbbi, vérségi malayi rendszert az összes egységes embercsoport egyik átmeneti fokozatául tünteti fel a monogám család felé való haladásában. Csak példaképpen említjük fel, hogy C a e s a r történelmi bizonyosságára hivatkozik, ki az ókori bretonoknál hasonló szokásoknak létét megörökítette, irván, hogy a férfiak tízével, húszával közösen bírták nejeiket; különösen testvérek testvérekkel és szülők gyermekeikkel közösen.

Felmerül azonban a kérdés, hogy honnan erednek az ily egyesülő személyek? egy törzsből valók-e vagy különbözőkből? és melyek azon csoportok a törzsen belül, melyek némi átmenetet nyújthattak a vérkonoknak kizárólag csoporton belüli elegyes közösülésből bizonyos emberibb, inkább szerteváló nemi közöségi viszonyra, mely már némileg elvetette az alsóbb rendű állati fajok fertelmes gyakorlatát és a legközelebbi vérségi csoporton kívül kereste a nemi közöség alanyait?

A válasz ezen felette nehéz, csaknem megoldhatatlannak látszó kérdésre a szorosabb értelemben vett családi szerkezeten túl átvezet azon homályos, határozatlan alakulat nyomozására, mely az első társadalmi s állami szervezetnek – ha ugyan e kezdeten van értelme ily megkülönböztetésnek – képződési formája.

Midőn az emberi nem kiválik azon legalacsonyabb létből, from the bottom of the scale, mint Morgan nevezi, a legmélyebb barbárság állapotából, melyben leginkább hasonlít azon alakatlan köd-gombolyaghoz, melyet a désintégrait állapot legtalálhatóbb példájául fentebb említettem; midőn az egyedüli különözet, az egyedüli osztály – a nemi különbség – ekkor, mint azon képzet tanúsítja, melyet Morgan punalua családnak nevezett, előtérbe lép egy alakulat, melyben a női verség és rokonság révén némi határozottság kezd azon viszonyok között feltűnedezni, melyeket euphemistice c s a l á d i a k n a k nevezünk. A név itt egyáltalában nem határoz. A döntő az, hogy a nőre, mint anyára és közös ősrre vezethető vissza a nemzetség származása, összetartozósága. Ezen eszmemenetnek legkitűnőbb formulázója, mondhatni megindítója B a c h o f e n, ki ez irányban folytatott széles, beható s eredeti kutatásai eredményét „Das Mutterrecht” (Stuttgart 1869) című alapvető munkájában lerakta. Összegyűjtötte abban és kifejtette a női fenhatóság (Mutterrecht) s a női kormányzat (gyneocrazia) adalékait és tanúbizony-

ságát. főleg görög források alapján, a lyciaiak, krétaiak, athénaeiek, lemnosbeliek stb. európai és kis-ázsiai görög törzseknél; azután az egyiptomiaknál s a kelet-ázsiai nemzetek között. Morgan is hasonló feltevésből indul. Az ősi társadalomban a házasság két külön pár között ismeretlen volt, s a leszármazás a férfיאágban nem volt nyomon-
 ható. Az anyai kötelék volt az, mely a vérséget, rokonokat össze-
 tartotta- S ezen vérségi, rokonsági viszony, mely egy közös női
 őstől való l e s z á r m a z á s tudatából, gyakran bizonyára csak
 fictiójából eredt, létet adott azon első társas tagolatnak, mely a
 sanscrit ganamai (latin gigno), ganas nyomán támadt gens, γένος
 név alatt a görög-római kultúra népeinek kezdeményénél oly fontos,
 bár homályos, ki nem derített szerepet játszik; mutató nomine, vál-
 tozott név alatt pedig a világ minden nemzeteinél hosszabb rövi-
 debb időközökön át, egyaránt alapintézményül jelenkezik. Bachofen
 és Morgan szerint az őskori gens a női vonal leszármazottjaira szo-
 rítkozott. A físzármazottak, ezen elmélet szerint, csak az első szá-
 rmazási vonalban maradtak volna ezen csoport tagjai; tehát valamely
 első női ősnek gyermekei és leányainak gyermekei nemi különbség
 nélkül, a további fokokon pedig csak női descendenseinek gyer-
 mekei, míg fiainak gyermekei s egyéb fídescendenseinek gyermekei
 más csoportokhoz tartozhattak, még pedig illető anyáik genseihez.
 Ez lehetett tehát a gensnek legódonabb alakja, midőn a gyermekek
 atyasága még biztosan megállapítható nem volt, és midőn az anya
 nyújtotta a származásnak egyedüli biztos criteriumát. A leszármazás
 ezen neme, mely a vadság közép- és felső állapotát, valamint a
 barbárság alsóbb fokát jellemzi ¹²⁾, a barbárság közép statusában az
 indiai törzseknél kezd csak helyet adni a f í á g i l e s z á r m a z á s -
 nak, mely az ó-világ legfensőbb rendű népeinél – es Morgan
 ezeket is még mindig a barbárok közé osztályozza, kiket a „vadad-
 tól mint alsóbb műveltségűektől megkülönböztet – a görögöknél
 valamennyi törzsbén, a lyciai kivételével, az itáliai törzsök közt
 pedig, az etruskok kivételével, valamennyinél érvényesült.

Az őskori társadalom állapota azonban azon fokán, melyben
 az „anyai jog” volt az uralkodó, másképen nem képzelhető, mint a
 nemzetségi, a gens-szerű csoportban- Az ilyen csoportok képző-

¹²⁾ Morgan osztályozása.

dése, különválása tehát egyúttal az első társadalmi alakulat, mely a formátlan, elegendő társadalmi tömegnek emberhez nem méltó állapotából átvezetett azon physikai lehetőséghez, hogy a család, a valódi monogam család elérésére célzó fejlődés megkezdődhessék. A Bachofen elmélete szerint ugyanis az anya és gyermekei ugyanazon csoportban maradnak, s így egy közös háztartás, mondjuk házközösség, fejlődik ki, melynek növekvése, aggregálása a fentemlített nőszármazási sorozat alapján létet ad a gensnek, az anya fensőbb-sége alatt. A család akkor kezd már túlfőlni a házasság, vagy mondjuk helyesebben nemi közösség azon fokán, melyből kiindultunk. Hogy a Morgan nyelven beszéljünk: a punalua házasság kezd helyt adni azon formának, melyet Morgan συνδυάζω, párosodni συνδυασμός párosodás görög elnevezések alapján syndiasmicus családnak nevezett, s mely alatt érti a férfi és nő párosodását valaminő házassági forma alatt, de a kizárólagos külön együttlakás gyakorlatára nélkül; az időleges vagy végleges elválás tetszés szerinti igénybevételével férfi és nő részéről egyaránt. A monogam családnak mindenestre egyik közelálló előzménye, fejlődési foka volt az. Az anyai nemzetségben tehát ilyen párok gyermekeikkel s a velük rokon származású párokkal és ezek gyermekeivel egy házközösséggé tömörülnek, melyben az anyák ugyanazon gensnek származottjai, de a férfiek más hasonszerkezetű gensből valók,

Valaminő társadalom politikai szervezésnek első nyomaira csak az ilyenképen organizált gens kifejlések akadni. Ezen család és csoportalakulat genesis önként, természetesen és mondhatni parancsolólag megszabja ezen szervezési képzetek mivoltát, módját is. A nyomozási leletek s a legkülönbözőbb írói okoskodások mind megegyeznek abban, hogy ez nem más, mint a közös földbirtoklás és közös művelés, a mely az építészetiileg is közös szerkezetű lakházra, a közösségben való együttélésre vezet. A Bachofen-féle gyneokratia az ilyen közösségi házban tenyészik: ha ugyan általános emberiségi irányzatul elfogadható, a mit az „anyai jog” szerzője a görög fragmentumokból a görög törzsek homályba burkolt őskorára nézve, hypothetice construál, s a minek Morgan a maga gens-szerkezeti elmélete a legáltalánosabb, legmesszibb terjedő érvenyt tulajdonítani hajlandó.

Ezen elmélet azonban a kérdésnek csak egyik oldalát világosítja meg. Nem mellőzhetjük e helyütt, bár csak felette futólag azon másik elméletnek vezérfogalmát visszaadni, melyet John F. M. L e n n a n „Primitive Marriage”¹³⁾ című művében exogamia s e n d o g a m i a megkülönböztetésével a primitív házasságra s e szerint következtetéseiben a családi szerkezetre nézve kifejtett – kiindulván ama házassági szertartások jelentőségéből s eredetéből, melyek a nőrablás szokására utalnak. Szerinte ugyanis a tápszerek gyérsége a primitív csoportokat a leánygyermek megölésére, elpusztítására indította; ez által pedig megritkítván a nők számát, a törzsön belől p o l y a n d r i á r a vezetett, valamint a törzsön kívüli nőrablásra, melynek folytonos gyakorlata által végre illetlennek tekintett – mert szokatlan vala – hogy a férfi saját csoportjából nőt vegyen el. „A szokás – írja egy helyütt – melyet a szükség szült, idővel előítéletet gyökereztetett meg, mely az azt követő törzsek között hitelv erejére emelkedett, mivé a házasságot illető minden előítélet válni alkalmas, a saját törzsebeli nő elvétele ellen.” Ez az exogamia.

Feltéve, hogy a törzs, melyben az ilyen exogamia nőrablás alapján dívott, egy vérből való volt vagy annak képzelte magát, az idegen véru nők hozzájárulása által a női vonalban való leszármazás kizárólagos vérségi rendszere mellett a törzsön belől oly gyermekek születtek, melyek anyjuk törzséhez tartozókul tekintettek. Innen az exogamiának egy másik, leszármaztatott neme keletkezett, az t. i. mely alatt a törzsben ugyan, de idegen törzsbeli anyától született leányok nélkül választhatókká lőnek. Ugyanezen eszmemenet mindig a polyandriából indulván ki, mint uralkodó házassági formából, M. Lennan ez utóbbinak legfelsőbb jelenkezését azon alakban látja, midőn a férjek testvérek; mert ezen férjközösség szerinte lassanként átvezet a fiági leszármazás felismerésére, a mennyiben t. i. legalább az atyai v é r válik felismerhetővé, ha nem is maga az atya. Azután a legidősebb testvérnek fokozatosan keletkező elsőbbsége folytán, minthogy valószínűleg ő lehetett az első, ki a csoportban nősült s ennél fogva gyermekeket nemzett, befogad-

¹³⁾ Edinburgh 1805.

tátott a fictió, hogy valamennyi gyermek az övé: „a legidősebb testvér bizonyos tekintetben páter familiássá vált s az atyaság ezen eszméje illetéknépen egy lépcsővei elvezetett a női leszármazás általi vérségtől” a férfi leszármazásra.

Továbbá arra utalván, hogy némileg polyandrikus népnél, mint a kandia törzsöknél, a vezérek léptek legelől monogam házasságra, M'Lennan azt következteti, hogy példájuk ragadt s „így keletkezett a monogámia vagy polygámia szokása.” Hasonló mozzanatokból származtatja ő a patriarchális család, az agnát rokonság, a cast-intézmények eredetét.

Az exogámia tehát kezdetleges formájában nyilván a legalantibb barbárság kísérője; csökken, a mint a társaságok, törzsek folytonos ellenségeskedése szünni kezd s a harci szokások emberiebbekké válnak. Való, hogy kicsiny törzseknél a fajkeresztezésnek általa való előmozdítása physiologiai tekintetben kedvező hatású lehet; s az exogámia ekként oly előnyöket biztosíthat, melyek különben csak későbbi, magasabb fokon következhetnének be, midőn t. i. hódító és meghódított törzsek egészükben egybeolvadnak. Azonban a vadnépek gondatlansága kizárja a feltevést, hogy ily előnyök biztosítása lebegne előttük. Ellenben a kezdetleges, exogam gyakorlat a nőnek igen elvetemült, nyomorult állapotát tételezi fel: baroméki durva bánásmódot, teljes hiányát azon nemesebb érzelmeknek, melyek fejlettebb társadalmakban kísérik a nemek kölcsönviszonyát, s a mint a családi élet legsőbb alakulatával kapcsolatos, úgy a politikai, társadalmi lét legsőbb alakulatával is jár. Teljesen osztozunk Spencer ezen ítéletében az exogamiáról. Midőn azonban, talán az érvelési ellentét fonalán, azon következtetésre ragadtatik, hogy az endogámia, a törzsön belüli házassági imperatív szabálya, a békésebb törzseket jellemezhetette, hogy a társadalom kevésbé ellenséges, harczos állapotában uralkodhatott, s a család magasabb formáinak lehetett előzője: kénytelen vagyok nézetétől eltérő véleményt koczkatatni. Ugyanis csak az általam reproducált csekély számú adatokból is világos, hogy a kezdetleges műveltségi fokok és népek családi életének legsötétebb, legállatibb vonása azon – a mi tudalmunkban – fajtalan gyakorlatokban rejlik, melyek a vérségi fokok közelségének teljes ignorálását tanúsítják a nemi közösség

viszonyaiban. Az endogámia ezen csekély számú, szűkkörű őskori vagy élő barbár-törzseknél szükségképen ezen vérfertőztető, állatilag elegyesen közösülő nemi viszonyoknak állandósítására kellett, hogy vezessen. Az exogámia, a nőrablás, keletkezésének minden durvasága mellett is az emberi természetet kevésbé sértő hátrányokkal járhatott és minden durvasága mellett is alkalmasabb lehetett olyatén családi szerkezet lassú átmeneti fejlesztésére, mely a közös verség nagy áthághatlan természeti akadályának tekintetbe vételét s így nemi erkölcsi haladást lehetővé tőn. A kérdés nagyérdékű részleteire nézve különben Spencer és Lubbock bírálati fejtegetéseire utalom az olvasót.

A Morgan osztályozása szerint a turáni népek (azon fentebb elsorolt törzsekben) s a ganowai amerikai ősnépek családi szerkezete következnek, mely azonban voltaképen csak árnyalata azon szerkezetnek, melyet ő Lorin Andrews nyomán punaluanak nevezett és a mely a kezdetleges nemzetségnek (gens) egyik ethnikai alkata. Mellesleg megjegyzem, hogy ezen elméletek, melyek olyan hajszálnyi finomsággal, oly szabatos árnyalással tagolt rendszerekbe fűzik ezen ősi barbár és vad törzsek nem-közösségi viszonyainak formáit, irodalmi jelentőségükön kívül, bizonyára igen kiváló tudományos becsnel is bírnak, a menyinyiben rendszeres gondolkozásra, bizonyos törvényszerűség kutatására ösztönöznek, oly tényekkel szemben, melyek eddigelé csak furcsaságok gyanánt jöttek tekintetbe, mint elszigetelt néprajzi adatok, melyek egyes törzsek létét jellemzik, de az emberiséget mozgató tényezők evolúciójával benső okozati összefüggésben nem állnak. Óvakodni kell azonban azon subtilis, finomárnyalatú és világos áttekintésű elméleteknek szószserinti elfogadásától. Nagy tudományos haladás s a törvényszerűség nyomozása szempontjából elegendő is, ha nagy vonásokban néhány általános vezéreszme szűrődik le; ha nem is bírjuk a nagyjában amúgy is egyező és közös természetű tényeknek s adalékoknak faj- vagy törzsenként! eltéréseit rendszerezni, osztályozni. Ezen rezervátával követem és használom én is az itt közölt elméleteket s adalékokat; valamint azon sorozatnak egymásutáni részleteit, melyekkel egy-egy eredeti vizsgáló a családi eszme viszonylagos tökélyre fejlődését vázolhatni véli. Midőn tehát Morgan az indiai arya-turáni törzsek

(nyelvök anyaga ugyanis sanscrit, de idomai turániak; vérök is ezen két tág- és vagueértelmű elnevezés népeinek vegyülékéből való és távolról sem olyan biztosan és kizárólag „turáni”, hogysen ezen elnevezésüket oly positivitással fogadhatnók el, mint Max Müller schémája után Morgan) s az irokéz stb. amerikai törzseknek az angol fa) culturhódítása és terjesztése előtti közelmúltban létezett nemzetség (gens)-féle polyandrikus vagy tán helyesebben még elegyes (promiscuus) szervezetén át a fent említett syndyasmicus családhoz ér, annyiban elfogadhatjuk ezen sorozatát, a mennyiben számos példára akadni, mely ezen legalsó közösségi formák, rendszerint polygamiának (többnejűségnek) facultativ üzése mellett (p. o. a vezérek és törzselökelők részéről), néha ezen formákat már csakugyan meg is haladva, a páros együttélésnek helyenként már szertartások által szentesített közösségi gyakorlatát tanúsítják; a nélkül, hogy azért még a monogam családról, sőt még csak tisztultabb előzőfokáról szó lehetne. Barbár, kezdetleges s a valódi családi eszmétől távol álló lényegét ezen viszonyoknak: eredetének s indokának rugói fejtik meg. Nincs azokban semmi erkölcsi mozzanat. Spencer szerint némely legalantibb vad törzsnél is, mint a brazíliai erdei törzsek s a Borneo belsejében élőknél, a nagy térségen való elszórt szétterjedést követelő élet- és szerzés-mód eredményezte. Azután az alsó fokok azon általános, határozó jellemvonása, mely szerint a férfi rablás által tesz szert a nő birtokára, a törzsélet bizonyos kifejlődése mellett, midőn t. i. kifejlődik a törzsek közötti harczok ideje, szintén kedvez azon állapotnak, melyben a férfi egy nőre teszi kezét s az élelem gyérségi okán kívül is vele, mint zsákmányával, beéri. Természetes, hogy ezen monogamiában nyoma sincsen a családi eszme visszatükrözésének s a Morgan „syndyasmicus, párosodó” elnevezése felette találó. A hol ezen egyre szorítókozás az élelmi bőség s a harczyi zsákmány szerencsésjéttől függ, ott ép úgy megelőzheti, mint követheti két vagy több nőnek bírása és tartása; mire nézve az idézett művekben foglalt bőséges és érdekes példákra utalom az olvasót.

Ha a törzsélet azon állapotát, melyben a folytonos harczok – gyakorta irtó háborúk – sa nőrablás divatozók, bizonyos tekintetben a fejlődés állapotának neveztem, indokolja azon tény, hogy a

legelő említett vérségi és családszerkezeti viszonyok, melyekben még sem harcoknak, sem nőrablásnak nyomai nem tűnnek elé, határozottan az emberi lét legalsóbb fokozata képét nyújtják. E harci, rablási mozgalomban mégis van valami élet, valami emberi. De azon veszteglő, határozatlan alakú, még törzsekben nem koncentrálódott vérségi csoportokban van valami növényyszerű, vegetáló, mozdulatlan, melyből alig volna képzelhető átmenet azon állapotra is, mely csak lehetőségét is involválja a fejlődési folyamat megkezdésének, ha csak az idealista bölcsészettel amaz örökké való és volt „szikra” fellángolását nem postuláljuk, avagy tapasztalatibb tényezőkhöz tartván magunkat, ama külső fizikai okok hatásait mint p. o. climaticus változásokat, az aránylag lassú szaporodás következtében mégis bekövetkező élelmi szükségetet stb. nem vesszük számításba. Ezen növényyszerű, vegetáló állapotban melyben a differentia semmi hatást gyakorolni még nem kezdett s a legtokéletebb egyenlőség terüli el lakáson, életfentartáson, földművelésen, igényeken és szükségleteken, a minden tagolást nélkülöző nemzeti csoportban, a nemi közösségi viszonyoknak azon módjai uralkodtak, melyeknek a modern tudomány emberei mindenféle görög nevű címeket osztogatnak, melyek azonban közéről tekintve lényegileg csak egy és ugyanazon formátlan, határozatlan módnak tünetényei, „A promiscuitás – írja Spencer – a határozatlan polyandriának nevezhető összekapcsolva a határozatlan többnejűséggel; s a haladásé határozatlanság csökkenésében áll”. Azon végzetlen, megfoghatatlan határozatlanság, mely a legkezdetlegesebb emberi lét összes – aránylag bizonyára még nem számos – viszonyait jellemzi, legélesebb kifejezését azon határozatlanságban találja, mely a vérségi nemzetségben vegetáló embernek nemi közösségi viszonyaiban nyilatkozik.

Bármit tartsunk tehát Morgan fejlődési osztályozásáról s a M'Lennan törzs-dinamikai elméletéről, annyi a mondottakból is kétségtelenül és világosan ki fog derülni, hogy az a patriarchális család, vagy házközösség, melyet Maine a faluközség s általában a társadalmi alakulás alapsoportjáu, kiindulásáu vön, csak igen lassú és kései fejlemény. Igényelte mindennekfelett a polyandria intézményszerű gyakorlatának eltűnését s a származás határozójának

átalakulását a női vonalról férfi vonalra; igényli továbbá a birtok eszméjének némi tisztultabb kifejtését; minthogy ezek nélkül sem a páter familias hatalma, sem az öröklés bizonyos rendje, mely nélkül ezen patriarchális, házközösségi csoport Összetartható nem lett volna, nem képzelhető.

A *p o l y g a m i a* azonban még megfér ezen családi csoporttal, különösen azon dél-keleti vidékeken, hol a természet pazar bőkezősége az életfentartás lehetőségét annyira könnyíti. Es tényleg a patriarchális család azon legáltalánosabban ismert jelenkezése, melyet a bibliai szentség bizonyos dicsfénye körülsugároz s a melyre Maine is céloz vala, a *p o l y g y n i a* (többnejűség) gyakorlatától még a szentírásban is elválasztatlan, a kelet egyéb népeinél azonban a többnejűséggel a legszorosabb kapcsolatban áll, voltaképen azon alapszik. S ezen egy vonás elegendő arra, hogy az u. n. *p a t r i a r c h á l i s c s a l á d t ó l* megvonjuk a család eszméjének teljes valószínűsítése elismerését. A cultur-történész, a sociology a ki véghetetlen alanti és nyomorult fokból indulva kíséri az emberi nem s intézményei fejlődését, rendkívüli haladásul dicsérheti a családközösséget! viszonyok azon alakulatát, mely a polygamián alapszik; és tényleg azon ázsiai társadalmaknak hol a polygamia az uralkodó forma, összes culturélete sokkal magasabb rendű, mint azon amerikai, polynéziai vagy afrikai törzseké, a hol ugyan a többnejűség nincsen szentesítve, hanem csak szórványosan fordul elő azon egyéb alacsony nemi közösségi alkatok tarka egyvelegében, melyről a fentebbi adatok nyújtottak némi képzetet. Mindamellet tovább bizonyítás nélkül állíthatni, hogy még ez sem a család; nem azon forma, melyben az egyén n e m k ü l ö n b s é g e nélkül, a személység legbensőbb valóját, mely a családi eszme tisztult jelenkezésétől elválaszthatatlan, érvényesíthetné; egy szóval nem az az *á l l a p o t*, m e l y b e n a t á r s a d a l m i f e j l ö d é s m e g k ü l ö n b ö z t e t é s i h a t á l y a a c s o p o r t o k o n s o s z t á l y o k o n k e r e s z t ü l e l é r k e z e l l a t á r s a d a l m i e g y s é g i g (u n i t) , a z ö n á l l ó e g y é n k i f e j l ö d é s é i g .

A családnak azon eszménye tehát, melyből ez öszmemenet elején kiindultunk, kiegészítést igényel. A Spencer realista ideálja volt az, a társadalmi jóllét magasrendű, de velejében mégis anyagelvi

czélzatában. A valódi eszményt s a család legfenségesebb eszméjét egyúttal pedig a nemi kölcsönviszony legelméesebb fogalomhatározását – Kant formulázta ama fentidézett tanulmányában (25. §.) Idézzük azt a saját nyelvén, melynek rideg szárazságában erkölcsi tételek hirdetésénél akkora visszaadhatatlan erőteljessé'1-rejlik:

„In diesem Akt macht sich ein Mensch selbst zur Sache, Welches dem Rechte der Menschheit an seiner eigenen Person widerstreitet. Nur unter der einzigen Bedingung ist dieses möglich, dass, indem die eine Person von der andern, gleich als Sache erworben wird, diese gegenseitig wiederum jene erwerbe; denn so gewinnt sie wiederum sich selbst und stellt ihre Persönlichkeit wieder um her. Es ist aber der Erwerb eines Gliedmasses am Menschen zugleich Erwerbung der ganzen Person, – weil diese eine absolute Einheit ist; – folglich ist die Hingebung und Annehmung eines Geschlechts zum Genuss des andern nicht allein unter der Bedingung der Ehe zulässig, sondern auch allein unter derselben möglich.”

A család eszménye, fejlődési csúcsa, e tételben a legszabatosabb kifejezést találta. Bizonyára a haladás végpontja az, midőn minden emberi lény nem különbsége nélkül mint önjogú, szabad személyiség érvényesül: a nő ép oly erkölcsi tényező, ép oly egyrangú szabadakarat, mint a férfi. A differentia hatálya e téren elérte azon utolsó legmagasabb fokot, melyen túl nincsen oszthatatlan szerves egység. Áthatott minden emberi lényt, még a nőt is, mely a férfi járuléka még azon fejlődési fokon is, melyben a férfi öncélú s önakaratú volta már általános elismerést, részben valósulást talált, tehát még a jelenben is. A Kant eszménye még mindig csak eszmény, melynek valósulása a jövő feladata leend.

A fejlődés alanti, kezdő fokain ez eszmény tökéletes tagadásával, hiányával, ellenkezőjével találkozunk. A nő kizárólag mint birtoktárgy jelenkezik – a „Mutterrecht” korszaka, melyet a nő állásának hanyatlása követett volna, a mely e szerint tehát a görög törzsek meglepedési korában kedvezőbb vala, mint a periclesi virágzás alatt, még mindig elmélet, hypothesis marad. A férfi is, [mint láttuk, kevés érzéket tanúsít az egyéniség legfőbb

postulatumának, a kizárólagosságnak érvényesítése iránt, a vérségi és házassági viszonyokban. Sem verség, sem házasság dolgában éles körvonalakat nem húz énje körül. És bármilyen különböző alakban tűnjék elé az egyén fejletlensége, kezdetlegessége a család szerkezetében: egy közös, határozó vonásban e tökéletlen képzetek mindnyájan találkoznak – a k ö z ö s s é g uralkodó vonásában, mint homlokegyenes ellenkezőjében azon kizárólagos egyéni tulajdon állapotnak, melyet Kant postulált.

III.

A tulajdonszeme fejlődése és a faluközösség eredete.

A tulajdon, birtok keletkezésének és fejlődésének fokozat szerinti nyomozása nem történhetik távolról sem azon biztos, adat- és részletszerű módon, mely az öntudatos egyéniség eszméjén alapuló monogam család fejlődési fokozatainak feltüntetésében követhető volt. Hiányzanak itt azon számos középármyalatok, melyek a legalantibb nemi közösség állapotából, a legmagasabbrendű vallás-erköl esi alapon nyugvó keresztyén, egyéni házasság eszményéhez elvezettek: A tulajdon eszméjének kibontakozása sokkalta nagyobb, durvább és kevésbbé nuancirozott vonásokban ismerhető fel. Vagy egészen hiányzik, a mi úgy értendő, hogy sem annak nincs nyoma, hogy a kezdetleges vad törzs szabályaiban az egyénnek valaminő ingó tárgyra fennálló jogairól volna szó, sem annak, hogy az egész törzsre nézve azon föld (melynek, kóbor életmódja daczára, aránylag nem túlságosan kiterjedt területét barangolja be) foglalás tárgyát képezné. Igaz, hogy az ethnographiai és anthropologiai feljegyzések vagy a történeti adatok ez irányban való hallgatásából nem következik logikai szükségszerűséggel, hogy a tulajdon valami kezdetleges, hiányos eszméje nem keletkezett, gyökeret nem vert volna. De maga e hallgatás bizonyos tekintetben szóló bizonyossága annak, hogy a tulajdon eszméjéhez kötött viszonyok és szabványok csak csekély szerepet játszanak, hogy a tulajdon eszméje maga is igen fejletlen még, hogy csak a gyakorlati élet tényeiben, tapasztalataiban nyilatkozik s a köztudatomba még át nem ment. S azért e hallgatás a tulajdonról, a birtoklási módokról, igen nevezetes és figyelmet érdemlő tény. Általában mindenkit, ki a vadnépek természetrajzát szolgáltató adatokat és feljegyzéseket Összegét csak futólag is áttekinti, meg fogja lepni az a körülmény hogy mi a vallási, családi, hadviselési, háztartási, politikai stb. szervezetről, szokásokról, nézetek-

ről, szertartásokról és babonákról a legapróbb részletekig terjednek az utazók, térítők, katonai és kormányzati hódítók nyomozásai és jelentései, addig aránylag felette ritka adatok állnak rendelkezésünkre a tulajdon és birtok eszméivel kapcsolatos kérdések megítélésére nézve. Még ha számításba is vesszük, hogy ezen utóbbi kérdések kevésbé érdekfeszítők s a leírók nagyobb számának kevésbé jellemzőnek tetszettek: még mindig marad természetes alap a feltevésre, hogy e mély hallgatás azon kérdésekről, melyek már az ókori római társadalom legválságosabb polgári harcainak rugóit és célzatait képezték, onnan ered, hogy e kezdetleges állapotban fontosságra még nem emelkedtek, még ki nem váltak, még szunnyadnak.

Ezen negatív állapotnál fensőbb rendű a tulajdon eszméjének azon fejlődési foka, midőn valamely adott közösségben már felismerhetők a tulajdon elemei; a létfenntartás eszközeire a közösség (communitas) már tudatosan reá tette kezét és némileg már szabályozza viszonyát e létfenntartási birtok legáltalánosabb, legnagyobb sőt mondhatni ekkor még kizárólagos tárgyához: a földhöz. Ismétlem, ez állapotban világosan felismerhetők már a tulajdon elemei; de nem maga a tulajdon. S ez természetes is. A családról mondottak bizonyára érthetővé fogják tenni e viszonyt. A családnak elemei, kezdeményei szintén észlelhetők már a közösség állapotában; de azért a család még ki nem fejlett, voltaképen nem létezik. A tulajdonra nézve is ily képződési közegül fog feltűnni az a közösség, melyet a legtöbb modern író úgy szokott tárgyalni, mintha a birtokszervezés valamely előre feltett, öntudatos kísérletével volna dolga. Nevezetes az a következetesség, melylyel egy Spencer, Laveleye, Morgan és – néhány óvatosabb, skeptikusabb író kivételével – az összes orosz irodalom, megfordítják a dolgok rendét, egy mozzanatot szakasztanak ki a dolgok összefüggéséből s a kezdetleges birtokközösséget, mely nem egyéb, mint a tulajdon fejletlensége – a mint hogy ezen társadalmaknak s egyéneinek minden viszonya fejletlen, forrongó – bele illesztik a jelenkor eszmekörébe, mely lépten-nyomon az egyéni fejlődés vívmányait és tagadhatatlan árnyoldalait is érvényesítette. De erről alább.

Az átmenet a tulajdon ezen forrongó, fejletlen állapotából, az

igazi tulajdonra, mely az egyének folyamánya, érvényesülési formája s a melynek ezért határozottnak és szabatosan elkülönözöttnek kell lennie, mint magának a kifejlett egyének, – igen lassú, alig észrevehető s azért csak nehezen is megkülönböztethető. A tanulmányozó szeme előtt közvetlenül egymásután tűnnek fel a fejletlen közösségi tulajdon és kifejlett egyéni tulajdon; s az átmenet fokozatainak felismerése és megjelölése csaknem lehetetlen. Pedig kétségtelen, hogy itt sincs ugrás, csak hogy a fejlődést véghetetlen lassú átmenetek közvetítik. Megismerésére nincs is egyéb mód, mint az összes társadalmi létviszonyoknak és történeti fejlődéseknek áttekintése. A tulajdon léte és fejlettségi foka csak ennek alapján érthető meg; sohasem az egészből kiszakítva, magában állva. Még a családdal való egybeköttetése sem elegendő; azonban kétségtelen, hogy ez utóbbi döntő, határozó tényező amannak fejlődése megértésére.

Minden további okoskodás helyett legjobb lesz áttérni a pozitív adalékok terére. Teszem azt azon egyetlen forrás alapján, mely illetén adalékokat tartalmaz s a kérdés megvilágítására egyedül nyújt pozitív alapot. Értem azon terjedelmes és kitűnő forráskészletet, melyet minden egyéni okoskodás belevonása nélkül, merőben adattárul, Herbert Spencer az általa kidolgozott táblázati osztályozás szerint adeptsusaival összeállított és „*Descriptive Sociology*” cím alatt 1874 óta kiadni kezdett. A nagy műből eddigelé öt folio kötet jelent meg, melynek használata azonban még alig hatott be az európai irodalomba. Maga a mester is egyelőre csak „*Ceremonial Government*” című sociologiai közleményeit merítette belőle.

Ezen adattár első négy kötetében, melyből három a műveletlen (ázsiai s afrikai) társadalmakat, a legalantibb népfajokat tárgyalja, egy pedig Amerika kihalt vagy kihalóban levő hanyatlott s elvadult hajdani c u l t u r népeinek rajzát tartalmazza (az V. kötet Angliáról szól s azért jelen fejtegetésem körén kívül való) igen kevés adat foglaltatik, mely az ingó vagyonnal, mint tulajdon és jog tárgyával foglalkoznék. A vadnépek és kezdetleges culturfokok életében, az ingó tárgy egyáltalában csekély mennyiségben van meg: a legnélkülözhetlenebb öltöny, fegyver, szerszám és élelmi czikkek, melyek annyira összeforttak az egyed személyes használati szükségével,

hogy személyétől egyáltalában szét nem választhatók, és merőben mint létfenntartási eszközök jönnek tekintetbe, nem pedig azon magasabb és némileg már elvontabb vonatkozásban, mely a tulajdon legkezdetlegesebb képzetének realizálásától is elválaszthatatlan. A tulajdon nagy, határozó tárgyát a föld képezi, mely a primitív létnek mindenképen alapja, központja, összefoglalója. Vadászat és halászat, földművelés, marhatenyésztés, gyümölcs, a háziipar czikkei, fonatok, építkezési anyag stb. e vadtörzseket s általában a kezdetleges cultura emberét közvetlenül a földre utalják. S azért a tulajdon észlelhető jelentkezése e népeknél csaknem kizárólag a földbirtoklásra szorítkozik.

A birtok illetén jelenkezésének van még egy más nevezetes tulajdonsága is. Kitűnőleg a földre szorítkozván, egyúttal elválaszthatatlan a társadalmi, politikai szervezés kezdeményeitől is. Köztudomású, hogy még a modern európai nemzetek s a görög-római cultura népeinél is évszázadokig, csaknem egy volt földbirtok és politikai szervezet; majd lassanként szétválni kezdett; de a teljes elkülönzés stádiumát még mai napig is csak néhány kiválókig modern haladású s a történeti fejlődéssel szakított államban, mint Észak-Amerika, Franciaország érte el. Az alanti művelődési fokokon azonban csakis a politiko-társadalmi szervezeten keresztül érhetünk a tulajdon felismerésére; és néha viszont. Az a politikai alakulat pedig, melylyel legsűrűbben, s a tulajdon képződésével legbensőbb kapcsolatban már a kérdés küszöbén találkozunk – a falu k ö z s é g .

Midőn a tulajdon és a vele kapcsolatos faluközség eredete nyomozásában oly törzsek szervezetéhez folyamodunk, melyek még ma is élők, vagy a mennyiben már kihaltak volna, kezdetleges műveltségük maradványai távolról sem vezetnek vissza oly távol múltba, mint akár a görög vagy ó-itáliai törzsek kezdeményei: mégis a legkezdetlegesebb alkatok nyomán vélünk lenni. Minden jel oda mutat, hogy a sociologia következő tételei kétségtelenül valók: . A most élő vad-törzsek nem utódai civilisáltabb ősöknek, tehát általános jellemvonásuk nagyban és egészben nem az elfajulás, miként azt a régi cultur-történelmi elmélet állítani szerette, habár néhány amerikai törzsnél egy korábbi, magasabb műveltségi állapot-

ról való aláhanyatlás beigazoltnak tekinthető. Továbbá: az emberiség, eredete körül, a legalacsonyabb barbárság állapotában sinlődött és számos jel s adat oda mutat, hogy a mai vadnépek számos szokása, nézete a földgömb legkülönbözőbb vidékein lakozó műveit népek őskorában hasonlólag uralkodó vala. Végre: a barbárság eme közös őállapotából csak néhány népfaj bírt felküzdödni egy neme-sebb műveltség színvonalára. u) Ezért kell mindennemű társadalmi őállapot feltüntetését ezen mai nap is élő, a műveltség legalantibb fokán álló népek intézményein kezdeni; nem pedig az előhaladott antik vagy a brahmin műveltség történeti emlékein. Az eddigi jog-politikai bölcseletnek az intézmények eredete magyarázatában épen az volt érezhető hiánya, hogy történet-genetikai kiindulásaiban ezeket következetesen ignorálta. És most tartunk futólagos szemlélteti viszonyai felett; beható részletezést sem e munka arányai nem engednek, sem célja nem igényel.

Az ethnographiának s összehasonlító sociológiának egyhangú megállapodása, hogy a legalantibb fajok legelvetemültebbike a tűzföldi, a Fuegiok. Nincs vezérök; házasságuk exogam s endogam közös vagy általános polygamiával, szabad polyandriával; az öröklési rendről nincsen feljegyezve szabvány; földbirtoklásról sincsen szó. Azonban a birtokközösség és egyenlőség eszméjét, a modern radícálisok ez eszményét, ők valósítják meg legtökéletesebben a föld összes népei között. „Még egy ruhadarabot is rongyokra tépnek s elosztanak és senkisem válhatik gazdagabbá a többinél.” Weddell kapitány egy fuegionak egy fehér flanelt inget ajándékozott. „Ezen ing nagy becsülésben részesülvén, valamennyien felvették és 8-10 perczig egymásután hordták; és miután illetékesen megelégtették, szalagokra tépték s közös részekben elosztották. Birtokközösségüknek volt ez egyik példája.¹⁴⁾

Az afrikai törzsek legszegényebbje s általában az emberi faj egyik legkezdetlegesebb törzse, a Bush m a n ó k sem ismernek tulajdont. Nincs is feljegyezve róluk semmi birtokszervezeti, sem valaminő társadalmi tömörülésre utaló adat. Apró, szétszórta, monogam

¹⁴⁾ L. erre nézve L u b b o c k id. munkája függelékében két felolvasást, mely különösen ezen tétélekkel foglalkozik.

vagy, mint Morgan mondaná, syndyasmikus – csoportokban élnek, s ha néha napján netalán összegyűlnek, „egyetemes egyenlőség” uralkodik. Ha ilyenkor marhára tesznek szert, levágják és közösen költik el, úgy, hogy a jóllakás s éhezés állapota is törzs szerint közös. A veddah törzs, a legvadabbak egyike, kik közt sziklaöregekben lakó csoportok is találkoznak, felosztja egymás közt az erdőt vadászterületnek és folyók, dombok, sziklák s élőfakkal jelzik a térségi határokat. De nem egyeseknek osztják ki ezeket, hanem nemzetségeknek, kiknek tagjai között teljes egyenlőség uralkodik, a nemzetségfőnek nem lévén más joga, mint bizonyos időben szétosztani a nyert mézet a tagok között. Az ausztráliai négereknél csak a víz van különösen kiemelve birtokul, minthogy ez igen ritka. A Tasmaniaknál „dologi és személyes tulajdon az egyénre nézve lehetetlenné van téve communismusuk által.”

Vegyük taláalomra az elsoroltak között épen az utónevezett törzset, mely szintén oly kitűnőleg megvalósítja a modern radicalisms eszményét és tekintsük életét egyéb vonatkozásaiban. A házasságban meg van engedve a polygamia s a nőket el- vagy kölcsön lehet adni; a női hűtlenség mint a férfi birtoksérelme büntetetik; rokonság a női verség révén. Nincs más munkafelosztás, mint a nemeké. Kevés a törvény, s ezek megszegése lanyhán büntetetik. Birtokul a nemzetségnek kijelölt vadászterület szolgál; lakásul természetes üregek. Nyugaton, hol az éghajlat kedvezőtlenebb, szélesebb kunyhók, melyekben 25-30 ember együtt lakik.

Az új-caledoni és a többi szomszédos negitto-törzsek valamivel fejlettebb viszonyokat mutatnak. A birtokról még nem igen van szó. A csere közvetíti náluk is, mint a többi vad törzsnél, a kevés ingó- vagy élvezeti tárgyak szerzését; mégis előbbre valók, a mennyiben náluk már a faluközséggel találkozunk. Ali az rendszerint 50-60 családból, a falvak szövetkezete képezi a törzset. A falu élén egy-két főnök áll; oldala mellett család- vagy nemzetségfők. Fejlett öntözési és művelési rendszer a mezőgazdaságban.¹⁵⁾ A tulajdon az ilyen falusi szerkezet mellett valószínűleg az egész falunál van, ha nem a falusi főnöknel, kinek az új cale-

¹⁵⁾ Midőn e helyütt „fejlett”-ségről szólok, önként értetődik, hogy a legalacsonyabb törzsekhez viszonyítva mérem azt.

doniak között korlátlan hatalma van a falubeliek élete-halála felett mely utóbbi eset nagyobb mérvben és az egész népre kiterjedő[^] a Fidsiek közt forog fenn, hol a nemzeti főnökök, mint korlátlan kényurak, tekintendők a valódi tulajdonosoknak. A földbirtokos osztály voltaképen csak ideiglenes barláló; folyton adózni, naponként ételmet szolgáltatni stb. kénytelen a főnököknek, kiknek hatalma egyenként számos kerületre kiterjed. Sokkal korlátlanabb s önkényesebb e hatalom a nők felett, kiknek helyzete egyáltalában a lehető legroszabb, miután minden Fidsi kénye szerint eladhatja, megölheti vagy megéheheti feleségét. A főnök azonban minden nőre teheti a kezét addig, míg feleségül el nem adatott. A Sandwich szigeteken is, a Morgan malayi „consanguine” vérségi és házassági szerkezetének szülőföldén, a hawaiiak között szintén nincs tulajdon. A föld a kormányé, a központi- és szigetkerületi főnököké, az alsó néposztályok pedig csak albérlők vagy jobbágyok és raliszolgák. A part mentén kunyhócsoportok, melyek az adattárban falvakul jelöltetnek meg. Óvakodni kell azonban a „falu” elnevezés szószerinti elfogadásától. Gyakorta falunak nevezetik, a mi nem egyéb egy nemzetség szállásánál, vagy a törzs alaktalan, határozatlan, ideiglenes megtelepedésénél.

A tulajdon általában a társadalmi szervezet legfejlettebb példánya ezen legalsóbb néger és malayo-polynéziai népek között kétségen kívül a samoa törzsnél jelenkezik. Az árnyalatok, nemzetség, falu, községi kerület és kerületi szövetség tagolata tekintetében már világosan megkülönböztethetők. Létezik némi munkafelosztás, részben helyi különbözetek szerint; kézművesek és mesteremberek csoportja. Részben öröklő, részben választó törzs-főnökökön kívül, faluként vannak főnökök, szintén választás vagy előkelő származás czímén. A faluban mintegy 10-20 család 200-500 személylyel tartózkodik. A földet ezen családfők bírják. Voltaképen minden család tudja, hogy melyik föld az övé; a családfő csak igazgatja ezen közös tulajdont. Formailag ő adhatja el a földet s intézkedik egyéb fontos dolgokban, azonban felelős érette a társtagoknak, kiknek tanácsát meghallgatni kénytelen, s a kik, ha nem szolgál megelégedésükre, megfoszthatják ebbeli rangjától, valamint hogy a családfők is megfoszthatják méltóságától a

köztség főnökét. Ezen közösség kiterjedt a nemzetség kötelezettségére, szavatosságára is. Ugyanis, ha az asztalosnak – s ez a mesterség nagy szerepet játszik e szigeteken – valaki vagy egyáltalában nem, vagy rosszul fizet, az egész nemzetség (clan, tribe) meg van szégyenítve. Ilyenkor az adós bármely nemzetségi társhoz mehet, hogy a követelése kielégítésében segíyezze, minthogy valamennyi bizonyos lappangó birtok-közösséget tételez fel egymás javaiban. Ez a közösség azonban csak a köztudatban s a földbirtoklásban létezik, minthogy a lakházak építése önálló családi lakásra utal és nem házközösségi rendszerre; mindenik házikónak ugyanis csak egy lakszobája van. Tágasabb községi házak idegenek fogadására stb., valamint apró templomi épületek minden faluban. Ez tehát a valódi falu; mintája azon ősi szerkezetnek, mely a falu szövetkezésére alapítja az államot. Azonban az eddigiekből is kitűnt, hogy bizonyára nem ez a legkezdetlegesebb szerkezet. Már eddigelél is több népet láttunk, melynél az integratív összposztosító ereje, s a különbözetek határozottsága még nem vezetett azon szabatos állam-társadalmi szerkezetre, melyben a népnek faluban való megtelepedése s egyes házfők szerinti különlakása bekövetkezik.

A samoai szerkezethez részben külsőleg hasonló, de bensőleg az épen most említett különbséget tanúsító, a dyak törzsek intézménye. Hasonló, a mennyiben több „falu” szövetkezése és főnökeik vezérlete a közkormányzatot képviseli. Az ingó tárgyakra nézve tulajdonjog elismertetik; azonban a föld az egész törzsé, csak egy csekély része ismertetik el némileg egyéni, valószínűleg családi tulajdonul. A nemzetség a női leszármazás révén tartatik össze, a férfi a női család tagjává lesz, s épen az u. n. mezei-dyakok (Landdyaks) között a törzsek polygamiában és igen közeli vérségi házaságban élnek. S itt először találkozunk azon hosszan épült, magas lakóházakkal, melyekben számos család együtt lakik, mindegyikének külön lakrésze lévén. A parti dyak-okról külön megjegyztetik, hogy az egész nemzetség, bár milyen számos legyen, egyetlen egy ilyen házban lakik, csak a mezei dyak-ok között van több ház egy „falu”-ban, A nő befolyása és hatalma az ilyen törzsházban nagy, a mi azért a vad törzseknél általában még sem zárja ki, hogy a legkegyetlenebb bánásmódban ne részesüljön. Az atya birtokát, helye-

sebben talán holmiát, gyermekei között nem különbség nélkül egyenlően osztja fel; a tulajdon vezértárgya, az ingatlan, az anyai ág gentilis közössége mellett ily felosztásnak tárgyát nem képezi, hanem oszthatlanul megmarad a törzsnél,

Afrikában a damara-k között hús tehén birtoka független főnökké teszi a lakót; egyébként nincs semmi birtok. Egyes írók itt is falvokról beszélnek s azonnal hozzáteszik, hogy a damarak, mint pásztornép, nem ismernek állandó lakhelyet. A mint valahol a fű lelegeltetett s a víz elfogyott, más helyre szállnak. Az enyém s tiedről fogalmaik igen lazák. A ki valami helyen megszáll, ura annak, a meddig ott marad; előzetes engedelmével senkise fog ama helyre tolni. Azonban az összes élelem közös jószágként tekintik, valamint az állati dög is az. A kinek nincsen marhája, félelem nélkül megölhető, ha a gyilkos rokonainak két ökröt ad birságul.

Ezen damara példa több tekintetben igen tanulságos. Mindenek előtt mutatja, mily óvatosan kell fogadni a „falu” kitétel használatát különben megbízható írók adatai között is. Mutatja továbbá, hogy a föld, az emberiségnek eme legnagyobb, legesőkönnyösebben vitatott tulajdon-tárgya, a kóbor pásztor törzsnél a pillanatnyi legeltető gyepről s itató part jelentőségére sülyed; és hogy esetleg egy egész néptörzs az ideiglenes occupácion felül nem emelkedik, s a szándék, az animus sinec meg „dominium” megalapítására. Végül a marha, melynek tulajdonképző természete még későbbi magasabb culturfokokon is oly hatalmas, s a melynek rendkívüli befolyását (enormous importance) az ánya népcsalád, különösen pedig a kelta törzs intézményeinek kifejlesztésére Maine oly művészi vonásokkal vázolta, ¹⁶⁾ az afrikai vad törzsnél nem bír egyöntetű birtokszabvány tárgyává s alapjává lenni. A maga ellentmondó birtokformáiban magának a birtokeszme forrongó, embryonikus szülemelésének egyik ritka világosságú példája. Ugyanis az élő marha bírása rangalkotó, és főnökké avatja a birtokost; némi messze hasonlatosságban a Maine irlandi főnökének marhaállománya hatásához. Ezen ideiglenes birtoklás azonban igen tökéletlen állapot és nélkülözi a tulajdon eszméjének vezérkellékét, a szabad használati, élvezeti jogot. A mely

¹⁶⁾ Early Hist. of Inst. „a fonok és rendje” című (V.) fejezetben.

perczenben t. i. a damara ember jószágát rendeltetéséhez képest használni akarja, azaz levágja, azonnal az egész törzsre hárul az s így egyéni tulajdonjoga megszűnt. A birtok eszméjének forrongása, feltűnése és fejletlensége egy konkrét esettel csak ritkán illusztrálható oly szerencsésen, mint a damara törzs ezen primitív birtokszerkezetével.

A congo-nép (aequatori Afrikában), egy különben nem alacsony szerkezetű törzs, szintén a tulajdon közösség intézményét viszi keresztül, ha ugyan intézménynek nevezhető az; az én fejtegetésem éppen annak bizonyítására irányul, hogy nem az, hanem csak fejlődési, illetőleg fejletlenségi fokozat. A nép törzsekre oszlik s a törzsek nemzetségekre oszlanak. A falu itt az egyes nemzetség megtelepedése, melynek élén egy gazdagabb falu vénje áll. A népesség között mind a mellett nincs egyenlőség. Három felső osztály vagy rang után következik csak a voltaképi földbirtokosok osztálya, ezek után egyéb szabad munkás- és kézműves nép s végül a házi rabszolgák. A fumo vagy földbirtokos, szabad néger, azonban távolról sem szabad és önálló ura tulajdonának. Aratás után az egész termés gabonafajták szerint halomra gyűjtve, levonják belőle, a mi a főnöknek jár, félre teszik a mi a falunak vetésre kell, a többi pedig kunyhóként szétosztatik, a benne lakók száma arányában. Ez után valamennyi nő ismét együtt szánt-vet. Hogy a tulajdon-felosztás mennyire megy, mutatja azon tény, hogy bizonyos hegyi congo törzsnél 3-4 embernek együtt van egy kecskéje, sőt gyakran még a szárnyasnak is két gazdája van. Az ár megosztásánál rendszeren összevesznek, ha valamelyikökre silány gyöngy jut: közöttük u. i. a korall járja pénzü. E birtok egyenlőség kiegészítésül szolgáljon egy saját szerű adat, mely bizonyítja, hogy az embernek mily kevés a becse, mily nagy egyenlőség uralkodik az emberi egyed becslésében is. Ha ugyanis ezen törzseknél valamelyik bushmannak a felesége megszökik, a férj az első személyt a kivel találkozik, lelövi; a lelőttnek nemzetsége ugyan úgy cselekszik valamely szomszéd falu (nemzetség-) béli emberrel s így tovább, míg végre nem akad nemzetség, mely sérelmét valaki más vérével megtorolhatná. Ezen legutolsó törzsben a főnök azután tanácsot hív összes az ügy törvényes formák között intéztetik el, a férjnek most már

nincs vele semmi dolga. „Ez az egyedüli módja, hogy magán-sérelmek esetén jognélküli közösségben közsérelmmé tétessenek – jegyzi meg Reade (Savage Africa) – ki ez adatot közli. A vagyonszűkösség jelentőségét csak az ily adatok segélyével lehet voltaképen megérteni.

Az indiai hegyi törzsek részben a későbbi beszármazott árya-índ intézmények módosító hatásának lévén kitéve, részben pedig a mohamedán hódítás, majd később az angol kormányzat által lényeges átalakulásoknak lévén alávetve, intézményeik őskori eredeti jellege nem állapítható meg mindig a kellő biztonsággal, s azért voltaképen tanácsosabbnak mutatkozik ezekre a specialis indiai szervezetek vizsgálatánál, mint alapvető kezdeményekre tekintettel lenni.

A közép- s északázsiai fajok, mint biluchik, kirgizek, kalmükök, osztyákok, csukcsik s kamtesadálók a fentebbieket lényegesen vonásokkal nem egészítik ki.

Mielőtt azonban befejezném e sorozatot, nem állhatok ellent a kísértésnek, hogy néhány adatot ne közöljek a jávai és szumátrai ethnosra nézve, mely népek birtokközösségi szerkezete La vei eye többször említett könyvében megnyitja a közösségi rendszer gyakorlóinak sorozatát, habár a németalföldi gyarmatosítás modernizált és reformált rendje gyanánt, és nem mint kizárólag ezen alsó népfajok terméke. A jávaiaknál a többnejűség meg van engedve, de nem igen gyakorolják, csak a felső rétegekben; az uralkodó ágyasokat tart; válás a legcsekélyebb szeszélyből. A szumátraiaknál az asszonyt veszik; vagy a férfi válik a nő családjának tagjává, vagy egyenjogú szerződésen alapuló házasság; a válás és a gyermekek örökjoga ezen három házassági formához simuló. A javaiaknál a fülczimpák átlyukasztása s a fogak köszörülése és befeketítése; a szumátraiaknál a gyermek orra belapítatják, feje összeszorítottatik és a fülét úgy kihúzzák, hogy a fej irányában szegletet képez; azonkívül a férfiak szakállukat és mind a két nem minden testszőrüket kitépik nem említve a mohamedanis-mussal járó körülmétélést. A batták (Sumatra) ellenségeiken még az emberevést is gyakorolják, mint a gyűlölet tanúsításának egyik módját, s az ellenség koponyáját diadalmi jelül megőrzik. A javaiak-

nál férfi és nő egyaránt szabad növést enged a hajzatnak. A szumátraiknál úgynevezett „időjárás-szerzők” (weathermakers). A mohamedanizmus mellett mindenféle tökéletlen metempsychosis hite p. o. hogy levélrovarok levelekké válnak, vagy hogy a tigrisekben elhunyt bátor emberek lelke honol. Az „erkölcsök” rovata kiválóan kedvező ítéleteket tartalmaz, különösen családi erények tekintetében, mirészben egyedül állanak a legalsóbb és alsó népfajok összes sorában; habár másrésről szem előtt tartandó, hogy sokkal nagyobb-mértékben állottak különböző magas fejlődésű műveltségek és hitek befolyása alatt mint, az abyssiniaiak s arabok kivételével, bármely más hason műveltségű nép: t. i. a buddhizmus, majd az izlám végre az európai keresztyén kultúra hódításai alatt. Különösen ezen legutóbbinak fejlesztő hatásai folytán jelenleg már bajos az ósállapotokat a későbbi fejleményektől különválasztani. Egészben véve azonban, a kedvező családerkölcsei bizonyítvány daczára, elég alacsony műveltségi fokon állanak s az egyéniségnek csekély fejlettségét tanúsítják így is.

A kezdetleges culturfejlődés legmagasabb példányát a közép-amerikai letűnt államok nyújtják, melyeknek emlékét, a romokon» és néhány alászülyedt, kivesző vad törzsön kívül, főleg a spanyol hódítást kísérő papok s térítő barátok jelentései, leírásai tartották fenn. Ezen elsülyedt, homályba borult világnak színe, az ó-mexicói a c z t é k - á l l a m, s a régi Peru Yncá társadalma; továbbá azon közép-amerikai törzsek, mint Yucatan, Guatemala, Vera Paz, Nicaragua, Csibesák népe, melyek az ó-mexicóival minden tekintetben oly közeli rokonságot tanúsítanak, hogy az észak-amerikai írók, köztük Morgan is, méltán és nagy valószínűséggel vitatják faji összarmazásuk közösségét,¹⁷⁾ mely az összes úgynevezett falusi indiánokra (Village Indians) kiterjedne. E helyütt tehát főleg a hajdani mexicói aczték és peruvian társadalom tüneményeire szorítkozhatunk: egyedül a célponthoz, a faluközség eredetéhez érve, kellend e fajjegység egyik nevezetes emlékjelének figyelmet szentelnünk.

Az ó-mexicói társadalmi szerkezetnek alapja a calpulli.

¹⁷⁾ L. „A System of Affinity” stb. 257-260 l., továbbá „Ancient Society” The aztec Confederacy ez. fejezetét.

Zuritának az új-spanyolországi osztályokról szóló spanyol munkája szerint, calpulli oly területet jelent, melyen egy ősi származású család lakik, régtől fogva bírt és meghatározott földbirtokkal. Ezen birtokok az indiánok beköltözésekor az egész nép tulajdonává lőnek. Minden család, azaz helyesen nemzetség, (mert nyilván való, hogy az angol fordítás „family or tribe”-jának ez utóbbi a helyes értelmezése) bizonyos földosztályt nyere örökbirtokul, mely azonban nem az egyes lakosé, hanem a calpullié, mely azt közösségben bírja. Midőn egy család kihal, a birtok a közösségre száll, s a főnök azoknak osztja, kiknek arra legnagyobb szükségük van. Az egyik calpulli tagjainak nem volt szabad egy másik calpulli birtokain dolgozni, s egy családból a másikba lépni. Ha a calpulli valamelyik tagja egy másikba költözött, birtoka a calpullira visszaszállt. Ezen megszorított bírlálás mégis öröklő volt. Ha a birtok kedvezőtlen vala, a birtokos más, kedvezőbbért folyamodhatott a főnökhöz, a ki ilyenben részesíté is, ha el nem foglalt föld rendelkezésre állott. A ki két éven keresztül önvétségből földjét meg nem művelte, megintetett, és ha az intés nem fogott, birtoka másra szállott.

A falu egy közösséget képezett, míg a város több községre szakadt (a mexicói városok rendkívüli népesek valának), melyek ismét három, négy vagy több calpulliból, azaz különböző nemzetiségekből állottak. A calpullik bizonyos természetbeli és személyes szolgálmányokkal tartoztak azon főnöknek, kinek alája voltak vetve. A földnek egy külön része a nemesség javadalmát képezte (Pilalli). Azonkívül léteztek még Milchimallik, hadijószágok, melyek sohasem válhattak magánjószágokká, míg a nemesség a pilallikat fiaira és rokonaira szállította át. A királynak a calpullikban valami egyetemes nyugvó joga volt s azért ezeket jutalmul eladományozhatta, a mikor aztán e calpullik megszűntek a királynak adózni, s a tulajdonosnak adóztak. A földnek ezen különböző jellege színekkel lőn megkülönböztetve egy mappaszerű rajzon.

Lehetetlen fel nem ismerni, hogy Torquemada előtt, ki az ó-mexicói földbirtoklás ezen szerkezetét vázolja, kétségen kívül a spanyol korona és hűbéreseinek allodiális viszonya lebegett; mert a mit ő fest, az nem egyéb mint a tökéletes beneficalis rendszer, azon voltaképi benső elemnek felismerése nélkül, melyen az

ó-mexicói rendszer bizonyára sokkalta nagyobb valószínűséggel alapult, mint a „mexicói korona” valaminő jus latens-én; t. i. azon vérségi közösségnek tekintetbe vétele nélkül, mely a gentilis calpulliban, a nemzetségben uralkodott. Így Ramirez de Fuenreal 1532-ben kelt jelentésében azon „feudumokról” („fiefs”) emlékezik meg, melyeket Montezuma a „mexicói vitéz legényednek adományozott.

Fra Domingo (1554) írja, hogy a jószágok a nemzet, a város, vagy a város-negyedéi. Némely vezér eladta azokat, a kik pedig megvették örökösükre hagyományozták ezen földeket. Hanem eredetileg mindnyájan „altepatlalik” azaz városi jószágok, vagy „calpullalik” azaz város-negyedi jószágok voltak. Néhány tecutlalli a vezéreknek magántulajdonát képezte, kik más országok jövevényeit, menekvőit oda édesgették, hogy ezen birtokokon való megtelepedésre és szolgálatukra bírják.

Egyáltalában az összes mexicói államszervezetnek egyik sajátos vonása, hogy a főnökök rendszeresen üzték a törzseknek, áttelepítését, más-más tartományba, városba, sőt faluba. Torquemada szerint, Techtolatzin, Tezcuco királya úgy osztotta fel az egész országot, hogy még a faluban is többféle törzsek (bizonyára ezek nemzetségei) voltak megkülönböztethetők. S ezen kiczirkalmazó rendszer, mely a törzseket és nemzetségeket tetszése szerint telepítette, az egyes lakosra is kiterjeszkedett. A falubeliek száma pontosan volt tudva, minden ember bizonyos csoportba osztva, melynek élén külön főnök állott. Valamely calpulli tagjának nem volt szabad más calpulli birtokán dolgozni, nehogy a lakosság s a családok (azaz a nemzetségek) elegendjenek. Az indián sohasem változtatta faluját vagy város negyedét. Ezen szokás köztörvény erejére emelkedett. Ezen törvény kiegészítésül szolgál a peruvián emlékekből kölcsönzött adat, miszerint az országon végig igen jól felszerelt közfogadó házak álltak, melyekben az utas ellátásban, betegség esetén gondos ápolásban részesült, csakhogy Peruban egyedül az Yncák és Curacák valamint ezek küldöttei, megbízottjai utazhattak; a falubelinek az utazás tiltva volt. S a falubelit mi is indíthatta volna útnak a faluközösség minden igényt kielégítő és korlátozó uralma alatt? ha csak valamely rendkívüli fontosságú

peres ügy nem vezette hatósági engedély vagy parancs mellett a kerületi székhely felé.

Az imént említett csoportfőnökök nem egyebek, mint a calpulli nemzetség-fejei. Ugyanis a calpulli legbecsületb, legbölcsebb és legalkalmasabb vénje választotta meg annak; halála után rendszerint képes fiát, vagy ilyennek hiányában valamely rokonát szemelték ki e helyre, a nélkül azonban, hogy ezen hivatal öröklő vagy szükségképen a családhoz kötött lett volna. E főnök kötelessége a calpulli birtokokra felügyelni, s az említett birtok-térképet megőrizni és kiigazítani. Földet oszt azoknak, kiknek aránylag kevés vagy semmijük nincsen. Ő képviseli a calpullit a kerületi hatósággal és kormányzókkal szemben. Különben a calpulli tagjai közös érdekeik intézésére, az adórészletek kivetésére, s a közös ünnepélyek szabályozására összegyülekeznek.

Felette szembetűnő a peruvian földbirtoklás és faluközségi szerkezet hasonlatossága, csaknem azonossága a mexicóival. Az indián őslakosságnak, tehát a voltaképi falunépének, nem volt szabad egy tartományból vagy faluból a másikba költözni, nehogy a *de curia* összezevartassék, jegyzi meg Garcilasso, Ynca történelmében. A nyájak s a föld termése a falu közösségé voltak, mely azután mindenkinek kiosztotta, a mire szüksége vala. Később ezen törvény megváltozott és minden lakos egy darab földet kapott, hogy maga művelje. Azonban ugyanezen történész egy pillanatil sem hagy kétségbe az iránt, hogy mikép kellésék ezen birtokrészesedést értelmezni: „Ezen földek – írja – minden évben kiosztattak, és minden embernek akkora rész jutott, hogy magát és családját eltarthassa, úgy hogy az egyik évben nagyobb, a másikban kisebb vala, a család számához képest, miután egy külön mérték létezett a földnek ezen számszerinti osztályára. Ugyanis egy *t u p u* (11 acre) osztott tengeri-vetésre a nős, de gyermektelen parasztnak; a mint gyermeke született, fiúként egy *tuput*, leányonként egy felet vön. Ha fia nősülni készült, atyja egy *tuput* átengedett neki; de nem a leánynak a maga felét. Azt az atya visszatartotta veje jövedőbeli leánygyermekének eltartására, ha arra esetleg reá szorulnának; ha nem, visszahárult az államra (? valószínűleg közösségre! Szerző), minthogy ilyen osztályrészt senki el nem adhatott, és meg

nem vehetett.” A tengeri-vetésen kívül kerti veteményekre, melyeket nem kelle öntöztetni, egy külön rész tartatott fenn. A tupukra osztott falusi határ egyforma koczkákra szelt mezőt mutatott. Részletes szabályozás tárgyát képezte a nyájak, erdők s erdei vadak hasznélvezete; miután mindezek hasonlóképen a közös birtokhasználat elvéből és távolról sem a tulajdon eszméjéből indultak ki. Csak azon egy tényt említem még, hogy a község juhnyája megnyíratván, a gyapjú a nép között olyaténképen osztatott fel, hogy mindenki annyit kapott, a mennyire ő és családja rászorult, úgy, hogy még az öltözködés is közös intézkedésen alapult. Még az Yncák és Curacák, a hódítófaj ezen fensőrendű, privilegizált kaszt-arisztokratikája is, hason elveken nyugvó, bár kétségtelenül nagyobb szabadsággal szervezett birtokközösségi rendszer törvénye alatt állott. Mert, bár a spanyol hódítás jövevényei, eltelve az anyaállam feudális alkotmányának képzeteivel, a commendatió beneficiális szerkezetét hajlandók látni az Ynca „király” s egyház, t- i. a Nap ezen adományozásaiban: mégis kétségtelen, hogy a felső kasztok ezen birtokközössége is a verség közösségén alapult, ha szinte azt is a Napra vezették vissza. Ezen ősi Ynca társadalomban a Napra vezettek vissza mindent, még a viselős állapotot is, melybe a Nap szüzi papnője esett, ki egyébiránt halállal lakolt, ha kitűnt, hogy a Napnál földibb tényező űzte tilos játékát.

E közösségi szerkezet az ingó és ingatlan tulajdon közösségén túl kiterjedt a falunépe összes létviszonyaira. „Testvéri törvény”-nek nevezték valamennyi falubelinek azon kötelezettségét, hogy aratás idején, házépítéskor és más hason munkánál fizetés nélkül egymásnak segédkezniük kellett.

A közmunkának szervezete is részletes pontossággal szabályoztatott ezen közös kötelezettség alapján a közönséges törvényben. A falu hatósága kiterjedt a köznép házasságára is, az előljárásnak utána kellett járnia, vájjon minden házaspárnak van-e külön háza> és vájjon a rokonság felszerelte-e azt.

Különben maga a házasság a peruvian köznépnél távolról sem alapult az illető felek tetszésén, a szerelemnek faj-kiválásán, a mint hogy a paraszt rend házassága sehol és semmikor sem azon alapult. A Curacak a házasulandó legényeket s eladó leányokat hivatalból

adták össze. A földbirtokló családfő halála esetén descendensek közösen, osztály engedése nélkül örököltek; az Ayllu kezelte a jövedelmet és a többi közösen élvezte a következő felosztási mód szerint. Ha p. o. az első tulajdonos egyik fiának hat fia volt, és a másik fiának csak kettő, akkor mindegyiknek egyenlő rész jutott s annyi rész volt, a hány személy. Vetés idején mindnyájának jelen kellett lennie, hogy kioszszák a vető magot; aratáskor pedig az, a ki a vetésnél ott nem volt, a maga részét sem ki nem vehette, sem másnak ki nem adhatta. De még ha tíz esztendeig is távol lett volna, nem vesztette el az esztendei jogát, ha csak a vetésnél jelen volt; s ezen szabály megtartott, ha még annyi örökös is lett volna, úgy, hogy egyre egy véka tengeri is alig jutott. „Mert a föld az egész falué volt, s a ki nem vetett, az nem aratott”.

Az Ynca államrend” ezen közösséget kiterjesztette az Összes állam igazgatására. A történetírók bőséges adatokat közölnek ezen központosító szervezet részleteiről, melyeknek visszaadását azonban, tanulságos érdekük daczára, a tér szűke e helyütt nem engedi. Annyi azonban megjegyzendő, hogy az összes földbirtoknak igen tetemes, talán harmadrésze, egy közös élelmi szertár ellátására szolgált, mely szertárakban időnkint valóságos túlhalmozás állott be, míg háború idején a nép onnan várta ellátását.

Az adórendszerben azon elv tükröződött vissza, miszerint senki sem fizet saját személyes birtoka után adót, hanem keze munkája után, mint a község munkása; tehát a személyi adónak egy nemét, mely az orosz fejadóhoz közeli válrokonságban áll.

A falu népének főszolgáltatása azonban abban állott, hogy a „Napu és az Ynca földjét művelte, a termést beszedte s a magtárba, mely minden faluban volt, beszállította.

Miután a „Nap”-nak földjei megműveltettek, az özvegyek s árvák, elaggottak és betegek földjeire került a sor; azután azon katonák földjeire, kik háborúban távol voltak s a kiknek feleségei ez alatt özvegyekül tekintettek. Az ügyefogyottak és szegények ezen földjei gondozására külön előljárók, blacta-camayu „falu tisztjei” ügyeltek fel; a szántás, vetés és aratás idején egyik éjjel külön e célra épült tornyokba szálltak, és trombitaszerű hangszerbe fújván, hogy figyelmet keltessenek, hangosan kiálták, hogy ezen napon ezen

és ezen szegények földjei művelendők, intvén azokat, kiknek kötelessége, hogy ott megjelenjenek.

Minden falunak bírója volt, ki az előtte panaszolt ügyeket intézte, és a panasz után öt nap alatt köteles vala a törvénynek érvényt szerezni. Csak rendkívüli fontosságú ügy került a tartományi székhely bírójához; de a perlekedő fél saját faluján és saját tartományán túl másban nem kereshetett igazságot. A falu „erkölcs-rendőrségét” az említett „falú tisztjei” kezelték, kiknek kötelessége vala szorososan felügyelni, vájjon férj és feleség kellő rendben tartják-e a házat s a gyermekek fegyelmét.

Ez ódon, kihalt civilizáció faluszerkezetének megértésére egyik legbecesebb adatot Morgan szolgáltatta, midőn a spanyol történészek regényes jelentésein felül a középamerikai építészeti romok tárgyilagos emlékirásaiban keresi a falusi indiánok közösségi rendszerének nyomát.¹⁸⁾ Hét-nyolcz nevezetes pueblo kőház fekszik most romban a Rio de Chaco canonjában, mely Morgan szerint leginkább megközelítené Marco de Neça barát 1542-ben kelt jelentését a „hét városról”, mely a hódításkor Cevola királyságban felfedeztetett. Egy spanyol expedíció ugyanis a Rio Grandén, Guilan és a Colorádón falusi indiánok lakását fedezte fel; megállapította, hogy földművelésből élnek s egyemeletesnél magasabb házakban laknak, melyek kőműveléssel, különös vetésű téglából (adobe) épültek. Coronado a meglátogatott falvakról a következőket beszéli ... „igen kitűnő jó házak, három-, négy- vagy öteemeletesek, melyekben jó lakás esik szép szobákban, hágcsóval lépcső helyett; földalatti, igen jó, kövezett pinczével, mely a télre való; olyanok mint a melegházak, s a hágcsó elmozdítható és két lécdarabból álló; lépcsőkkel mint a mieink”.

Hasonló felfedezésekről tesz jelentést Antonio de Espejo, ki a Rio Grande partján látogatott ilyen indián falvakat; később pedig (1600 körül) spanyol térítők az egész országot felkutatták.

Ezután, úgy látszik, soká nyugodtak ezen kutatások, míg nem a legújabb időkben 1847 óta észak-amerikai katonai és tudományos célú utazók ismét felvették az oly régóta elejtett fonalszálat. Vizsgálataik eredménye annak felismerésére vezetett, hogy a közép-

¹⁸⁾ L. Morgan a System stb. 254–264., 288–9. 1.

amerikai faluszerkezet a legkülönbözőbb törzsek között a a legszélesebb földrajzi kiterjedésben egy s ugyanaz vala.

Morgan korábbi nagy művében „a közös családra” (Communal family) vezette vissza ezen szerkezetet, mire érvül épen az építészeti maradványok szolgáltak. Azóta új könyvében tisztázta a fogalmakat, melyeknek sorában a „Communal family” a közösségi családnak, mint olyannak, helye nincsen ; tért kelle adnia a gens-nek, nemzetségek, melynek őseredeti, társadalomalkotó jellege mind tisztábban kezd kibontakozni. A közép-amerikai pueblok építkezései ezen nemzetségi, gentilis közösségre utalnak. Így Teotihuaton, egy hajdani Seneca Irokéz falu Rochester mellett (1677) következőleg íratik le: „Canagorától mintegy 20 mértföldnyire nyugaton fekszik és mintegy 120 házat tartalmaz a legnagyobbakból-melyeket valaha láttam. Rendszeresen 50-60 láb hosszúak, 12-13 tűzhelyel egy házban. Egy ház, 10 ilyen tűzhelyel, körülbelül 70 láb hosszú és 18 láb széles lehetett; vagyis hét lányi lakrészekre felosztva, mindegyik középütt csarnokkal (azaz bizonyára nagyobb lakközzele) s egymással szemben egy-egy ajtóval. A tűzhelyek a csarnok közepén állottak, két lakrész között egy; minden család vagy »házaspár egy lakrészt használhatott, s a két család, mely a csarnok két szemben levő lakrészében lakott, közösen használta a tűzhelyet. Ilyen házba körülbelül 20 család fért, mely rendszerint rokonokból állott és az élmezést is közösen kezelte. Még ezeknél is nevezetesebb és jellemzőbb azon lelet, mely egyik columbiai völgyben felfedeztetett. „Tumachemutul falu egyetlen egy házból áll, mely 150 láb hosszú. Van benne 24 tűzhely és körülbelül még egyszer annyi családnak szolgálhatott lakásul, úgy, hogy mintegy száz harcsképes férfit kiállíthatott. Hasonlók lehetnek Morgan szerint a régi közép-amerikai civilizált államok faluközösségi házai. így a taosi pueblo új Mexicóban két ilyen házból áll, melynek egyike 260 láb hosszú, 100 láb széles, ötemeletes, az emeletek terrasse formában (t. i. minden felsőbb emelet mintegy 10 lábnyira előbbre kiállván az alsóbbnál)-, a másik 140 láb hosszú, 220 láb széles és hatemeletes; mindegyikbe közel 400 ember fér; legutóbb 360 taos indián lakott benne. Több hason leletről tétetik ezeken kívül említés.

Morgan ezen közösségi házak romladékait egybevetvén, az úgynevezett „mexicói paloták” ama túlzó és tökéletlen leírásaival, melyeket az első spanyol hódítók jelentései tartalmaznak, azon következtetésre jut, hogy ez utóbbiaknak magyarázatát az előbbieket nyújtják, az ó mexicói paloták ilyen nagy közösségi házak lehetnek. Csakhogy a spanyol barátok ezen közösségi háznak, mint a nemzetiség közös lakásának, jelentőségét meg nem értették; hanem nagysága s a terrasseforma bizarr külsejénél fogva palotának tekintették, holott csak a nemzetiség lakháza volt, minden lakrészben és minden tűzhely körül tele tömve faluközösségi indiánokkal.

IV.

Eredmények.

Aránylag hosszú utat kelle megtennünk, hogy az elvi zárkövetkeztetéseket megvonhassuk. De ezen látszólag annyira korlátozott, részleges kérdés megoldása a tények s elméletek egész tömegét veszi igénybe, a nélkül, hogy a bizonyítás még távolról is kimerítő volna. Fejtegetésem, daczára annak, hogy anyagát széles alapon gyűjtém s a tárgynak egész terjedelmét áttekintenem sikerült, a részletekben mégis igen hézagos. Különösen fájjalom, hogy ez eszmekör két vezértagjának kifejtését nem engedé a főkérdés hatáira való szorítókozás kényszerűsége; hogy behatón nem foglalkozhatám a gens, a nemzetség alakulása és szerkezete kérdésével; továbbá, hogy a birtok eszméjének fejlődését a családi szerkezet, különösen a férfi- vagy nőági leszármazással s az öröklési rend keletkezésével kapcsolatban nem tárgyalhatám. Azonban ezen amúgy is kelleténél hosszabbra nyúlt fejezet, a felölelt tartalom alapján is elegendő támpontakat nyújtott a főkérdés lényegét érintő elvek kifejtésére és igazolására.

A családi eszme fejlődésének vázlata meggyőzhető az olvasót, hogy a mi bölcséleti inductio alakjában az egyéniség eszméjéről általában állítatott – a családi szerkezetben is az alanti fejlődési fokoknak szükségképi, törvényszerű jelentkezési formája: a megkülönböztetés nélküli, egyenlő közösség állapota.

A család azonban már rég meghaladta ezen különböztetés nélküli egyforma közösség állapotát, melynek emléke, nyoma mar csak vérségi fokjelölésekben, nevekben, társas csoportok kötelékeiben él: midőn a birtok, melynek fejlődési formaváltozatai a családénál lassúbbak és gyérebbek, még mindig korábbi stádiumok közösségi alakulatában van megdermedve.

Az első társas képzetek e szerint s z ü k s é g k é p e n d é s i n t e g r a l t a p r ó b b e g y f o r m a k ö z ö s s é g e k . A f e n t m o n d o t t a k a l a p j á n k é t s é g t e l e n , h o g y e z e n e l s ő k ö z ö s s é g i c s o p o r t o k a v é r k ö z ö s s é g e n a l a p u l n a k , s a g e n s b e n , a n e m z e t s é g b e n ö l t e n e k e l ő s z ő r n é m i s z a b a t o s s á g g a l f e l i s m e r h e t ő é s m e g k ü l ö n b ö z t e t h e t ő f o r m á t .

Nincs még ekkor szó sem ingó vagyronról, sem ingatlan tulajdonról. A vadász, halász vagy pásztori n o m á d t ö r z s i d e i g l e n e s e n e l f o g l a l j a a f ö l d e t , v a d á s z a t i v a g y l e g e l t e t é s i s z ü k s é g e s z e r i n t . Á m d e t u l a j d o n s z e r z é s é n e k e s t á d i u m b a n s e m m i n y o m a , s e m m i s z á n d o k a , m i n t a d a m a r a t ö r z s p é l d á j á b ó l k i t e t s z i k .

Csak később, midőn a földművelés állandó gyakorlata meggyökerezett, s a törzs nemzetségeivel megtelepedik: ekkor merülnek fel az első tulajdoni képzetek. Az elfoglalt termőföld a törzsek és nemzetségek között felosztatik; de nem tovább. A családfejek külön osztályban való részesedése nyilván későbbi fokozat; a leg-alantibb művelődési, ethnikai fokon ilyen megkülönböztetésnek nincsen nyoma; a nemzetségi közösségen belül kezdetben bizonyára a képzeltet legnagyobbat egyenlőség uralkodott!

A faluközség eredete, első kezdeménye ezen állapotra vezető vissza. Nem egyéb az, mint a n e m z e t s é g n e k á l l a n d ó m e g t e l e p e d é s e v a l a m e l y a d o t t f ö l d t e r ü l e t e n . A n e m z e t s é g a z e l s ő a l a k u l a t , a d i r f e r e n t i a t i o a z o n e l s ő e r e d m é n y e , m e l y a f á l u k e l e t k e z é s é n e k a l a p j á u l s z o l g á l .

A Taosi pueblo s a Rio de Chaco canonjabeli t é g l a h á z a k l a k k ö z ö s s é g i s z e r k e z e t é b e n k e r e s e n d ő a z é s n e m a k e l e t - i n d i a i r i z s f ö l d e k g a z d a s á g i k ö z ö s s é g e b e n . S o k k a l b e n s ő b b , m i n d e n t á t h a t ó k ö z ö s s é g i v i s z o n y f e l e l m e g a z e g y é n i s é g a m a f e j l e t l e n á l l a p o t á n a k , m i d ő n m é g s e m a z e g y é n , s e m a c s a l á d ö n c z é l ú l é n y ü l k i n e m v á l t , h o g y s e m e g y o l d a l ú l a g a m e z ő g a z d a s á g i k ö z ö s s é g r e s z o r í t k o z h a t n é k a z . Á t k a r o l j a a z a l é t e g é s z k ö r v o n a l a t ; k ö z ö s a t ű z h e l y ; e g y n a g y o b b k ö z ö s s é g é a l a k h á z ; s a z e g y e d a l á r e n d e l t , n y ű g ö z ö t t g é p i r é s z e c s k é j e a z o n e g é s z n e k , m e l y h e z a v e r s é g k a p c s a f ű z i ; a z o n v e r s é g é , m e l y g y ö k e r e i t a z a n y a f ö l d b i r t o k á b a e r e s z t i , h o g y a n n á l s z i l á r d a b b s ö n á l l ó b b l é t e i t n y e r j e n . A z e g y e d e l t ö r p ű l e z e n é l ő , e r ő s k ö z ö s s é g i s z e r v e z e t s ú l y a a l a t t . A f a l u k ö z ö s s é g e n k í v ű l n i n c s m i t k e r e s n i e ; m i k é n t a m e x i c ó i é s p e r u i

utazási tilalomból kitűnik. Közös az élet minden szükséglete és közös annak kielégítése. Mi elférés is lehetne a lét ezen alsó fokán, midőn az ember önálló lényének öntudatára még nem ébredett és jelleme csak a közösségnek van, melynek amaz atomszerű része. A társadalom ezen kezdőállapotában valóban hasonlít amaz eső-rovarhoz, melyről Spencer a „First Principles” egyik helyén emlékezik, s a melynek bármely testrésze levágassák, az új szelet, valamint a csonka maradék ép úgy tovább mozog, mint az előbbi egész test; mert a testrészek nem differenciált szervek, hanem csak egyforma alkatú és funkciójú részek.

A dolgok természetéből folyó, hogy a hol nincsen sem öntudatos egyéniség, sem ezen egyéniséget kibélyegző családi szerkezet, sem a kifejlett monogam családdal járó tulajdon, ott más, mint a legtökéletesebb közösség, uralkodó nem lehet.

Sem a nemi és vérségi közösség nem emelkedett a család magasságára, sem a tulajdon nem bírt kibontakozni a közös haszonélvezet bírlalási kezdeményéből, sem az egyed nem ébredt annak öntudatára, hogy a közösségtől külön váltan is számot tesz a lények világában. A közösség tehát természetes eleme, légköre a kezdetleges társadalomnak. Nem czélszerűségi szempontok, s általában semmi szabad választás nem vezettek annak ellogadására, mint a rationalista bölceleti rendszerek pactum conventumai, contrat social-jai a földre nézve postulálják. Egy ethnikai szükség az; egy természetes fejlődési fok, melyen a kezdetleges embernek és társadalomnak keresztül kell mennie, hogy magasabb rendű, tisztultabb fokozatok színvonalat érje. Ez az igazság, melynek bizonyítására oly hosszadalmas utat-módot vettünk igénybe. De nem elég, hogy ezen tétel egyszerűen kijelentessék; kell, hogy beható tárgyi meggyőző érvelés alapján a köztudalomba átmenjen, s azt teljesen, minden, következtetéseiivel áthassa. A politika és közigazdaság egyaránt tisztában kell hogy legyen a múlttal, de főleg a kezdet őseredetével. Ezen látszólag annyira elméleti, akadémikus tanelv jelentőségének félreismerése, önkényes félremagyarázása esetleg a gyakorlati élet sarkalatos intézményeit támadja meg. Az eszmezavar e téren sokkal veszesebb, mint első pillanatra látszik.

Mert nincs veszélyesebb, mint midőn a múltat s az őseredet

bizonyosága hivatnak tanúságtételre a jövőről alkotott agyrémek igazolásául. Ha valahol, úgy ilyen áramlattal szemben szükséges a fogalmakat tisztázni s az eszmék horderejét szabatosan körvonalozni.

Ha tehát Herbert Spencer („Social Statics” című népszerű állam- és társadalom-bölcséletében) az egyéni földbirtokot éppen az egyéni szabadsággal, mindenkinek veleszületett földtulajdoni jogával ellenkező zsarolásnak nyilatkoztatja ki, melynek óriási sérelmét semminemű radikális földfelosztás nem orvosolhatja, hanem egyedül a t á r s a d a l o m n a k egységes, közös földtulajdona, melylyel szemben többé nincsen magán földbirtokos, hanem csak bérlő, ki haszonbérét a közösség (joint-ownership of the community) pénztárába fizeti; ha egy Stuart Mill, hasonló elvont bölcséleti és közgazdasági elméletekből indulva ki, egyenest az áll a dal ómra ruházza ezen földtulajdoni minőséget; ha a francia s angol socialisták és kommunisták, Owen és Proudhon, Fourier és Louis Blanc ezen földtulajdoni elvénél meg nem állapodva, az időleges bírlalást, a földművelést s a termények felosztását is a közhatalomra, a közösség ügynökeire bízni ajánlják; ha objectív, mérsékelt szellemek, kik a fennálló világ intézményeivel számolni szoktak, lényegében a Spencerével egyező eszményt formálnak ¹⁹⁾; ha végre Laveleye azon következtetésre jut, hogy a születés minden embernek jogot ad akkora birtokra, milyennel a létfenntartás szükségéit fedezheti; hogy ennél fogva a föld közös tulajdonához mindnyájának joga volna; hogy a tulajdon közös élvezete az emberiségnek nagyobb boldogságot biztosít, mint az egyéni tulajdon; hogy a földbirtok közössége a hol fennáll, továbbra is fentartandó, s a hol létezni megszűnt, újból felelevenítendő: – úgy logikai abstractiókon alapuló általános elméletekkel állunk szemben, melyeknek bírálata s elfogadása, czáfolata és elvetése az ethikai, társadalmi és közgazdasági bölcsélet feladata leendő; hadd számoljon az velük. Ilyetén taglalat és számolás azonban ezen fejtegetésnek körén kívül esik.

Ámde e viszony gyökeresen megváltozik, a mint a múlta, a történeti és sociológiai tényekre, a való életre történik hivatkozás.

¹⁹⁾ I. M. F. Hu et „le règne social du christianisme, V. fejezet, Laveleye 25. fejezetében idézve.

S a történeti igazolás szükségének érzete, mely napjaink gondolkodását s a tudomány módszerét annyira áthatotta, hogy még a legszélsőbb radikalismus doctrinal is a történetben szeretnek támaszt találni, s a történeti módszerrel legalább is kaczerkódnak, a földbirtok közösségének híveit és rajongóit is megragadta.

Lav eleve a földbirtok történetére alapítja azon elméletet melynek vezértételeit idéztem. „Láttuk tehát” – írja egyik zárfejezete élén – „hogy a kezdetleges népek, ösztönszerű érzetnek engedve, elismerik minden embernek természetes jogát, hogy a földnek egy részét elfoglalhassa, ennek műveléséből magát eltartassa, s azért a családfők között egyenlően osztották ki a földet mely a törzsnek (tribu) közös tulajdona.” Es Laveye szerint, miként a kezdetleges, úgy az egyedüli természetes és helyes mód is ezen egyenlő felosztásban rejlik. Ezen boldogító birtokközösség központja pedig a faluközség, melyben a democratia egyenlősége uralkodik. A birtokközösségi faluközség s a democratia korlátlan uralma pedig – az emberiség jövője.

Tudvalevő, hogy hasonló következtetések és elméletek képezik a sajátlagos nemzeti orosz iskolának credóját. A Mir, az orosz faluközösség, e szerint az emberi szellem egyik legnagyobb vivmánva, az orosz nagyság titka és Oroszország hivatása annak jótéteményeit a pauperizált, bomladozó európai társadalommal közölni.

Azon nagyérdemű amerikai író, kinek eredeti vizsgálódásai eredményeit e fejezetben ismételve értékesítem, Lewis Morgan is, az amerikai észjárásnak megfelelőleg, az „Ancient Society” több helyén „az őskori gensben uralkodó szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit” emlegeti és komolyan bizonyítgatja, hogy a primitiv törzsek eredeti alkata se nem monarchikus, se nem aristokrata, hanem demokrata volt.

Végre constatálnom kell, hogy e sajátságos észjárásnak némi alapot szolgáltatott maga Maine is, nem az anyag és az elméletek által, melyeket művei tartalmaznak, – mert azok lényegileg positiv, mondhatni megtámadhatatlan eredmények – hanem azon modor folytán, melylyel ezen kérdést, különösen első, alapvető művében az „Ancient Law”-ban tárgyalta. Maine primitiv birtok- és falu-

közösségi elmélete azon politikusnak, ki a jogtörténelem tényeit újabb következtetések alapjául hajlandó venni, úgy tűnhetik fel, mint egy önálló társadalmi s állami rendszer, melyet az őskori ember romlatlan, természetes esze talált fel.

E képzettől csak egy lépése van a praedisponált olvasónak azon további következtetéshez, hogy az őskori ember természetes esze azért találta fel ezen szerkezetet, mert keretében legjobban» boldogulhatott.

Az alapelvek fonalán, melyeket kiindulásul e fejezet elején, kifejték, az elsorolt elméletek, minden további okoskodás nélkül is,, valódi értékkre reducálhatók – s ez az érték nagyon problematikusnak fog bizonyulni.

Az orosz iskola elméletével e helyütt nem foglalkozom. Az; orosz faluközségi szerkezetnek külön értekezést fogván szentelni,, ezen elmélet értékét is amott tárgyalandom kimerítően.

M a i n e tárgyalási módjának hiánya abban áll, hogy kifogás-talan, átlátszó tisztasággal tünteti ugyan fel a birtok- és faluközös-ség t é n y é t, de nem a k é n y s z e r ű s é g e t, mely szerint az őskor primitív stádiumában szükségkép ezen, és csak ezen alakulatnak kelle létesülnie.

Lav el eye okoskodása azonban felette alkalmas a fogalmak tisztázására. Ugyanis tételeinek minden tagja külön-külön s egymással összeköttetésben épen a leglényegesebb kérdésekre nézve megannyi tévtan és fallacia; minek folytán czáfolatuk egyértelmű e vezérkérdések tisztázásával.

„A kezdetleges népek, Ösztönszerű érzetnek engedve, elismer-ték minden embernek természetes jogát” . . .

Hogy az őskori társadalomban „minden ember” bármennemű „természetes joga” elismerésének legkisebb nyoma is észlelhető volna: semmi, de épen semmi ténynyel, adattal vagy csak tények-ből merített biztos következtetéssel sem bizonyíthatni.

Tényleg minden őskori emlék, a gyakorlati élet s a szellemi műveltség minden szervének fejlődési története egyenként s össze-ségében épen ennek közvetlen ellentétére utal. Az emberi nyelv, gondolkodás, sőt érzés, ezen alanti fokán, még ösztönszerű érzete sem él minden ember természetes jogának. Nem csak a tudatosság,

a fogalmak elvonása, de az é r z é s is fejlődés dolga, a mint azt a művelődés történetének minden lapja bizonyítja. Semmi sem tanúsítja ezt világosabban, meggyőzőbb módon, mint a családi eszme fejlődése, midőn oly érzeteknek felette lassú, tökéletlen és visszaeső növését és kifejlődését észlelteti, melyeket az árya-sémi műveltség népeinek köztudalma az emberi léttől örökké elválaszthatatlanoknak vélt. Az őskori társadalom sem a természetes jog képzetét vagy érzését nem táplálja, sem az egyes embernek nem tulajdonít ilyen jogot. Az ellenkező az igazság.

A mint a primitív társadalomban jogképzetekkel találkozunk, azok igen körülményes és rendszerint mesterséges szabályokban nyilatkoznak, melyek gyakorta meglepő ellentétet tanúsítanak a dolgok természetes rendjével. A másik tény, melynek szabatos felfedése Maine-nek egyik kiváló érdeme, hogy ezen őskori jog érzülete, tudalma, szabványai az egyes emberrel, az egyénnel nem foglalkoznak, hanem a közösséggel, a genssel, a várossal, a néppel, melynek státusába az egyed tartozik.

Laveleye szerint azonban felismertetett volna minden embernek természetes joga akkora időnek elfoglalására, milyennek műveléséből megélhetett. Azon mű, melynek adataiból e tétel egyik vezérigazság gyanánt levonatott, épen annak kimutatásával foglalkozik – és e végből nevezetes történeti anyagot is csoportosít – hogy a földbirtok eredeti módja és szervezete a közös birtoklásra, kisebb-nagyobb közösségek összes tulajdonjogára utal, melyben bizonyára nem lehetett megengedve, hogy minden ember a lét fentartására szükséges földrészletet elfoglalja, minthogy illetén felosztás az egyéni tulajdon megalapítására vezetne: a mint azt Herbert Spencer idézett elmélete bizonyításában kétségtelen gyakorlati józan észszel kimutatja²⁰⁾ s a tények is igazolják.

Nevezetes, hogy Laveleye maga is azonnal ellentmond maga magának, hozzá tévén, hogy az ősnépek a földet, a törzs közös tulajdonát, valamennyi családfő között egyenlően elosztják. Kétségtelen, hogy a midőn a törzs, a kezdetleges nép, a tulajdonjog tudatára ébred, s a földet állandó birtokába veszi, a tulajdon jogát s a birtok hatalmát a népnek, a törzs egészének tartja fenn. Majd az

²⁰⁾ Social Statics 138. 1.

első differentiatió folytán bekövetkezvén a nemzetségek elkülönülése, minden jel oda mutat, hogy a n e m z e t s é g, az őskori gens. majd az annak megtelepedéséből, szállásából keletkező faluközösség válik azon tulajdonossá, ki tagjait a kozbirtok valószínűleg egyenlő élvezetében részesíti. Ámde a családfők, azaz családok szerinti felosztás okvetetlen kései fejlemény; a mint hogy maga a család még tágabb, azaz tökéletlenebb értelmében, házközösségi, patriarchális minőségében véve is kései fejlemény. S az alanti népfajok szerkezetéből merített adatok tanúsítják, hogy a művelésül és haszonélvezetül – nem hogy a valódi tulajdonul – szánt földnek családfönkénti osztálya csak a magasabb fejlődésű tarbár társadalmaknak sajátja, és csak olyan kiképezett szervezetben, a milyennek viszonylag a régi Peru jelenkezik, tűnik elé a tupu rendszer azon fejlettségében, mely a családfön túl, minden egyes családtagra való tekintettel szabályozza a részesedés arányát.

Az adalékok túlnyomó száma, melynek e helyütt csak csekély részét közölhetem, világosan mutatja, hogy minél alább szállunk a cultura foklépcsőjén, és minél régebbi korra megyünk vissza, annál inkább elmosódik a családfönkénti földosztály s általában a család fogalma, s annál határozatlanabban, korlátlanabban lép előtérbe a közösség birtok joga: akár a faluközösségé minden további megjelölés nélkül, akár a „család és törzs”-é azon tág, bizonytalan körvonalozásban, melyből határozott értelmet csak úgy magyarázhatunk ki, ha a család és törzs között középtagot keresünk. melynek létre az őskori társadalom családi szerkezete,* birtok s igazgatási rendjének összes emlékei utalnak: a n e m z e t s é g i (g e n t i l i s) k ö z ö s s é g r e .

Az eszmekörnek, mely ezen ősi földközösség s annak legfejlettebb jelentkezése, a faluközösség fentartását vagy felelevenítését, panacaeál ajánlja az egyéni tulajdon átka alatt nyögő újkori világnak, egyik legnevezetesebb tagja az, mely ezen közösségi állapotnak b o l d o g s á g á r ó l szól.

Nyíltan proclamálva, mint az orosz iskola által, vagy hallgatólag feltételezve, mint a birtok-közösség összehasonlító tanulmányozóinál – a viszonylagos boldogságnak, azaz a tömeg lehető legkedvezőbb kielégítésének eszméje ezen észjárástól elválaszt-

hatatlan. Azon fejezetben, mely az ősi görög-római tulajdonról szól, bár leplezve, Laveleye is ezen boldog állapotra czéloz, mint azt a fejezetnek címe: l'a g e d'o r, az a r a n y k o r, is elárulja. Ugyanis a görög és római birtokközösségi szervezetnek residuumait keresvén, az ókori történészek és állambölcselek arra vonatkozó tétéleit idézi, egyúttal pedig felveti azon kérdést, vajjon a költők általános, élő képzete egy letűnt aranykorról, nem ezen közösségi állapot öntudatlan hagyományának, nemzeti emlékének szüleménye-e? Szerinte ezen aranykor „nyilván a magán-tulajdon intézményét megelőző őskor népi hagyománya.” És bizonyosságul idézi Tibullust, Ovidiust és Vergilt.

Azt hiszem, az érvelés ezen módja nem igényel külön czáfolatot. A népek fejledező ifjú korának egyik álló vonása, hogy szellemük a jelen nyomorúságaiból egy ködbe vesző múlt boldogsága, tiszta gyönyöreiképzeteiben keres menekvést. Kezdve a mőzesi könyvek paradicsomán, mely az embert teremtesekor környezé; a dicső gyönyörökön, melyeket az igaz brahmin élvezhete, midőn Brahma még a földön megfordul vala; az aurea aetas idylli boldogságán, melyben Zeus is betéte Philemon és Baucis kunyhójába: az egész k ö z é p k o r o n át a legújabb időkig, mondhatni a XIX. század küszöbéig, egy ősi múlt homályába vesző boldogság képzete kíséré az emberiséget. Valóban, érdekes feladat volna kimutatni, hogy a XVIII. század felvilágosító rationalismusa, a francia e n c y c l o p a e d i a rajongása a természetes állapot romlatlanságáért, gyönyörúségeiért, minden bölcseleti indokolás daczára, mennyiben függött össze ezen általános népi hiedelemmel. Tárgyi alapját azonban alig képezheté egyéb, mint a latin költők és görög rhetorok képei, látomásai és reflexiói. Az encyclopaedisták tényleg kevés positiv és correct ismerettel bírtak azon természetes ős- vagy vadállapotról, melyért az ancien régime ostorozása végett annyira rajongani látszottak. Csak a legújabb időknek, a férfikorra érett népeknek, az erőtelje öntudatára ébredt emberi szellemnek vívmánya, hogy egy jobb jövőtől, melyet egyedül lankadatlan munka és mind nemesebb törekvés készíthetnek elő, várja bajainak orvoslását, az emberiség állapotának lehető jobbra fordulását. És felismerni tanulta azon tényt, hogy amaz őskor, melyről a költők beszélnek, az

aranykor, csak az ó-világ költői képzeletében létezett; míg értelmisége ép oly kevéssé és tökéletlenül tudott egy önalkotta jövő eszmei magaslatára emelkedni, mint a hogy a középkor nem tudott, ha csak a messiási idea, a Krisztus újabb birodalma s a millenium ábrándjai kísértését nem tekintjük annak.

Az Összes positiv anyag, melyet a modern tudományosság csak néhány évtized óta kezdett rendszeresen gyűjteni és csoportosítani, és melyet már is oly kitűnő sikerrel értékesített a nyelvészet, östörténelem, ethnographia, népközi lélekisme stb. terén: nagy emlékköve gyanánt áll azon nyomorú állapotnak, melyben az emberi faj első őskori nemzedékei tengődtek; teljes hiányát jelzi azon boldogságnak, mely a lét szellemi javaiban rejlik. De a jóllét merőben anyagiás mérveit alkalmazva is, csak az ínség hiánya constatálható; egyébként pedig a köznyomorúság képe tárul elénk, melynek sötétségére csak azon egy tény deríthetett világosságot, hogy az emberiség sokkal alantibb fokon állott, semhogy nyomorúsága tudatával bírhatott volna; habár annak némi érzetét, sejtelmét az emberiség legalantibb fejlődési fokán is fel kell tételezni, mint hogy ezen érzet ösztöne az emberi haladásnak kétségtelenül egyik folytonos, kiváló tényezője; és kiküszöbölésével e haladás annál nehezebben volna megérthető.

A közösségi szerkezetnek kora ez.

Ha Morgan egyenlőségről, democratiáról beszél, bizonyos értelemben tagadhatatlanul igaza van. A kezdetleges homogén tömeg közösségének egyenlősége az, melyben a differentia hatálya még nem kezdde működni, s az ősi vadság és barbárság általános jellegében egyed és egyed, vérségi tag és tag között különbség még nem fejlődhetett ki. Az olvasóra bízom annak megítélését, vajjon ily állapotban mennyiben lehet szó szabadságról, egyenlőségről és democratiáról.

De ezen különbözőség nélküli, szorosan homogén tömegi állapot mégis inkább a fejlődés legalsóbb fokozatának dialectical hypothesis, melynek némi halvány realitást egy-két legalantibb ausztráliai s amerikai vadtrzs tökéletes egyenlőségének példája kölcsönöz.

A mint azonban a fejlődés lépcsőjén a legalsóbb fokot elhagyjuk, s az azt követő egy-két felsőbb fokhoz, a fejlődési folyamat

első felismerhető kezdeményeihez érünk: már is megbomlik ezen zavartalan egyenlőség és előtérbe lép a törzsfőnök vagy a nemzeti fő uralma, vagy a pogány papi rend előjoga; egy szóval feltűnnek az egyenlőtlenesség első csirái. És gyors következésben beáll a dolgok azon rendje, melyben a birtokközösség, faluközösség erősen meggyökerezett, mintegy örök rendül megkövesült, hogy végkép a mai napig se enyészsen el, s a legtökéletesebb egyenlőségű democratia ezen közösségeit végtelen nyomorba süllyeszti valamely önkényuralom megalapítása, egy hódító törzs zsarnoki aristocrátiája. A primitív népek történetének lapjai telvék e végzet esélyeivel.

Azonban napjaink egyik legkitűnőbb publicistája, Laveleye ezen szemebetűnő tévelyének magyarázatául, mentségül hangsúlyoznom kell azon fontos tényt, hogy az egész eszmemenet, melynek czáfolatát megkísérlem, nem egyéb, mint az Összes rationalists bölcsészeinek, általában pedig a társadalmi tudományok eddigi bölcséletének, uralkodó nézlete. Még ama legélesebb eszű, legvilágosabb fejű gondolkodó, Immanuel K a n t, sem tudott lemondani egy ideális „őskor” és „természetes állapot” hypothesiséről, melyben az emberi jogok a maguk abstract tisztaságában uralkodtak, s a társadalom-politikai szervezet vezérintézményei megalapítottak; persze, némi lényeges eltéréssel a szerint, a mint ezen első társadalom s államalapítás hirdetőjét Hobbesnek vagy Rousseau-nak hívták. Mint-hogy pedig ezen eszményi ősalápotban a természetes rend tiszta felismerése uralkodott, s a későbbi, tényleg ismert fejlődés bünei és fogyatkozásai hiányzanak, azért ezen ősalápot szükségkép a boldogság állapota is volt. Az összes irodalom legmagasabb rendű termékeit annyira áthatotta ezen észjárás, hogy a világtörténeti problémák feszegétől a mai napig, még a történeti módszer formai alkalmazása mellett sem bírnak annak uralma alól végkép szabadulni. M a i n e nagy érdeme épen abban áll, hogy a jog kezdeményeire nézve ez irányban tisztázta a fogalmakat, s bölcséleti fictiók helyett a való állapotok emlékjeleivel számolt.

S e való állapotok, az összehasonlító népisme és sociologia tanúsága, az organikus fejlődés törvénye, – melynek vívmányai még csak alig kezdtek kihatni a jog- s állambölcselők okosko-

dásaira – mindezen fictiók ellenkezőjét bizonyítják; kétségtelenné teszik azon tényt, hogy a birtokközösség szerkezete, a faluközösség uralma, az egyéni, társadalmi s állami lét alanti fokát jelzi, melynek meghaladásán kezdődik csak voltaképen az emberiség haladása, az egyéniség fejlődése.

S azért én soha ki nem békülhettem azon irányzattal, melynek tana szerint azért, mert a közösségi szerkezet általános uralma a népek őskorában bebizonyítható; s mert továbbá a modern európai civilisatio latin-german alapítóinak állam- és nemzetalkotási kezdeményeiben ugyanezen közösségi ősalatnak csirái vagy résidu u m a i (survivals, mint Tylor nevezi) kimutathatók: ezen közösségi eszme, a maga rideg egyoldalúságában, a világ történetén teremtő elvül vezetetik végig.

Elmém, mely előtt eszményképül az egyéniség élesen kibélyegző, szabad kifejlődése lebeg – ez áramlat ellen, mely napjaink irodalmában hova tovább egyed uralommal fenyeget, mindenkor fel-lázadott. Ez eszmék már évek óta foglalkoztatják. Idestova tiz esztendeje lesz, hogy a Maine „Village Communities in the East anel the West” éppen akkor megjelent művét ismertetve ²¹⁾, a faluközös-ség eszméjével először foglalkozám.

Ismertetésem tiltakozás vala ama törekvés ellen, mely a kelet-indiai szerkezetből indulva, a faluközösség eszméjét egyoldalú-lag érvényesíteni akarja az összes árya népcsalád államalapító kez-deményeiben. Német jogtörténelmi szempontok alapján kimutatni igyekezem, hogy a középkori germán faluközség fejlett szabadsági s individuális jellege ellentmond ezen közösségi eszme kizárólagos uralmának és hogy más szülőkoknak kelle ezen latino-germán fejleményekben közrehatni.

Ez ifjúi kísérlet a történelmi egymásután felfogása tekintetében valószínűleg teljesen elhibázott. Az eszme azonban, mely sugallá, az évek folytán elmémben mind határozottabbul, szilárdabbul meg-gyökerezett – bár első nyilatkozását rég elfeledem és csak e sorok írása idézte újból emlékezetembe.

Ez eszmemenet és irányzat tényleges helyessége, objectiv

²¹⁾ A »Pesti napló« 1871. évi ápril 14-ki reggeli lapjának tárczájában.

értékének kellő megállapítása végett mindenekelőtt a faluközösség eredetét és valódi jelentőségét kelle tisztázni és biztos elvi alapra visszavezetni. A fejlődési törvény, melynek kulcsával a kérdés lényegére nyitni igyekeztem, azon felismeréshez vezetett, hogy úgy a közösség, mint a falu, az egyén s a társadalom őskori kezdeményeinek szükségképi alakulata. A közösség eszméje megfelel azon homogenitásnak, melyben az egyedek különbözősége nélküli tömege összefügg. A falu pedig szükségképi folyománya azon társadalmi desintegráció állapotának, melyben az emberi társadalom a történet szürkületében, apró közösségi tömbökre oszolva elűnik. A legkezdetlegesebb fejlődési foknak, az első integráló és differenciáló mozgalomnak alakzata tehát a faluközösség, mely eszmének lehetőleg kimerítő és meggyőző kifejtése és bebizonyítása e fejtegetésnek voltaképi célja volt.

További értekezések feladata leendő²²⁾ a faluközösségi elvnek legtekélyesebb valóságosulásának fázisait nyomonkövetni és feltüntetni történetét Kelet-Indiában, Oroszországban s a délszlávok között; végre az indo-sanscrit hagyományal kapcsolatban s a árya népcsalád legelőkelőbb hajdankori európai tagjai, a görög és római nemzetek gentilis intézményeinek történeti residuumában.

Ennyi azonban a kérdésnek még mindig csak egyik oldala, az út fele, a fejlődés világtörténeti processusának csak egyik része volna, és nem a teljes igazság.

Ha sikerült bebizonyítanom, hogy a faluközösség az emberi fejlődés kezdő korának felel meg., hogy szükségképi fejlődési fokozat: akkor a tétel még mindig csonka marad, a synthesis helyreállítva nincsen. Az emberiség óriási haladása e kezdetleges állapotból a modern államalkatok, s egy világforgalmi társadalom hatalmas koncentrációja felé, kísérve az egyéniségnek a korlátlanóság szabad kifejlődésétől, – s a társadalmi kezdeményekhez viszonyítva, e korlátlanóság látványára igazolt –: e haladás, mondjuk, értetheten, tisztázatlan marad, ha a népelet legalantibb, de legszele-

²²⁾ Az itt következő sorok, nyilván, későbbi fejezetekre utalnak; mire nézve szerző az előszóban mondottakra utal. Mindazonáltal az eszmemenet tökéletesebb megértése végett, e sorokat meghagyhatni vélte, úgy, miként azokat 1878 tavaszán írta. Szerző.

sebb rétegében örökké csak ezen közösségi elvnek praehistorikus maradványait és fossziliáit kutatjuk.

Keresni kell tehát a haladás tényezőit; azon teremtő elveket és mozgató erőket, melyek az újkori nemzetek kezdeményeiben, az ó- és középkor mesgyéjén, s a középkor folyamán az egyéniség és szabadság magasatos elveit ébreszték, fejleszték és fentarták, az egyenlőség és közösség elementáris ethnikai hatalma ellenében – ha szinte fejlődésük csak lassú és visszaeső is vala és más újabb, ellenséges tényezők által részben és sokáig meg is hiusítottatott, hogy napjainkban végre mégis kiküzdje elismerése érvényét, bárha még, távolról sem a teljes valósulást. A germán, kelta és frank, a német birodalmi, nagy-britanniai és franciaországi faluközösségnek, majd újabb értelemben vett községnek keletkezését, lényegét és alkati változásainak történetét igyekezendem tehát nagy vonásokban visszaadni.

Végül nagy ideje, hogy hazánk Magyarország, a magyar nép egyes törzsei s a hazában lakó más néptörzsek eredeti szerkezete, sajátos történeti es társadalmi emlékei ily szempontból vizsgálat alá vétessenek és méltó tanulmány tárgyává tétessenek.

Genialis szellemek, nagyérdemű tudósok, egy élet fáradozását szentelték e kérdések megoldása előkészítésének, a történeti anyag gyűjtésének, részben feldolgozásának; nevet nem említhetek, mert egy végtelen sornak idézését kellene megkezdenem. Ámde a gondolkodó és tanulmányozó fők szélesebb köre sem mert e terjedelmes monographiák és részletszerű specialstudiumok tágas irodalmának erdejébe térni; közvetítésre van szüksége.

S ez okból egyedül a vezéreszmék szellőztetésére és a mellőzhetetlen adatok közlésére szorítkozáván: világos áttekintésű essay-k sorozatában kell e nagy tárgy közvetítését megkísérteni. Ily kísérlet sikere értetheti meg egyedül a műveitek szélesebb körével is, hogy a történelmi bölcséletnek mily nagy tanúságai vonhatók az állán; i és társadalmi képzetek eme szerény kezdeményeiből és részletszerű szakirodalmából.

TARTALOM-JEGYZÉK,

Előszó	V
Jegyzéke a felhasznált irodalmi műveknek.....	IX
Bevezetés.....	1
I. Alapelvek	3
II A családi eszme fejlődése	38
III. A tulajdonszme fejlődése s a faluközösség eredete	57
IV. Eredmények.	77